

Masteroppgave i Kulturmøte

**– Trå oss ikke for nær!
Møter mellom «high class» og allmuen
i Romsdalen 1860–1926.**

Studiepoeng: 60
Forfatter: Bjarne Langseth

Mai/2014

ENGLISH SUMMARY

The following essay will consider the cultural encounter between representatives of the upper class from foreign countries, mainly British citizens, and the local lower class people in the valley of Romsdalen on the western coast of Norway. These encounters came about as a consequence of rich foreigners' increasing interest in Scandinavia in general and Norway in particular, as they wanted to experience its untouched nature and enjoy the natural resources for fishing, hunting and mountain climbing. In order to achieve this the visitors were dependent on the locals for guiding and all other forms of services in this very inhospitable and inaccessible landscape.

In the first chapter of this essay I describe the encounters related to the period from 1860 to 1884, when the farm of Aak was an international hotel. This period I call "The Quick Encounters". The second chapter describes the period from 1885 to 1926 when Aak was owned by a British family. This period I call "Long Lasting Relationships". The theoretical perspective is mostly based on Pierre Bourdieu's theories on cultural, social, and symbolic capital, and the concepts of habitus, field or location.

I found that the cultural encounter brought with it great advantages for both parties. The visitors achieved their dreams of a different experience of nature, spending summers in a peaceful place while they also got some insight into another culture. The local people learned the English language to varying degrees and got an insight into the British culture. But, first and foremost, the locals got a valuable income to help them feed their families. The encounter between these parties went very well for the most part, but if the upper class people or their way of life was threatened in any way by the locals, they reacted with arrogance and claimed their rights.

FORORD

Denne oppgaven handler om kultur og om møter mellom kulturer. Men hva er kultur? Dette er blitt beskrevet som et hyperkomplekst begrep med i alt 164 definisjoner. Den enkleste av disse er kanskje at kultur er et folk eller en gruppes «whole way of life».¹ Fra Knut Kjeldstadlis definisjoner kan nevnes at kultur er mening som flere har sammen, at det er overlevert over tid, og at den formidles gjennom kommunikasjon.²

Den mest jordnære og humoristiske definisjonen er beskrevet av den danske humoristen Robert Storm Petersen, også kalt Storm P. Han lar to av sine kjente skikkelser fra gatelivets skyggesider uttale i en dialog: – Du Herostrat – hvad er kultur for noget?

Han får som svar: – Det er noget, som folk har inde i stuerne.³

Når man begynner å grave «inde i stuerne» til folk, så er det utrolig hvor mye verdifullt historiske materiale som kan dukke opp. I min bestefars stuer på Aak gård i Romsdalen, tidligere landbruksskole, hotell og engelsk feriested, var det mye å finne. Det meste av denne oppgaven er bygd på denne fortidens kultur som er tatt vare på av flere slektsledd i forståelse for verdien dette har for etterslektene. Derfor har jeg mye å takke både min bestefar og hans etterkommere på Aak for. Jeg vil først og fremst takke Harald Brøste på Aak både fordi han tok vare på arven, og for den velvilje og bistand han har vist meg gjennom dette arbeidet. Arnljot Løseth ved Høgskulen i Volda fortjener en stor takk for den kunnskap han har veiledet meg med og for måten han har gjort det på. Med et klart språk har han ledet meg inn på den rette vei: «Nå er du ikke bare ute av skisporet, men langt ute på viddene.» Han har fått meg inn på det smale skisporet igjen med passe pirkete og kritiske spørsmål. Slike spørsmål som gir aha-opplevelser og forståelse for hva som kreves.

Av andre som fortjener en stor takk, må Per Øverland i Trondheim nevnes for det grunnlaget han har lagt gjennom sitt mangeårige arbeid med å registrere Aaks historie. Dette materialet sammen med en større lokalboksamling har han velvilligste overlatt til meg, og det er et grunnlag av den største betydning for denne oppgaven.

Mange andre som har hjulpet meg med viktig informasjon underveis er også verdt å takke.

Denne takken spres herved til alle som vet at de har bistått meg.

Helt til slutt vil jeg takke henne som har betydd alt med sin aktive interesse og sin forståelse for at en «nesten-pensjonist» skal kunne bedrive slike ungdommelige sysler på en høgskole.

¹ Fink:11,18

² Kjeldstadli:85–86

³ Aktuelle StormP:81

Innhold:

1 Innledning	5
1.1 Problemstilling	5
1.2 Kilder	7
1.2.1 Det historiske perspektiv	8
1.2.2 Reiselitteraturen	9
1.2.3 Spesifikk litteratur	10
1.2.4 Lokallitteraturen	11
1.2.5 Retrospektiv metode	12
1.3 Teori	13
1.3.1 Pierre Bourdieu	13
1.3.2 Turisme som ritual	16
1.3.3 Edvard Said	17
2 Verdens herskere	18
2.1 Det britiske klassesamfunn	18
2.2 Overklassens reisetrang	20
2.3 Britenes forhold til natur og sport	21
2.4 Familien Wills	22
3 Møtestedet	24
3.1 Grunnlaget	24
3.2 Samferdsel	25
3.3 Romsdalen	26
4 Folk og gård	29
4.1 Språk og lynne	30
4.2 «Sædernes vildhet»	31
4.3 Aak gård	32
4.3.1 Bakgrunn	32
4.3.2 Landbruksskoletida	34
4.3.3 Hotelltida	35
4.3.4 Willstida	37
5 De raske møter	38
5.1 Den flinke familie	39
5.2 The unprotected females	42
5.3 The pearl of Norway	44
5.3.1 Kost og losji	44
5.3.2 Aktiviteter	45
5.4 Romsdalen in June	48
5.4.1 Romsdalens barn	49
5.4.2 Møter med vertskapet	52
5.5 Andre reisendes møter	55
5.5.1 Et seterbesøk	55
5.5.2 Fra hotellbøkene	56
5.6 Analyse	57
6 Langvarige forhold	60
6.1 Kulturmøter i elv og fjell	60
6.1.1 Ulike oppfatninger	60
6.1.2 Sportens gentlemen	63

6.1.3	De lokale hjelpere.....	65
6.1.4	Samarbeid i elva	69
6.1.5	Samarbeid på jakt	71
6.1.6	Den ædle fjellsport	75
6.2	H. O. Wills III og hans familie.....	84
6.3	Harald Gimnes og tjenerskapet på Aak gård.....	87
6.4	Et ferieparadis.....	88
6.4.1	Med førere til fjells.....	89
6.4.2	Fint folk til gards	91
6.4.3	Forholdet til tjenerskapet.....	93
6.4.1	Den nye tid	96
6.5	En fjernstyrt gårdsdrift	98
6.5.1	Den vanskelige begynnelsen	98
6.5.1	Det vanskelige språket	99
6.5.2	En fjøsbygning til besvær.....	100
6.6	«Ikke på en enkelt utlendings hånd»	103
6.7	Analyse.....	107
7	Konklusjon	111
8	Epilog.....	113
9	Kilder og litteratur	114
9.1	Utrykte kilder	114
9.2	Trykte kilder	117
9.3	Referert litteratur	117

1 Innledning

1.1 Problemstilling

Mitt barndoms eventyrslott hadde mange rom. Flere av dem hadde nummer på dørene. Her var det også knirkende trapper, skremmende mørke loftganger, ulende skremsler og spøkelsestanker. Der bodde bestemor og bestefar, onkel, tante og fire søskenbarn.

Vi fra andre sida av dalen, fra skyggesida, var ofte på besøk på Aak. Det var juleselskap, konfirmasjoner, andre familiebegivenheter – og uformelle besøk. Vi var i familie, vi kjente hverandre godt, snakket samme språk og hadde samme kultur.

I siste halvdel av 1800-tallet og langt ut på 1900-tallet var det andre mennesker som bodde i dette huset. De fikk også ofte besøk. Men det var i stor grad besøkende fra andre kulturer og med andre språk. De aller fleste av disse tilhørte også en høyere samfunnsklasse med betydelig større økonomiske og kunnskapsmessige ressurser enn de menneskene de møtte i Romsdalen. Hvordan artet det seg? Hvilke fordeler og ulemper medførte det? Hvordan forsto de hverandre, hvordan fungerte de sammen, og hva lærte de av hverandre? Kort sagt:

Hvordan fungerte kulturmøter mellom representanter for en utenlandsk «high class» og den lokale allmuen i Grytten kommune i Møre og Romsdal, spesielt knyttet til Aak gård som hotell og britisk eid feriested i perioden 1860–1926?

Med «high class» i denne sammenheng mener jeg en samfunnsmessig elite, i det vesentlige representert ved britiske aristokrater.

Med den lokale allmuen mener jeg «folk flest» i Grytten kommune, men med vekt på småbrukere og håndverkere fra husmannsplasser, og andre som var avhengig av sesongbetonte tilfeldige arbeidsinntekter. I tillegg er også hotellbestyrer og gårdsbestyrer med familier sentrale i disse møtene.

Denne oppgaven drøfter hvordan selve møtene artet seg. Hvordan oppfattet de hverandre, hvordan forsto de hverandre og hvordan kunne de utnytte hverandre til gjensidig fordel?

Jeg vil i denne oppgavens hoveddel dokumentere en rekke forskjellige kulturmøter mellom, i den vesentlige, representanter for britisk aristokrati og lokalbefolkningen i Romsdalen i den angjeldende perioden. I ett tilfelle er ikke overklassen representert ved en brite, men en dansk statsborger. Carl Halls bakgrunn har imidlertid svært mange likhetstrekk med de britene som var besøkende i Romsdalen på samme tid, og som han også hadde god kontakt med.

Disse kulturmøtene skjedde i tilknytning til hotelldrift, laksefiske, jakt og fjellsport, men også gjennom gårdsdrift i forbindelse med at gården i en lang periode var et britisk eid feriested.

Felles for disse periodene var at britene ønsket å utnytte det naturen kunne tilby i form av rekreasjonsaktiviteter som kunne virke noe fremmed for lokalbefolkningen. I den perioden Aak gård hadde britiske eiere hadde de også ansvaret for at gårdsdriften ble sikret på en akseptabel måte. Hvordan artet det seg, og hvilke konsekvenser fikk det?

De britiske reisende og eierne på Aak tilhørte det britiske aristokrati med sine vaner, krav og forventninger. Menneskene de måtte forholde seg til i Romsdalen tilhørte en bondestand, en middelklasse og til dels en lavere middelklasse, slik som for eksempel håndverkere. Hvordan kunne disse så forskjellige kulturer fungere sammen uten tilsynelatende større kulturkollisjoner?

For å forstå hvordan dette kunne fungere, må vi ha klart for oss bakgrunnen for de to kulturene. Hvilke forutsetninger hadde de for å kunne fungere sammen? Hva bragte de sammen, hvordan kunne britene på en akseptabel måte for deres stand komme seg til Romsdalen på midten av 1800-tallet, og hva kom de til?

Jeg vil derfor først beskrive denne overklassegruppen innenfor en nasjon som til dels både oppfattet seg selv og ble oppfattet som «verdens herskere». Hvordan fungerte klasesamfunnet, hvilke forhold hadde de til reiser, natur og sport?

Èn britisk overklassefamilie vil jeg beskrive nærmere. Dette for å synliggjøre et eksempel på hvordan en familie kunne bygge seg opp gjennom et nettverk av støttespillere, hvordan formuer ble skapt og brukt. Men den viktigste grunnen til at jeg tar med en kort historisk bakgrunn for denne industrifamilien fra Bristol, er at vi i oppgavens hoveddel skal få treffe igjen flere representanter for familien Wills. Vi skal møte Henry Overton Wills, hans sønner og flere andre av hans familie, som eiere av et feriested og gårdsbruk i en trang dal i en noe fjern og ukjent utkant av Europa langt fra Bristols sosietet, luksuriøse liv og internasjonale forretningsdrift. Her var de avhengig av et godt fungerende samarbeid med en helt annerledes kultur og tenkemåte for å få dekket sine behov innenfor sine definisjoner av rekreasjon, opplevelser og sport. Gårdsdriften måtte de ta med på kjøpet.

Deretter vil jeg beskrive møtestedet i Romsdalen, hvordan menneskene har organisert sine liv, hvilke natur de var omgitt av, hva de levde av og hva annet enn natur som har lokket besøkende til Romsdalen i århundrer. Men dette først etter å ha sett nærmere på hvordan reisende og besøkende kunne komme seg dit i denne aktuelle tidsepoken.

Romsdalens folk har jeg beskrevet med utgangspunkt i lynne og forhold til alkohol, kirke og religion. Dette for bedre å kunne sammenligne lokalbefolkningen med de aktuelle tilreisendes bakgrunn. Deretter har jeg tatt med en egen beskrivelse av selve åstedet for kulturmøtene – Aak gård, men sin mangslungne bakgrunn som skapte grunnlaget for et slikt møtested.

Så vil jeg gå inn på selve hoveddelen i oppgaven hvor kulturmøtene blir dokumentert. Disse møtene deler jeg inn i to kapitler som omhandler to forskjellige måter å møtes på: «De raske møter», som er turistenes møter, først og fremst med hotellvertskapet, men også med tjenerskap og den delen av lokalbefolkningen som bisto med tjenester knyttet til britenes ønske om naturopplevelser. «Langvarige forhold», har jeg kalt det samarbeidet mellom de to kulturene som måtte til for å kunne lykkes i krevende aktiviteter i elv og fjell, og den nødvendige kontakten som ble skapt gjennom familien Wills' eierforhold til Aak gård.

1.2 Kilder

«Historiske undersøkelser og framstillinger består i å anvende rester eller levninger av en fortid til å rekonstruere denne fortida», skriver Knut Kjeldstadli. Han definerer levninger som alt som er overlevert fra fortiden, og som blir kilder når vi tar dem i bruk for å svare på spørsmål. Kildekritikk handler om hvordan kildene skal behandles for ikke å forvri den informasjon en får ut av dem.⁴

Det handler altså ikke om en akademisk utgave av janteloven, men at ordet kritikk har bevart sin opprinnelige betydning, nemlig å vurdere, skjelne, dømme.⁵

Det er skrevet mye om briters og andre utlendingers erfaringer med besøk i Distrikts-Norge i perioden fra rundt 1850 til første verdenskrig. Det meste handler imidlertid om de ressurssterke besøkendes forhold til det de så og opplevde. De beskriver først og fremst naturen, men også til en viss grad menneskene de møtte. Naturopplevelser beskrives i form av synsopplevelser, fiske, jakt og fjellklatring. En god oversikt over hva som finnes av slik litteratur omtales i Fjågesund/Symes The Northern Utopia. Denne boka gir et godt innblikk i hvordan britene beskriver sine møter med natur og folk, også i Romsdalen.

Det finnes svært lite av tilsvarende beskrivelser fra den andre parten i dette kulturmøtet. Hvem var lokalbefolkningen som møtte de britiske reisende, og hva mente de om «de andre» og selve møtene? Jeg har støttet meg til noen få kjente beskrivelser av og fra fjellførere, roere/kleppere, hotellbestyrer og gårdsbestyrere, som hadde en viss kontakt med britene. Men de er ikke på langt nær av samme kvalitet og omfang som de ressurssterke besøkendes beskrivelser. Dette gir en skjevhet som jeg forsøker å begrense mest mulig ved analyser av det som finnes. På den andre siden må vi også være forsiktig med å sluke rått britenes

⁴ Kjeldstadli: 169

⁵ Olden-Jørgensen: 9

beskrivelser av virkeligheten. De hadde makt til å beskrive seg selv og sine bragder slik det passet dem.

Jeg har ikke klart å finne noe litteratur eller oppgaver som har tatt for seg selve kultur møtene mellom briter og lokalbefolkningen i denne tidsepoken. Vasaasen har i sin hovedoppgave i historie fra 2000 om «Lordly sport of fishing», et kapittel om «De britiske sportsfiskerne og det norske lokalsamfunnet». Her er det en del interessante betraktninger som kan brukes og sammenlignes i min oppgave, men Vasaasen har først og fremst tatt for seg «Det britiske sportsfisket som historisk fenomen i Norge ca. 1860–1914, med utgangspunkt i Stjørdalen, Aurland og Sand».

1.2.1 Det historiske perspektiv

De kultur møtene jeg beskriver er møter mellom to svært forskjellige kulturer på den enes hjemmebane. For å kunne forstå forutsetningene for at et slikt møte kunne skje, må vi vite noe om hva som har skapt disse kulturene, hvilke politiske og samfunnsmessige forhold menneskene levde under, og hva som førte til at de kunne møtes.

Jeg har benyttet meg av Aschehougs verdenshistorie, Aschehougs norges historie, Vestlandets historie og fylkeshistorie for Møre og Romsdal. Likedan «The Wealth and Poverty of Nations» av David Landes, og Harold Perkins «The Origins of Modern English Society».

Gjennom verdenshistorien har jeg villet dokumentere hvordan det britiske klassesamfunnet oppsto og hvordan det fungerte i den angjeldende perioden. Likedan hvordan britene reiste i sitt imperium, og utenfor. Hvorfor oppsto slike reiser og hvordan var de mulig?

For å kunne ta seg fram på en akseptabel bekvem måte måtte samferdselsutbyggingen ha nådd et visst nivå. Sjøtransport hadde vært det vanlige, men jernbane- og veiutbygging skapte nye muligheter til å oppleve også innlandet. Jeg ser først på samferdsel i et verdens- og europeisk perspektiv, før jeg gjennom spesifikk norsk samferdselslitteratur dokumenterer hvordan samferdselsforholdene hadde utviklet seg i Norge og i Romsdalen.

Men også skystell og annen tilrettelegging for reisende dokumenteres. Thomas Bennet skapte et grunnlag for reisende «utover det nødvendige».

Hva kom de til, de reisende til Romsdalen? Gjennom lokallitteratur dokumenterer jeg hvordan Grytten kommune i Romsdalen hadde utviklet seg fram til denne perioden, og hvordan menneskene der var rustet til å takle et slikt kultur møte.

Med bakgrunn i lang erfaring med fremmede på besøk, var kanskje ikke dette kulturmøtet i en trang Vestlandsdal på 1800-tallet så sjokkerende som man kunne tro. Romsdalsmartnan og Setnesmoen militærleir hadde lenge vært reisemål fra andre norske kulturer. Atle Døssland deler «de marknadssøkande» til Romsdalsmartnan inn i tre kategorier: allmuen fra sjøsida, allmuen fra opplandene og de profesjonelle kjøpmennene.⁶ Altså, allmuen møtte allmuen. Disse møtene hadde blant annet ført med seg en tradisjon av festing, alkoholbruk og voldsbruk. Kristne vekkelser bedret noe på disse forholdene.

Britene var opptatt av etiske verdier ut fra sitt ståsted. Gjennom lokallitteraturen kan også det menneskelige grunnlag i Romsdalen dokumenteres.

Men det var topografien som var grunnlaget for at britene så Romsdalen som et verdig reisemål. Både lokallitteraturen og reiselitteraturen kan vise oss hvordan de to kulturene opplevde naturen og bruken av den.

1.2.2 Reiselitteraturen

Den store flommen av britisk reiselitteratur kan gi en god forståelse av hvordan britene så på Norge og nordmenn. Mengden av bøker er så stor at det går an å få en god oversikt over for eksempel synet på, og forholdet til, lokalbefolkningen dersom slike beskrivelser skilles ut. Jeg har i oppgavens hoveddel konsentrert meg om Hotel Aak og senere Aak gård som feriested for briter.

To damer er ofte sitert når Hotell-tida på Aak skal beskrives. Det er Lady Di Beauclerk, som med sin bok «A Summer and Winther in Norway» fra 1868 blant annet beskriver sine seks uker på hotellet året før. Olivia M. Stone skrev i 1889 «Norway in June» hvor hun beskriver sitt opphold i Romsdalen og på Hotel Aak 14 år senere. Begge har beskrevet møter med lokalbefolkningen under sitt opphold. Men det fantes også andre skriveføre damer på denne tida. Maria Franches Dickson var innom Aak i 1869 og skrev om sitt besøk der i boka «Norway and the Vöringfos» som ble utgitt i Dublin året etter.

Det var svært mange andre britiske reisende som skrev bøker om sine møter med Romsdalen på 1800-tallet. Her kan nevnes W. M. Williams som skrev «Through Norway with a Knapsack» i 1859, William Bromley-Davenports fascinerende beskrivelse av laksefiske i Rauma i sin bok «Sport» fra 1885 og Fredrick Metcalfes «The oxionan in Norway of Notes of

⁶ Døssland:15

Excursions in that Country in 1854–1855» Sistnevnte er oversatt og best kjent i Norge under tittelen «På reise i Norge. Fra Christiania til Vadsø i 1854–55».

I tillegg kan jo tas med fjellklatrerhistorier fra briten William Cecil Slingsby og dansken Carl Hall, som begge brukte Aak som utgangspunkt for sine store klatrebragder i Romsdalsfjellene. Av norsk reiselitteratur fra denne tida er også Aasmund Olavsson Vinjes særegne beskrivelser av både folk og natur i «Ferdaminne frå sumaren 1860», og i Dølen har Vinje skrevet en anmeldelse av Lady Diana Beuclerks bok om reisen i Norge. Vinjes 16 brev fra et opphold i England og Skottland i 1863 synliggjør også til en viss grad forskjeller mellom norsk og britisk oppfatning av folk og samfunn. Brevene ble utgitt i bokform allerede samme år, men kom ikke på norsk før i 1873, etter Vinjes død, og da under tittelen «Bretland og Britarne». Når jeg ved flere anledninger bruker Aasmund Olavsson Vinje som kilde, så er det først og fremst fordi han er en viktig stemme fra denne tida. Han var i Romsdalen i 1860, han hadde meninger om britisk reiselitteratur i 1861 og han hadde «granska stellet» i Storbritannia i 1863.

1.2.3 Spesifikk litteratur

De viktigste kildene for denne oppgaven i tillegg til reiselitteraturen, er hotellbøkene for Hotel Aak fra 1860–1885, som også ble videreført som «hyttebok» for den nye eieren H. O. Wills og hans etterkommere fram til 1914.

Også en brevsamling med korrespondanse mellom gårdsbestyrer Harald Gimnes og de engelske eierne fra om lag 1900 og utover, har vært av stor verdi for å kartlegge samkvemmet mellom briter og lokalbefolkningen i denne perioden.

Hotellbøkene består av tre håndskrevne bøker. Den første heter «Dagbog over Reisende der have logeret på gaarden Aak i Romsdalen.» For de to andre er «gaarden Aak» byttet ut med «Hotel Aak». Men også i den første boka brukes «Hotel Aak», selv om Quarter eller overnattingssted er det mest brukte.

Brevsamlingen består av delvis håndskrevne og delvis maskinskrevne brev fra H. O. Wills og senere hans sønner, samt håndskrevne kladder fra gårdsbestyrer Harald Gimnes. Her må det antas at disse kladdene senere ble renskrevet og sendt i noenlunde samme form som de ble kladdet. Jeg har ikke registrert at denne brevsamlingen har vært brukt i noen grad i forbindelse med artikler, bøker etc hvor det har vært forsøk på å beskrive hele eller deler av

Aaks historie. Jeg har derfor måttet gjøre et pionerarbeid med å gjennomgå og registrere denne brevsamlingen. Det blir gjort på følgende måte:

Del 1: «Udaterte kladder og brev» består av 14 nummererte enheter satt inn i plastomslag. Det følger med en beskrivelse av innholdet i hvert brev eller kladd som henviser til nummeret.

Del 2: «Daterte brev og kladder» består foreløpig av 41 enheter kronologisk registrert etter dato, som det også henvises til i den vedlagte beskrivelsen.

Del 3: «Diverse skriftlige materiale» skal bestå av skolemateriell som stilbøker, diktatbok, minnebok, kladdebøker, pass etc som har tilhørt Harald Gimnes eller hans nærmeste familie. Alt dette kildematerialet er og skal oppbevares slik: En kopi oppbevares i Romsdalsmuseets arkiv i Molde, en kopi hos Bjarne Langseth i Asker, og originalene oppbevares på Aak gård i Romsdalen.

Alle beskrivelsene som følger med brevsamlingen og all min bruk av dette materialet i denne oppgaven er bygd på mine egne tolkninger av håndskrift og mine oversettelser fra engelsk. Det åpner for at det kan være gjort tolkningsfeil og/eller at ikke hele meninger har vært mulig å tolke på grunn av vanskelig håndskrift.

For å kunne få en best mulig beskrivelse av de aktuelle personene i Wills-familien, har jeg hatt stor nytte av to engelske bøker. Det er B. W. E. Alford 1973: «W. D. & H. O. Wills and the Development of the U. K. Tobacco Industri 1786–1965», og S. J. Watson 1991:

«Furnished with Ability. The lives and times of Wills families.» Verken bøkene eller deler av innholdet har jeg funnet noe henvisninger til i andre framstillinger av Aaks historie.

Disse kildene gir er ganske omfattende beskrivelser av de medlemmene av Wills-familien som har stått som eiere av Aak, og de som har vært på besøk der. Ved hjelp av disse kildene har jeg kunnet beskrive disse partene i kulturmøtene i Romsdalen slik de er beskrevet i disse bøkene. Det er viktig å være klar over at disse kildene har sine svakheter. Begge bøkene er skrevet på oppdrag fra Wills-familien, og framstår ikke som nøytrale beskrivelser av de sentrale personene. Personkarakteristikkene framstår også svært positive og rosende, noe som kan antas å ha vært et formål med både fabrikkhistorien og ikke minst familiehistorien.

1.2.4 Lokallitteraturen

Jeg har til en viss grad støttet meg til noen historiske framstillinger i artikkel- eller hefteform som er utgitt lokalt. Det kan være artikler i publikasjoner som årbøker for Romsdals Sogelag og Romsdalsmuseet, jubileumsskrift for Molde og Romsdal Turistforening, og andre mer

tilfeldige lokalhistoriske framstillinger. Verdien av disse er høyst blandet. I de fleste av disse har jeg funnet noen klare historiske feil, dette har ført til at jeg også får problemer med å feste lit til den delen av framstillingen som jeg umiddelbart ikke kan påvise feil i. I tillegg er det svært få av disse som har kildehenvisninger, og ingen som har eksakte kildehenvisninger til sitater og påstander. Tiltroen til slike historiske framstillinger som gode kilder er derfor svak. Jeg ønsker i mest mulig grad å basere meg på primærkilder. Der hvor det ikke er mulig, henviser jeg til de usikre kildene, men med en presisering av de svakheter disse etter min mening har som pålitelige kilder.

1.2.5 Retrospektiv metode

Jeg benytter meg av en retrospektiv metode for å kunne se tilbake i tid der kildene ikke strekker til. Dette er en annen måte å bruke retrospektiv, eller retrogressiv, metode på enn den Jørn Sandes viser til i sin Handbok i lokalhistorie. Men det er like fullt en tilbakeskuende metode for å belyse fortiden med kilder fra nyere tid.

Jørn Sandes definerer metoden slik:

En trekker slutninger bakover i tida fra forholdene slik en kjenner dem i nyere tid, med rikt kildemateriale, til fortida, ofte fjerne hundreår som bare er sparsomt belyst av samtidig kildemateriale. (Sandnes 1994:56)

Jeg bruker intervjuformen retrospektivt ved å la eldre intervjuobjekter fortelle om sine erfaringer og kunnskaper om mennesker, bygninger, gjenstander etc som var mest aktuelle i perioder før intervjuobjektets egen tid. På denne måten kan fortiden belyses uten direkte kilder. Men også her, som i den metoden Sandnes forklarer, kreves det faste punkter å bygge bakover på slik at bruspenet ikke slås ut i tomme rommet.⁷ Fundamentet her er andre kilder som kan støtte eller korrigere intervjuobjektens oppfatning av den fortiden de selv ikke var en del av.

Dette er altså ikke tidsvitner, men personer som formidler historier som er gjengitt, i noen tilfeller gjennom flere generasjoner. I andre tilfeller kan disse personene vise til samtaler med personer som levde i den aktuelle tidsepoken, eller de kan vise til aktuelle levninger som kan synliggjøre historiske hendinger.

Jeg har benyttet meg av en strukturert muntlig intervjuform for å få svar på relevante spørsmål. I intervjuet med Sigrid Ruud født 1920, var formålet å få registrert hennes

⁷ Sandes: 56

kunnskap om, og oppfatning av, bestefaren Peder Aak. Primært hans forhold til Wills-familien og andre personer tilknyttet Aak gård.

Intervjuet med Alf Hanekamhaug født 1924, ble foretatt gjennom en telefonsamtale som varte i om lag en time. Jeg kjenner ham godt og har besøkt ham et par ganger de siste to årene. Han husker godt og er svært verbal, selv om alderen gjør at han må bruke litt tid til å koble seg inn på temaer. Også naboer jeg har snakket med bemerker at han er «svært oppegående i hodet». Jeg gjorde ikke opptak av intervjuene. Årsaken til det er faren ved interaksjonsnivået slik T. May beskriver det som en svakhet ved bruk av båndspiller, at «[...] många människor som blir hämmade av en bandspelare [...]».⁸ Dette er også min erfaring som journalist gjennom 35 år, og spesielt ved intervju av eldre mennesker. Jeg noterte derfor flittig, og i forbindelse med møtet med Sigrid Ruud fotograferte jeg framviste gjenstander og bilder. Dette er arkivert som kildemateriale.

At jeg ikke brukte opptaksutstyr kan ha gått på bekostning av detaljer i objektenes framstilling, men det er noe jeg har vurdert opp mot viktigheten av å sikre de ekstra opplysningene som kommer fram gjennom den gode samtale uforstyrret av innretninger som kan virke hemmende for intervjueren.

1.3 Teori

Jeg benytter meg av en empirisk tilnærming til problemstillingen ved å registrere og analysere skriftlig dokumentasjon om ulike kulturers møter i Romsdalen i den angjeldende perioden.

1.3.1 Pierre Bourdieu

Bruken av teori baserer seg i stor grad på den franske samfunnsforskeren Pierre Bourdieu og hans teorier om habitus, sosiale rom og sosiale felt fra boka «Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften.»

Hva er så en distinksjon? Dag Østerberg skriver i sin innledning til den norske utgaven som kom ut på Pax Forlag i 1995, at ordet distinksjon på fransk kan ha en dobbeltbetydning: Å lage eller se forskjeller, og det som på norsk kalles «distingverthet». Det siste handler om å

⁸ May:168

skille seg ut fra andre på en bestemt måte. Østerberg viser også til at denne boka dreier seg om spillet mellom de to betydningene av ordet.⁹

Det hersker neppe noen tvil om at det i Romsdalen oppsto distinksjoner som var klart synlige for begge parter. De distingverte «ladies and gentlemen» fra det britiske aristokrati skilte seg klart ut blant enkle bønder og håndverkere i et av Europas geografisk mest avsidesliggende landområder. Den distingverte aristokratiske overklassehabitus møter en enkel bondeklassehabitus i et sosialt rom hvor de besøkende må forholde seg til en annen logikk og en annen virkelighet enn den de normalt levde i. Lokalbefolkningen var neppe helt uerfaren med besøk fra andre kulturer, selv om de fleste tilfeller handlet om kontakt med noenlunde likesinnede – allmue som møtte allmue (eksempelvis på Romsdalsmartnan). En positiv tilnærming til en overklasse kunne nok her ses på som nyttig for å forbedre sin egen økonomiske, utdanningsmessige, kulturelle og sosiale kapital.

Med habitus mener Bourdieu «et system av disposisjoner for handling og tenkning». Habitus er et resultat av våre erfaringer og måter å tenke på som er risset inn i kropp og sinn gjennom de livsvilkårene vi har levd under.

Et sosialt rom kan være et samfunn dominert av en felles overgripende logikk, men innenfor dette rommet kan det bygges opp mikrokosmos av sosiale felt, slik som kulturelle felt, akademiske felt og andre yrkesbaserte felt.

Menneskene som skal fungere i de sosiale rom er utstyrt med ulik kapital eller verdier og ressurser. Da snakker vi ikke bare om økonomisk kapital, men også den kapital du besitter med bakgrunn i din utdanning, dine kunnskaper, ferdigheter og syn på ulike former for kultur. I tillegg snakker Bourdieu også om den sosiale kapitalen, som en posisjon som innehas i et varig nettverk. Og ikke minst; den symbolske kapital, som er en kapital anerkjent som verdifull innenfor visse sosiale grupper.¹⁰

Hvorfor oppsøker denne gruppen av reisende overklasse denne avkroken i verden, når de egentlig besitter all mulig kapital for å kunne velge de beste reisemål både i og utenfor sitt eget imperium? Er det på grunn av menneskene de vil møte her? Neppe. Det er først og fremst naturen og den edle «sport» med sin «mystery and glory» som var tiltrekningen. Kanskje kan dette med Bourdieus teori kalles et søken etter mer symbolsk kapital. Dersom vi tenker oss Romsdalens natur som et kunstverk, så kan vi se britenes tilstrømning i sammenheng med Bourdieus «analyse av ulike former for tilegnelse av kunstverk». «Å erverve et kunstverk er å

⁹ Bourdieu: 11–12

¹⁰ Hovden, Jan Erik: Foredrag om Habitus, sosiale rom, sosiale felt.

bekreftede seg selv som den eksklusive innehaver av objektet og av den genuine smak for akkurat dette objektet.»¹¹

Bourdieu snakker også om å «tilegne seg naturen», og at det forutsetter en kultur som er et privilegium for de som har familier med røtter langt tilbake. Å eie et slott, en borg eller et familiested er ikke nok, sier han, og viser blant annet til at en må tilegne seg minner fra jakt, fiskets hemmeligheter, hagestelletts oppskrifter – kompetanser som er gamle og som det også tar tid å skaffe seg [...].¹²

Tids-potlacher, er et begrep Bourdieu bruker som en betegnelse som kan anvendes på alle handlinger som innebærer å «vie» eller «gi» tid til andre. Og her poengterer han fritidssysler og dens symbolske verdi i å bekrefte at en «tar seg tid til det» – at de kan tillate seg å sløse med en så verdifull tid.¹³

Lokalbefolkningens kunstneriske smak var neppe særlig framtreddende i Romsdalen, i hvert fall ikke blant bønder og håndverkere som var tilretteleggere for de britiske besøkendes opplevelser i naturen. De hadde ikke i tilstrekkelig grad det fravær av økonomisk nød, et ubesværet liv og den aktive avstanden til nødvendigheten, som Bourdieu mener må til for å kunne opphøye det estetiske.¹⁴

Dag Østerberg sier i sitt forord til «Distinksjonen» at undersøkelsen synes å føre til bitre funn som blant annet at «de folkelige lag» knuges av nød og nødvendighet og gjøre en dyd av nødvendigheten; de hevder ikke noen egen kultur, men bøyer seg oppgitt (resignert) for den gode smaken, dvs de herskende klassers smak.»

Det inntrykket, mener han blant annet svekkes av at å bøye seg for det nødvendige, ikke nødvendigvis utelukker en politisk revolusjonær innstilling.¹⁵

Spørsmålet om hva «det folkelige lag» i Romsdalen innerst inne hadde av innstilling til de britiske reisende, er det vanskelig, kanskje umulig, å avdekke. Men hvordan de agerte og fungerte i samkvem med menneskene fra denne så forskjellige kulturen, det kan vi danne oss et brukbart bilde av.

¹¹ Bourdieu: 99

¹² Bourdieu: 100

¹³ Bourdieu: 101–102

¹⁴ Bourdieu: 51

¹⁵ Bourdieu: 19–20

1.3.2 *Turisme som ritual*

Professor Bjarne Rogan ser på turisme som ritual i sin artikkel «Traveller chic» i boka «Ritualer. Kulturhistoriske studier». Han peker blant annet på at autentisitet, estetikk og etikk blir sentralt for oppfattelsen av den gode reise.

Rogan viser innledningsvis til et intervju med en fransk wonderboy i reiselivsbransjen i vår tid. Han ble en varm forsvarer av en «etisk, men elitistisk» turisme. For ham var turisme reiseopplevelser som er «autentisk og moralsk aktverdig».¹⁶

Tilbake til oppgavens tidsepoke, så ser vi at både det autentiske og det moralsk aktverdige sto sentralt i datidens elitistiske reisevirksomhet fra britisk side. For eksempel H. O. Wills som bygde et kapell – Orgelhuset – på Aak for å videreføre sine religiøse og musikalske interesser i det han kanskje oppfattet som det vakreste Gud hadde skapt av natur.

Også Rogan viser til Bourdieu og den distingverende funksjonen.¹⁷ Han bruker Bourdieus begrep om doksisk felt om reising som en rutinisert aktivitet som sjelden blir identifisert gjennom spesiell begrepsbruk. Men han slår fast at vi likevel har en tradisjon for å snakke om reisen som ritual.¹⁸

Rogan konkluderer med at enhver reise i utgangspunktet kan leses som en overgangsrite for den reisende, som skaffer seg kunnskaper, opplevelser og erfaringer. Med dette endrer den reisende sitt indre landskap. «Den beste garantien for dette er autentiske reiseopplevelser – ekte, uforstilte og uforfalskede møter med det fremmede. Hvordan skulle ellers reisen gjøre noe godt med den reisende?»¹⁹

Men hva skjer når en reiseform blir så trivialisert at den ikke lenger har distingverende verdi? Når «alle» drar på chartertur til Syden, må det etableres nye reiseformer, sier Rogan.

En reise kan oppfattes som et avbrekk i et rutinisert hverdagsliv.²⁰ Det er også i de fleste tilfeller en overskuddsaktivitet, hevet over hverdagslivets rutiner.

I denne oppgaven kan flere av de reisendes formål ses i sammenheng med Rogans ritual-teori. Hvorfor kom britene til Romsdalen? Hva opplevde de? Hva opplevde lokalbefolkningen i møte med de reisende? Hvilke transformerende funksjon oppsto hos begge parter i dette kulturmøtet?

¹⁶ Rogan 119

¹⁷ Rogan:121

¹⁸ Rogan:123

¹⁹ Rogan:136

²⁰ Rogan:137

1.3.3 Edvard Said

Skandinavia, Norge og Romsdalen var på langt nær av de første og eneste «fjerne» kulturer britene hadde besøkt. Gjennom Edvard Suids «Orientalismen. Vestlig oppfatning av Orienten», får vi forfatterens oppfatning av hvordan Vesten generelt og kanskje det britiske imperiet spesielt, har skapt Orienten i sitt eget bilde.

Berit Thorbjørnsrud konstaterer i sitt forord til «Orientalismen», at den røde tråden i boka er hvordan Vesten har hatt behov for Orienten som sitt eget negative speilbilde, som militært og økonomisk bytte – og som drøm. «Drømmen om Orienten – den farlige, den romantiske, den mystiske, den sensuelle – stedet hvor personer fra de gode lag kunne reise for å utvikle sin personlighet.»²¹

Said forteller at når en lærd orientalist var på reise i det landet han hadde spesialisert seg på, var det alltid med urokkelige abstrakte sannheter om «sivilisasjonen» han hadde studert. Han ville «bevise sine antikverte sannheters gyldighet ved å anvende dem, uten særlig hell, på utenforstående og derfor tilbakestående innfødte».²²

Kan Suids teorier om den vestlige oppfatning av Orienten overføres til britenes oppfatning av Skandinavia generelt og Norge med Romsdalen spesielt? Har disse områdene fra britisk hold vært oppfattet som et slags «vestlig Orient», et studieobjekt for britisk overklasse og intelligentsia?

Fjågesund/Symes er i *The Northern Utopia* inne på en slik sammenligning. De mener at etter at britene gradvis hadde utviklet seg fra øyboere til kosmopolitter, så de på seg selv som en nordlig front mot «the Other» slik blant annet Said hadde kritisert britene for.²³

For det første så ble nok disse områdene regnet for å være innenfor det som Said betegner som Oksidenten, altså den vestlige verden, og ble neppe sett på verken som et økonomisk eller som et militært bytte. Men drømmen om Skandinavia kan på flere måter sammenlignes med drømmen om Orienten: Litt farlig, romantisk, og stedet hvor personer fra det gode lag kunne reise for å utvikle sin personlighet. Gjennom litteraturen har britene forsøkt å bevise sine sannheters gyldighet, men uten at det ser ut til å ha forårsaket de store uenigheter.

Dersom Suids teori skulle brukes for å forstå britenes forhold til Norge i denne sammenhengen, må man i hvert fall klart for seg den kritikken som kom etter Suids «Orientalismen». Berit Thorbjørnsrud viser til at flere har påvist manglende historiske kunnskaper hos Said og at han i noen tilfeller har foretatt for store generaliseringer.

²¹ Thorbjørnsrud:XV

²² Said:61

²³ Fjågesund:11

«Han har i manglende grad satt enkelte av de han kritiserer inn i en sammenheng, og hans fremstillinger mangler i flere tilfeller viktige nyanser.»²⁴

I denne oppgaven ønsker jeg å få med meg flest mulig nyanser ved å analysere britenes og lokalbefolkningens oppfatninger i en historisk sammenheng, og ved å se aktørenes forhold til hverandre både ved de korte møter og de mer langsiktige relasjoner.

2 Verdens herskere

2.1 Det britiske klassesamfunn

Bakgrunnen for det europeiske aristokrati var kontrollen med jorda, selv om jordeieren ikke selv arbeidet med jorda. Han nedlot seg ikke til slik. Han var en leder, og hadde også tid til å vie seg til andre viktige verv enn å ivareta sine eierinteresser på gården. Han kunne, og var ofte pliktig i form av sin stilling, til å ivareta viktige posisjoner inne politikk, militærvesen og administrasjon. I England ble blant annet fredsdommerne valgt blant det lavere aristokrati. Når det gjelder hans økonomiske stilling, så var idealet å inneha en arvet formue som var så stor at man alltid hadde penger, men aldri behøvde å snakke om dem.²⁵

I «The Origins of Modern English Society» beskriver Harold Perkin det gamle engelske samfunnet som naturlig drev fram den industrielle revolusjon, som et åpent aristokrati basert på eiendom og patronat. Dette var forskjellig fra andre sammenlignbare samfunn, unntatt Nederland som var et åpent samfunn, men manglet en adel og et aristokrati.

I aristokratiet fant man sin plass i den rangordning man hørte hjemme. «[...] a pyramid stretching down from a tiny minority of the rich and powerful through ever larger and wider layers of lesser wealth and power to the great mass of the poor and powerless.»²⁶

Men det var et aristokrati som var åpent i begge ender. Ovenfra en flyt av nye menn inn til landets elite, nedenfra en flyt av yngre sønner inn til middelklassen. Men også kvinnene bidro med, i den øverste enden å være attraktive arvinger, og nederst medgift døtrene. « There was thus a two-way flow of blood and wealth which goes far towards explaining the economic expansion and the political stability of the old society in England.»²⁷

²⁴ Thorbjørnsrud:XXXI

²⁵ Nordborg:138-140

²⁶ Perkin:14

²⁷ Perkin:50

Dette åpne aristokratiske samfunnet hadde altså muligheter for både positiv og negativ sosial mobilitet. Folk forflyttet seg opp og ned sosialt.

Hvor langt må man gå tilbake i historien for å finne årsaken til den britiske modningen som blant annet førte til den industrielle revolusjon? Landes viser blant annet til den begynnende individualiseringen i middelalderen som i stor grad skapte jorddyrkere mer enn jordarbeidere. «England gave people elbow room», skriver Landes.²⁸

Men alt var ikke perfekt:

England was far from perfect. It had its poor (always with us)—many more of them than of the rich.[...] But everything is relative, and by comparison with populations across the Channel, Englishmen were free and fortunate. (Landes 1998:220)

I det industrialiserte Storbritannia endret samfunnet seg noe ved at aristokratiet også begynte å engasjere seg i fabrikker og industriutvikling. Aristokratiet i Storbritannia beholdt i stor grad sin sterke stilling og privilegier gjennom hele 1800-tallet. Det gjelder for eksempel innen militærvæsenet og i politikken, og Overhuset beholdt sin sterke politiske makt helt til 1911. Aristokratiet holdt stand, blant annet mot den stadig voksende bursjoasi (middelklassen), mye fordi de hadde mange felles vurderinger og livsholdninger. En sterk følelse for slektens betydning var viktig, likedan troen på mot, pliktetro og ære.²⁹

Palmer/Colton/Kramers beskriver elitekulturen og den folkelige kultur (popular cultures) i «A History of the Modern World». De sier at ved inngangen til det attende århundre utviklet det seg en mer tydelig forskjell mellom elitekulturen og den folkelige kultur. Elitekulturen var ikke bare en kultur for de rike og velstående. På samme måte besto ikke den folkelige kulturen bare av fattige og økonomisk dårligstilte. Begrepet elite omfattet en minoritet med et sett av felles interesser. De var en elite ikke bare i kraft av sin velstand, men også på grunn av sin sosiale posisjon og sin makt.

Det var flere aktiviteter som alle klasser og kulturer delte, men viktigst var religion. De deltok i de samme seremonier i kirka, de ble døpt, gift og begravet med de samme sakramenter – ofte også med de samme prestene. Rike familier kunne imidlertid ha sine egne prester og bygge kapeller for eget bruk.³⁰

²⁸ Landes:219–220

²⁹ Nordborg: 139-140

³⁰ Palmer et al: 258–260

2.2 Overklassens reisetrang

Den britiske overklassens reisetrang hang nok til dels mye sammen med at opplysningstida hadde fjernet Gud fra naturen. Ikke slik at man nødvendigvis måtte bli ateist, men teologien var fjernet fra vitenskapen. Fra slutten av 1700-tallet hadde i hvert fall overklassen og de intellektuelle i stor grad en annen forståelse av naturen enn før. Gud kunne fortsatt anerkjennes som naturens skaper, men det ble nå gitt plass til vitenskapen i det som også ble kalt «en naturlig religion». Det ble legitimt å gi uttrykk for logisk tenking, fantasi og følelser – og opplevelser og livsnytning var blitt legitimt.³¹

Arvid Viken skriver i en artikkel i «Turisme. Tradisjon og trender», at «opplevelser skapes gjennom at sanser pirres, og at følelser og tanker settes i sving, gjennom at man deltar i en aktivitet eller observerer noe nytt, eller at man blir underholdt på en eller annen måte.»³²

Opplysningstidas ånd om tro på fornuften og menneskets evner, ble fra slutten av 1700-tallet og utover 1800-tallet avløst av romantikkens tidsepoke. Den intellektuelle kulturen ble nå blant annet preget av et sterkere forhold til det estetiske, og et nytt forhold til seg selv, samfunnet og hele tilværelsen. Naturens skjønnhet var tidligere det som mennesket hadde skapt i naturen, slik som for eksempel velstelte jordbrukslandskap. Nå ble det de upåvirkede fjell- og skogområdene som var skjønnheten, og følelser, stemninger – det udefinerbare, ble prissatt.³³

Fjågesund/Symes viser til begrepet «The Grand Tour» som betegnelse på velstående britiske ungdommers utenlandsreiser fra 1700-tallet. Dette var i utgangspunktet en form for dannelsesreiser og sett på som en viktig del av ungdommenes utdanning og sosiale tilpasning. Reisemålene var gjerne Italia og Frankrike hvor de kunne se og lære om oldtidens kulturarv samtidig med at de fikk en innføring i datidens geografi, politikk og handel.³⁴

Denne moderne reiseformen var godt innarbeidet blant den britiske eliten før den franske revolusjon satte en bråstopp for tilgangen til Kontinentet. Britene var så på søk etter nye reisemål. Ideer kunne de få fra magasiner og bøker som flommet over av forslag til andre og mer tilgjengelige eksotiske reisemål. Etter at Napoleonskrigen var slutt, åpnet Skandinavia seg som ett av reisemålene for reisehungrige briter, som hadde fått en dyp skepsis for alt som var fransk.³⁵

³¹ Tønnesson: 152

³² Viken: 11

³³ Nordborg: 162-163

³⁴ Fjågesund: 34-35

³⁵ Fjågesund: 36

2.3 Britenes forhold til natur og sport

I tillegg til å være «dannende» kunne også britene oppleve reiser som helsebringende. Og her var det møter med naturen som kunne gi stressede bymennesker et bedre liv og et bedre grunnlag for å klare seg gjennom hverdagen. Bylivet var gjerne oppfattet som «sykt» og ødeleggende for menneskene, og allerede på 1700-tallet ble det anlagt kursteder hvor sunnheten kunne gjenvinnes fra naturen. Dette var en trend som også bredte seg til Skandinavia fra Tyskland og England.³⁶

«Sportens» natur og oppfatning sett fra en britisk utøvere, kan best illustreres gjennom en av 1800-tallets mest kjente entusiastiske utøver av flere sporter i England og i Norge, oberstløytnant William Bromley-Davenport. Han hadde leid Fiva gård i Romsdalen med fiskerett i Rauma siden 1849 og kjøpte gården i 1862. Han både jaktet og fisket i Romsdalen, og etter sin brå død i 1884 fikk han blant annet følgende omtale i *The Times*: «A better allround sportsman never lived.»³⁷

I sin bok «Sport», som ble utgitt året etter hans død, beskriver Bromley-Davenport blant annet til revejakta. «Yet it has been called, and is, the "national sport" in England».³⁸ Den viktigste årsaken til denne populariteten, slik han beskriver det, kan også være en god indikasjon på hvorfor så mange briter begynte å dyrke jakt og fiske som en edel sport: «The reason is to be found, first, in the manly predilection inherent to our Anglo-Saxon nature for a sport into which the element of danger conspicuously enters; [...]»

Han beskriver også den dyktige mann som krysser landskapet, spent og usikker på om det vil gå bra. Men dersom det går bra, da blir den mentale gleden så stor som det er mulig for et menneske å motta på kort tid.³⁹

På samme måten beskriver Bromley-Davenport sitt forhold både til laksefiske og jakt. Når det gjelder fiske er Bromley-Davenport regnet for å være en av de første engelskmenn som oppdaget fluefiskets gleder. Det kan kanskje være litt overraskende at denne yrkesmilitæren med så stor sans for sportens farer og risiko, også var glad i poesi og selv skrev dikt. Men dette skal var en ikke uvanlig syssel for den britiske overklasse som dyrket naturen i romantikkens tidsalder.

³⁶ Holm:275

³⁷ Meringdal 1974:16,29,37

³⁸ Bromley-Davenport:1

³⁹ Bromley-Davenport:2–5

Aasmund Olavsson Vinje mente at «Dersom det finst nokot som er nasjonalt i Bretland, so maa det vist vera Jagt.» Han legger til at ung og gammel, rik og fattig synes å ha en ren sykdom for slikt.⁴⁰ Om bakgrunnen for denne jaktinteressen mener Vinje at det er noe kongelig over den britiske jaktinteressen. Men at det også handler om et slektskap til de gamle romernes idrettsleker. «I det heile so er denne Moro og Tidkort god til at halda liv i et Slags Raaskap, som kan vera nyttug i Ufredstid.»⁴¹

2.4 Familien Wills

Henry Overton Wills I⁴² var bare 25 år gammel da han ble partner i tobakksfirmaet Wills, Watkins & Co i Bristol i 1786. Hans far, Edmund Wills, mener man var gullsmed og urmaker. Mora, Rebecca, var datter av Henry Overton, som var en ledende kongrasjonalist⁴³. Det er grunn til å tro at den unge Henry fikk en eller annen formell utdanning og at han hadde skaffet seg en grunnleggende forretningserfaring. Vi vet også at han var en aktiv kongregasjonalist, som sin svigerfar, og at det var gjennom en slik forsamling at han fikk kontakt med Watkins og andre partnere i forretningsvirksomheten. Det antas at Henry Overton Wills I flyttet til Bristol i 1786, og der sluttet han seg til den berømte Street Tabernacle, som var kongregasjonalismens senter i Bristol. Kort tid etter var han også en del av forstanderskapet i dette kirkesamfunnet.⁴⁴

Tobakksindustrien i England har sin opprinnelse på slutten av 1500-tallet, og tobakk fikk etter hvert innpass på apotekene som en medisinsplante med sykdomsforebyggende og medisinsk verdi. Senere ble tobakk oppfattet mer som et nytelsesmiddel i tillegg til den medisinske verdien, og da ble også tilgangen utvidet med mange andre salgssteder.⁴⁵

Tobakk og snus ble raskt populært blant den britiske overklasse, og ble blant annet grunnlaget for Wills-familiens formuer i mange generasjoner framover. Hvorfor ble akkurat denne industrien valgt framfor annen mer tradisjonell industri i Bristol? Bristols industri var mer kjent for bryggeri, sukkerraffinering, glassindustri og metallvirksomhet. Kan satsingen på tobakksindustrien ha noe med oppstartkostnadene å gjøre? Det krevde relativt lite kapital å

⁴⁰ Vinje 1873:26

⁴¹ Vinje 1873:30–31

⁴² Bruken av romertall I her har sin bakgrunn fra bøkene om fabrikkens historie og om Wills-familien. Det er kun brukt for å skille de ulike generasjoner av H. O. Wills fra hverandre, og slike betegnelser ble neppe brukt innad i familien.

⁴³ Deltager i en selvstendig lokalforsamling innenfor den engelske protestantiske kirke.

⁴⁴ Alford:3

⁴⁵ Alford:5

starte opp med tobakksindustri, sammenlignet med annen tradisjonell industri. I tillegg hadde det religiøse nettverket tilgang til personlige kontakter innenfor denne industrien. Den sterke religiøse tilknytningen fulgte også med fra generasjon til generasjon, og skulle få et synlige monument på Aak gård i Romsdalen.

Henry Overton Wills I døde i 1826 mens tobakkvirksomheten han hadde vært med å lede i 40 år så lysere ut enn det hadde gjort på ti år. Han hadde vært en solid kongregasjonalist, aktiv i Bristols kirkeliv, en ærlig mann og, så vidt vi vet – ikke røyker. Likevel unnet han seg et luksuriøst levesett i en stor gregoriansk villa full av komfort og eleganse og han kostet på seg innkjøp av «wine and best port».⁴⁶

Henry Overton Wills I hadde fire barn: William Day Wills, Henry Overton Wills, Mary Wills og Fredrick Wills. Etter H. O. Wills I's død i 1826 ble virksomheten videreført med blant annet H. O. Wills II som partner. I 1831 oppsto det som skulle bli det mest kjente navnet på dette tobakksfirmaet, nemlig W. D. & H. O. Wills. H. O. Wills II og broren William Day Wills ble de sentrale partnerne i firmaet, men de videreførte også farens sterke religiøse interesser som sentrale kongregasjonalister i Bristol. H. O. Wills II mottok æresbevisninger for hver av grunnsteinene han la ned som bidragsyter til 30 kirker i Bristol-området. Hans største bidrag til en enkelt kirke var hele 1 000 pund til bygging av Redland Park Chapel i 1860. Men han var også aktiv på andre områder i lokalsamfunnet, som fredsdommer og som byråd fram til 1860. Samtidig hadde han en bred forretningsinteresse også utenfor familieselskapet. Han hadde investert i industri og i transportselskaper, blant annet i flere jernbaneselskaper.

Da H. O. Wills II døde i 1871 etterlot han seg en formue på 50 000 pund, men han hadde mange arvinger. Han hadde totalt 18 barn i to ekteskap. Det var imidlertid bare de tre guttene fra første ekteskap som arvet noe av betydning, og som ble trukket inn i firmaets virksomhet. Den eldste ble født i 1828 og fikk samme navn.⁴⁷ Han skulle bli kjent som Henry Overton Wills III, og som kjøper av Aak gård i Romsdalen i 1884. Han brukte Aak som feriested for seg og sin familie fra 1885 til sin død i 1911. Tre av hans fire sønner overtok da farens feriested og drev det og gården, fram til 1926.

Jeg vil komme tilbake til denne delen av familien under beskrivelsen av Aak gård, og spesielt i hoveddelen av oppgaven om kulturmøtene på Aak.

⁴⁶ Alford:61

⁴⁷ Alford:63–65,90–100,118–120

3 Møtestedet

3.1 Grunnlaget

Hva var Norge i 1860, og hvordan kunne denne geografiske utkanten av Europa i løpet av så kort tid utvikle seg til et møtested mellom en overklassekultur og en enkel norsk bondestand? I 1814 var Norge utarmet av krig og uår etter Napoleonskrigen. Med Kielfred og egen grunnlov, og i allianse med stormakten Sverige, gikk Norge inn i en ny tid. En tid som skulle føre til en fordobling av folketallet fra 1815 til 1865. Bedre kosthold, vaksinasjon og et mildere epidemisk klima kan ha vært blant de viktigste årsakene.⁴⁸

Det skjedde også vesentlige endringer innenfor yrkessammensetninger og yrkesmuligheter. Mens det britiske overklasesamfunnet fortsatt holdt stand, var det gamle standssamfunnet i Norge med sine faste rettigheter og plikter under avvikling. Det utviklet seg en bred borgerstand, en bred middelstand og arbeiderne var i ferd med å komme seg ut av den svarte fattigdommen. Samtidig var avstanden mellom samfunnsgruppene blitt mindre enn før.⁴⁹

Nå ble utdanning og karriere viktigere for klassesamfunnet. Overklassen ble embetsmannstanden bestående av akademikere og særlig jurister, men på landsbygda hadde fortsatt storbonden med ættegården høy status. I den nedre del av klassesamfunnet finner vi arbeiderklassen, tjenestefolk og fattiglemmer.

Men derimellom vokste det fram en klasse som også er beskrevet som «den navnløse middelstand».⁵⁰ Her finner vi småbrukere, håndverkere og løsarbeidere som vi skal få møte i denne oppgaven. For det var blant disse menneskene de britiske reisende fant kontakt og bistand til transport og overnatting, og som fjellførere, kleppere og roere.

Pryser mener at småbrukerne er en ny gruppe som er vanskelig å plassere. De hadde fått seg et gårdsbruk, men hadde håndverk, fiske eller arbeid i skogen og transport som tilleggssyrker. Som lønnsarbeidere hørte de til arbeiderklassen, men de eide matrikulert jord og hadde stemmerett. Vanskelig å plassere, ja. Men det er også viktig å være oppmerksom på, som Pryser skriver, at benevninger som stands- og klassesamfunn er såkalte idealtyper brukt som redskap for å fange opp sentrale trekk i samfunnsstrukturen. «I røynda eksisterer dei aldri i reine former, berre i større eller mindre grad.»⁵¹

⁴⁸ Pryser:30,38,39

⁴⁹ Pryser:74

⁵⁰ Nerbøvik:85–92

⁵¹ Pryser:77–79

3.2 Samferdsel

Jon Tvinnereim beskriver i «Grotid i grenseland» Mauritz Aarflots reiser fra Volda til Kristiania i 1854 og i 1882. Hele turen til Kristiania i 1854 tok ti dager. Først med et par skyssbåter og hesteskyss til Veblungsnes. Så hesteskyss med skifte på skifte, stadig med nye hester og kusker opp Romsdalen over Lesja og ned hele Gudbrandsdalen til Kristiania. I 1882 tok den samme reisen halve tida, men som Tvinnereim skriver: «Truleg var likevel komforten under turen ein viktigare skilnad [...] enn tidsbruken.» For nå gikk turen uten en eneste hesteskyss. Aarflot tok dampbåten fra Volda til Trondheim og toget derfra til Kristiania.⁵²

Her ser vi et eksempel på en utvikling som var sterkt medvirkende til, og kanskje helt avgjørende for at Vestlandet kunne ta imot en turiststrøm i siste halvdel av 1800-tallet: Dampbåten, jernbanen – og komforten. I tillegg ble veiene bygd ut og skyssystemet ble gradvis erstattet av diligencetrafikken.

Dampskipsruter, vegutbygging, diligencetrafikk og jernbaneutbygging skapte muligheter til å reise til Vestlandet med en akseptabel komfort, selv for representanter fra den britiske overklasse.

En annen dampskipsfart som blant annet var interessant for turiststrømmen til Romsdalen, var båttrafikken på Mjøsa. For de landverts reisende var båttrafikken fra Minnesund til Lillehammer viktig, og dampskipene skulle gjøre turen både raskere og mer behagelig. Reisetiden til Trondheim og til Romsdalen ble vesentlig forbedret da Norges første jernbane for offentlig transport ble satt i drift mellom Christiania og Eidsvoll i 1854. I 1855 fraktet de to dampskipene «Jernbarden» og «Dronningen» 15 000 passasjerer og 393 tonn gods mellom Minnesund og Lillehammer.⁵³

Men også vegutbyggingen fikk stor prioritet. Sammen med Stavanger amt var Romsdals amt det området på Vestlandet som hadde størst aktivitet i vegbygginga på 1800-tallet, og mot slutten av århundret ble vegutbygging regnet for å være en av de viktigste oppgavene for bygdene.⁵⁴

I 1848 ankom en engelsk «vandrer» Kristiania som følge av en «plutselig lyst til å se Norge». Thomas Bennet var da 34 og hadde reist rundt i Europa i nesten ti år som en typisk engelsk dannelsesreisende. I 1850 startet han sitt reisebyrå, og i 1852 var han en tur i England og

⁵² Tvinnereim:126

⁵³ Bjørnland:62–63

⁵⁴ Tvinnereim:132

skaffet seg kontakter med tanke på at hans hovedoppgave lå i reiselivets utvikling i Norge.

Fordi Norge, som han sa, er et Eldorado for engelske feriesøkende.⁵⁵

Og dette Eldorado ville Bennet vise til sine landsmenn og andre som ønsket å reise rundt i Norge. Han utviklet et nettverk av diligenceruter på Østlandet og Vestlandet. Først var det to hovedruter gjennom Gudbrandsdalen over Dovre til Trondheim, og gjennom Valdres eller Hallingdal til Lærdal og videre til Bergen. Så kom Telemarksrutene, Østerdalsrutene og Romsdalsrutene. Han etablerte en rekke kommisjonærer, hvilesteder og karjoldepoter utover landet. Ett av disse var Hotel Aak i Romsdalen.⁵⁶

Bennets erfaring var at «det eneste man ikke kan stole på i Norge er kjøretøyene».

Bennetkarjolene ble bestilt fra Drammen etter egen tegning. Noen karjoler ble utstyrt med vognfjærer, som var en ganske ny engelsk oppfinnelse.⁵⁷ Dette var godt tilpasset engelskmennenes krav til komfort:

Den lettløpte og lett fjærende karjol, forspent den vidunderlige fotrappe og fotsikre fjordingshest – «det lille norske jernbanetog», som en engelsk skribent kalte fjordingen – det var noget for dem! (Gierløff 1925:54)

Engelske reisende kunne kjøpe karjoler og ha dem stående i Norge fra år til år. Andre kjøpte karjol når de kom til Norge, og solgte de igjen når de forlot landet. Men mest vanlig var det å leie en karjol for 2 mark og seletøy for 10 skilling, per dag. For en måned måtte de betale 40 mark, for to måneder 70, og skulle de ha karjolen for hele fire måneder, så kostet det 100 mark. På hvert skysskifte fikk de friske hester, men det hente også at de reisende selv kjøpte seg hest når de ankom, og solgte den igjen ved avreise.⁵⁸

3.3 Romsdalen

Etter en kongelig forordning av 8. februar 1671 ble Romsdals amt opprettet med tre fogderier: Sunnmøre, Romsdal og Nordmøre. Disse områdene var kjent fra vikingetida, og da utgjorde de hver sin administrative enhet. Det noe spesielle med Romsdals amt i forhold til de andre amtene som ble etablert samtidig, var at fogderiene innen amtet tilhørte forskjellige stiftsamt. Romsdal og Nordmøre tilhørte administrativt og økonomisk Trondheims Stift og Hovedampt, mens Sunnmøre på samme måten var underlagt Bergenhus Hoved-Ampt med sete i Bergen.

⁵⁵ Gierløff:5–7,17

⁵⁶ Gierløff:56

⁵⁷ Gierløff:52–56

⁵⁸ Gierløff:55–56

Ingen andre amt var inndelt på en slik måte, og Atle Døssland kaller dette «et sprikende amt».⁵⁹

Romsdalen er den trange dalen med de høye spiss fjellene som fører Rauma elv fra Lesjaskogsvatnet 612 meter over havet, og ut i Romsdalsfjorden mellom Veblungsnes og Åndalsnes vel seks mil lenger ned. Fra gammelt av har denne dalen vært den viktigste innfallsporten for folk østfra og til fjord- og kystdistriktene. Dalen har også gitt navnet til hele fjordsystemet utenfra, og i en tid også for hele amtet.

Selve dalen var en naturlig administrativ enhet med sine naturlige avgrensninger med fjell og fjord. I katolsk tid var Romsdal inndelt i tre prestegjeld: Grytinar, Veøyar og Aukrin, med Grytinar som dalens prestegjeld.

Grytinar, senere Gryten og Grytten hadde sitt navn etter prestegården og det gamle kirkestedet fire kilometer ovenfor Veblungsnes på dalens vestside mot Isterdalen og det som i dag er Trollstigen. Opprinnelig var det her en stavkirke fra ca 1200-tallet som ble skiftet ut flere ganger. Den siste kirka på dette stedet ble innviet i 1732, men allerede fra 1750 var den sterkt utsatt for sandflukt. I 1828 ble den revet da sanden lå langt opp på vinduene. Kirka ble deretter satt opp igjen på Veblungsnes som da var det største senteret i prestegjeldet, og innviet den 27. september 1829.⁶⁰ Der står den åttekantede kirken fortsatt, under navnet Grytten kirke. I dag heter kommunen Rauma etter kommunesammenslåingen i 1964, men hvordan så Grytten kommune ut i denne oppgavens angjeldende periode?

I 1892 var Grytten herred ett av 12 herreder i Romsdal fogderi, og utgjorde også Grytten prestegjeld med de tre kirkesognene Grytten, Kors og Hen. Grytten var nedre del av Romsdalen, Kors øvre del, og Hen omfattet den innerste delen av Romsdalsfjorden øst for Åndalsnes som i dag stort sett betegnes som Isfjorden.

Grytten herred var i 1892 oppgitt til å dekke et areal på 1 041 kvadratkilometer, hadde 3 028 innbyggere og det var registret 91 navngitte gårder i herredet.⁶¹

Det største trekkplasteret for turister var uten tvil de spektakulære fjellformasjonene, Rauma som lakseelv og mulighetene for jakt i fjellområdene i nærheten. De mest kjente fjellene i selve Romsdalen er Romsdalshorn, Vengetindene og Trolltindene. Men i sidedalen Isterdalen er det også flere spektakulære fjellformasjoner som alltid har vakt stor oppmerksomhet: Bispen, Kongen, Dronningen og Karitind. Opp til fjellet, der det i dag heter Trollstigen, var det fra gammelt av en kløvsti som ble benyttet både av handelsmenn fra Sunnmøre, og av

⁵⁹ Døssland 1990:35,45

⁶⁰ Klungnes:9–16

⁶¹ Dahl:244–245

jegere og fjellfolk som her kom seg opp på snaufjellet for å jakte rein og småvilt. Elva Istra går gjennom dalen og ender ut i Rauma et par kilometer ovenfor Veblungnes, men før den kommer så langt, har det også passert flere setrer i Isterdalen, en av disse er Aakesetra som tilhører Aak gård. Den var det også flere britiske reisende med tilknytning til Aak som hotell og feriested som fikk stifte bekjentskap med.

Spesielt i den nedre delen av Romsdalen og i Hen sogn hadde naturen lagt det godt til rette for jordbruk. Allerede i 1723 var Grytten blant de største kornprodusentene i amtet regnet etter kaloriinnhold i kornproduksjonen. Det var bare Sunndal og Surnadal med sine lignende dalfører som lå foran. Grytten var også blant de distriktene som hadde store kornåkrer, men lavt krøttertall i forhold til såkorn. Også på et annet område markerte Grytten seg i forhold til de fleste andre distriktene i amtet, og det var antall ungdyr i forhold til voksent fe. Dette viste at det ble satset på salg av fe, levende eller til slakt. Det har sammenheng med nærhet til markeder, slik som Romsdalsmartnan innenfor kommunen.⁶²

Det er hevdet at Romsdalsmartnan, eller Romsdalsmarkedet, er 1000 år gammel, og ble etablert som et sted for byttehandel mellom naboer og nabobygder allerede i vikingetida.⁶³

Det som i hvert fall med sikkerhet kan sies er at 1700-tallet var en storhetstid for dette markedet, som da holdt til på gården Devold, ca fire kilometer ovenfor Veblungnes.

Den norske vitenskapsmannen Gerard Schöningg beskrev omkring 1775 markedsplassen på Devold som «en anseelig deel Huuse Kramlader og andre Slags Boeder, endeel for de handlende Borgere, andre for Bønder som giver Stedet Anseelse af en liden Bye eller Stad»⁶⁴

I 1701 ble markedet beskrevet som «det største her i Norges Rige» og med deltagere fra tre stifter, Christiania, Bergen og Trondheim. I samme anledning ble det sagt at folk ankom med 3 000–4 000 hester. Dette mener Atle Døssland kan ha vært noe overdrevet med tanke på at det totale antall hester i Gudbrandsdalen var beregnet å være 4 000 i 1723.⁶⁵ Antall mennesker som besøkte Romsdalsmartnan har nok vært både 4 000 og mer. I amtmannsberetningen for 1866–1870 blir det anslått 3 000 til 5 000 «Markedssøgende Aar om andet» («(hvoraf en ikke ringe Deel fra nordre Gudbrandsdal)»). Andelen fra Gudbrandsdalen var voksende, noe som hadde sammenheng med at veistandarden var blitt bedre.⁶⁶ Dette er jo et betydelig antall besøkende til en kommune som ved folketellingen i 1865 hadde registrert 2 928 innbyggere.

⁶² Døssland 1990:107–109

⁶³ Sæter:123

⁶⁴ Døssland 2011:10–11

⁶⁵ Døssland 2011:14

⁶⁶ Amtsmannsberetningen 1866–1870:11–12

Av annet næringsliv som er av betydning for Grytten herred, nevner amtmannen i beretningen for 1896–1900 også at det her «drives adskillig Haandværksdrift til Forarbeidelse af Klæder og Skotøi til de saakaldte Nordlandshandlere, [...]» Dette var en virksomhet hvor håndverkerne dro til Nordland og helt til Finnmark for å selge klær og sko under de store fiskeriene i landsdelen. I tillegg ble det også drevet teglverk på flere steder i den nedre delen av Romsdalen.⁶⁷

Det kan være vanskelig å vite når militæret første gang tok i bruk Setnesmoen ved Veblungsnes. I en fortegnelse over Trondhjemske infanteriregiment fra 1707 er Setnesmoen ikke nevnt. I 1762 er det ekserserplass for Romsdalske kompani på Nora gård i Grytten, men noen få år senere er det klart at det må ha vært soldater på Setnesmoen. Fra 1860-årene ble Setnesmoen bataljonsekserserplass. Det ble foretatt utvidelser i 1868 for å kunne ta imot Søndmøre infanteriregiment, og plassen ble ytterligere utvidet i 1903. Det ble jevnlig foretatt utvidelser med nye bygg og brakker fram til 1912. Sommeren 1911 skal det ha vært 1 300–1 400 mann på Setnesmoen.⁶⁸

Bøndene ble også tidlig engasjert i skyssing av turister, noe som kunne oppfattes som problematisk i forholdet til primærnæringen jordbruk. Generelt sett var ikke tilleggsnæringer og markedstanker sett på med positive øyene fra embetsmenn og landbrukspatrioter. Den fysiokratiske oppfatningen om at jordbruket er den eneste produktive næringen sto sterkt blant disse gruppene gjennom store deler av 1800-tallet.

4 Folk og gård

Hvilke menneskelige forutsetninger måtte Romsdalens folk være i besittelse av for å kunne oppnå vellykkede møter med andre kulturer? Ikke alle beskrivelser av romsdalingene på denne tiden kunne tyde på at folkelig lynne og levesett skulle være spesielt godt egnet til vellykkede møter med den britiske overklasse. Men miljøet rundt gården Aak som landbruksskole, hotell og feriested, ser ut til å ha skapt en grobunn for en slik kulturell tilpasning.

⁶⁷ Amtsmannsberetningen 1896–1900:25–26

⁶⁸ Aasen:122–126

4.1 Språk og lynne

«Like stolte og steile som fjellene er i indre Romsdal, like stø og steil er befolkningen – nei la mer heller si stri eller sta.»

Dette skriver tannlege Bjarne Løken i en artikkel om «folketyper og folkekarakterer i Romsdal» i Molde og Romsdals Turistforenings 60-års jubileumsberetning i 1949.

Bjarne Løken mener at romsdølene i grunnen har mange karaktertrekk til felles med gudbrandsdølene, «men mangler kanskje litt av disses fantasi og lyse sinn, ja i de mest avsidesliggende distriktene kan du finne til dels mørk pietisme.»⁶⁹

Bastian Dahl er i sin «Molde og Romsdalen 1892» blant annet opptatt av at talespråket «skiller sig på en tydelig og eiendommelig måde ud fra naboernes i syd og nord:[...]»⁷⁰

Så siterer han Y. Nielsens «Rundt Norge»:

Romsdalens folk ere paa en vis Maade en Overgangsrace; de ere hverken fuldt du Thrøndere eller ganske beslægtede med sine sydlige Naboer i Søndmøre og videre ned, men have dog forenet flere Egenskaber, der ere de mest iøinefaldende hos den tilgrænsede Befolkning i Nord og Syd. (Dahl 1892:48)

H. O. Røvig er i forordet til «Raumadalsfolket» opptatt av at folket i dalen er «hjelpsomme og bærer frivillig hverandres byrder». Han begrunner imidlertid det med at «slektsblodet sirkulerer i samfundet og gir det sjel, ånd og kjærlighet», og dette beskriver han som «en guddommelig ordning som har vært Raumadals lykke fra gammel tid».⁷¹

Dette er beskrivelser som neppe holder mål som vitenskapelige fakta, men den er tatt med som en framstilling hvor det sies noe om hvordan oppfatningen var på denne tiden. Når det gjelder Dahls betraktninger om talespråket, påpeker Løseth også at sunnmørsk er et reint vestlandsmål, at romsdalsk har et østnorsk målmerke, og nordmørsk har mange felles trekk med trøndsk.⁷²

Dette østnorske målmerke kan jo også være en indikasjon på at romsdalingene tradisjonelt har hatt en større kontakt mot innlandet og Østlandet enn de andre delene av amtet. Dette kan igjen ha påvirket kulturen i en annen retning enn hos naboene i syd og nord.

⁶⁹ Løken: 79,81

⁷⁰ Dahl:47

⁷¹ Røvig:18

⁷² Løseth:27

4.2 «Sædernes vildhet»

Men det var ikke bare slektsblodet som sirkulerte i Raumadalen, slik Røvig beskriver det. Både gjennom Romsdalsmartnan, Setnesmoen militærleir og handelsfolk som dro gjennom dalen, fikk Romsdalen en utstrakt påvirkning fra andre distrikter og kulturer – på godt og vondt.

I amtmannsberetningen av 1856–1860 blir brennevinshandelen på Romsdalsmartnan bemerket og det blir da vist til at omsetningen er dalende

– hvilken Omstændighed Fogden, og vistnok med Føie, antager væsentligen har bidraget til at den Sædernes Vildhet og de Udskeielsser, for hvilke Markedet i tidligere Dage var berygtet, i de senere Aar kun mærkes i enkelte spredte Træk.

(Amtmannsberetningen 1856–1860:6)

De tre kirkesognene i Grytten herred, Grytten, Voll og Hen hadde sine kirker fra gammelt av, i tillegg til Kors kirke lenger oppe i Romsdalen. Mye tyder på at disse ikke var særlig mye brukt og respektert av innbyggerne i Romsdalen på 1700-tallet. Thomas von Westen og seks kolleger, kalt «Syvstjernen», sendte i 1714 en forestilling til kongen om prestegjeldene i Romsdalen og Nordmøre. Disse distriktene ble kritisert for manglende kirkedisiplin, for drukkenskap, trette, avind, falsk mål og vekt og «vankundighet i sin salighets sak holdt for en god tro, banning og eder et almindelig tungemål».⁷³

Dette skal ha bedret seg noe etter innføringen av konfirmasjonen i 1736, men i 1819 anmerket biskopen etter en visitas i Grytten at «stor ryggesløshed spores, fornemmelig paa Prædikedage, i Heens og Eids Annex-sogne, hvor Almuen ofte samles efter Gudstjenesten til Drik og Slagsmaal, endog de, som selvsamme Dag have gaaet til Alters».⁷⁴

Tidlig på 1800-tallet var Hans Nielsen Hauge innom Romsdalen. I 1809 kom en av Hans Nielsen Huges venner, Daniel Arnesen fra Lyster, og slo seg ned i Romsdalen sammen med noen andre haugianere. Etter Huges råd skulle de slå seg ned der og starte vekkelse.⁷⁵

Dette slo godt an blant mange i distriktene i en periode, og det utviklet seg også til «Tilfælde af Faldesyge og Henrykkelser», slik det ble beskrevet i Morgenbladet høsten 1861. Dette handlet om folk som svimte av under forkynnelser, talte i tunger og stemte i med lovsanger, og det ble kalt «falla» på folkemunne.^{76/77}

⁷³ Svendsen:14

⁷⁴ Svendsen:16–17

⁷⁵ Svendsen:9

⁷⁶ Svendsen:243–244

⁷⁷ Mork:215

Sigrud Svendsen karakteriserer denne tida med haugianernes innflytting til Romsdalen som «nødsårene», og «den sværeste tid vårt land har gjennomlevet siden sortedødens dager.»⁷⁸ Vekkelsesårene i Romsdalen førte nok til forbedringer av sedeligheten og drukkenskapen i dalen. Det viser blant annet amtmannsberetningene om drukkenskapen på Romsdalsmartnan (se pkt 4.2), men den ga tydeligvis ikke det forventede resultat for forkynnerne. En gang i 1855 skal Daniel Arnesen ha talt om tilstanden i menigheten, og da skal han ha sagt blant annet: «Der har vel ikke mange steder vært så meget Guds ord forkynt som her i Romsdalen, men det har ikke båret nogen frukter ennu.»⁷⁹

Nå var ikke usedelighet (slik den da ble definert) og drukkenskap så veldig spesielt for Romsdalen. Dette var regnet for å være et problem over det ganske land. Men forskjeller var det, og sosiologen og samfunnsforskeren Eilert Sundt kartla usedeligheten ut fra sin oppfatning. Han kom til bedrøvelige resultater for landsbygda når det gjaldt barn født utenfor ekteskap, noe han kalte uekte barn. Han utviklet en metode for å kartlegge «usædeligheten» ved at han sammenlignet antall par som fikk uekte barn med antall par som giftet seg. Han tok spesielt for seg Fron, Vågå og Lom i Gudbrandsdalen, som han mente var av de verste. Her fant han ut at for hvert hundrede par som giftet seg, var det 67 par som fikk barn utenfor ekteskap i perioden 1831–1850.⁸⁰

For perioden 1851–1860 viser Sundts utregninger at Romsdalen Provsti hadde 61,4 i tilsvarende «usedelighetstall», Søndre Søndmøre 16,5, Nordre Søndmøre 32,4 og Nordmøre 71,3. Gjennomsnittet for landet var etter Sundt beregninger, 40,0.

Både Thronhjem og Gudbrandsdalen lå høyt på statistikken, noe som kan indikere den nevnte påvirkningen fra Gudbrandsdalen til Romsdalen og den trøndske til Nordmøre.⁸¹

4.3 Aak gård

4.3.1 Bakgrunn

Om lag fem kilometer ovenfor Åndalsnes i retning mot Dombås ligger Aak gård på en høyde inn mot fjellet. Gjennom gården går jernbanen, rett nedenfor går E 136 og på andre siden av veien flyter Rauma elv. I dag er det bare én bygning fra eldre dager som er i gårdens

⁷⁸ Svendsen: 17

⁷⁹ Svendsen: 101

⁸⁰ Stenseth: IX

⁸¹ Sundt: 427–429

besittelse. Det er Jostua (lokal uttale: Jostauå), som er restaurert og står nede ved elvebredden. Den var opprinnelige et kvernhus, og er kjent helt tilbake fra en skattetakst i 1723. De andre bygningene som tilhører gården er alle bygd etter krigen, men tett inntil gårdsbygningene står det gamle annekset fra ca 1860 innebygget og modernisert som «Hotel Aak».

Dette «nye» Hotel Aak sto ferdig i 1998 med et påbygg til det gamle annekset, og var da eid av Aak AS, tidligere Aak fjellsportsenter. Hotellet fikk nye eiere, men ble i 2010 dradd med i konkursen i Factor Eiendom, og sto tomt i to år. Høsten 2012 fikk hotellet lokale eiere og våren 2013 et vertskap som nå driver hotellet med den gamle hotellhistorien som profil.

Men Aaks historie er mye mer enn hotellhistorie. Denne delen av Romsdalen var neppe særlig avsides selv i jernalderen. Funn på stedet der Aak ligger i dag viser at dette har vært hjemsted for velstående bønder, og den må ha vært sentral i forhold til samferdsel både på sjø og over fjell.

Gårdsnavnet kjenner vi fra 1520 hvor den er nevnt i skattemanntallet under navnet Okh. Det kan stamme fra navnet Åk med betydning bæretre som legges på skuldrene, og Oluf Rygh har også i Norske Gaardsnavne bind 14 antydning at navnet har en sammenheng med den geografiske formen av en skulder. Han viser til andre Åk/Ok-navn i Norge og på Island, plassert i nærheten av en hals-navn. Et par kilometer ovenfor Åk i Romsdalen ligger jo også stedet Halså.⁸²

Vi vet at fogd og kammerråd Ole Alsing eide gården, som han i 1763 solgte til Elling Hansen Aag. Gårdsbygningene lå da lavere og nærmere elvebredden. I 1775 førte et stort elvebrudd i Rauma til store ødeleggelser og deretter ble bygningene flyttet til et høyere og sikrere sted. Gårdens eiere etter Elling Hansen Aag har vært Hans Sørensen Aag og fra 1825 Søren Hansen Aag, også beskrevet som Søren Aak. Da Søren Hansen Aag overtok gården ble det nedfelt i skjøtet at kjøperen måtte forplikte seg til å «etterflytte de manglende Gaardens Huse fra den Tomt hvorpå de nu står til den nye bestemte Tomt, hvorpaa de herefter skal staa»⁸³ Johan Setnes beskriver Søren Aak som en foregangsmann for turismen i Romsdalen. I sin bok om turisttrafikken i Romsdalen som Setnes skrev manus til i 1947, sier han blant annet: «Vi som lever 100 år etter denne tid, som har sett fruktene av herr Søren Aaks arbeide for den store nye næringsvei i Romsdalen og ellers i landet, står i stor takknemlighetsgjeld til ham.»⁸⁴

⁸² Rygh:231–232, 470.

⁸³ Romsdals Pantebog 7 fol. 785 av 27. juni 1825.

⁸⁴ Setnes:47–48

Søren Aak var også så forutseende når det gjelder turistattraksjoner i Romsdalen at han allerede i 1826 sikret seg kontroll over sin del av Rauma elv. I en tinglysning fra dette året heter det blant annet:

[...] og forbyder saaledes alle og enhver Uvedkommende, uden særdeles Tilladelse at foretage sig hvilket som helst Fiskeri i den Deel av Rauma elv som tilstøder [...] Mine gaarde og i Særdeleshed i de saakaldte fiskepladse Jesshollen og Holmen.

(Romsdal Pantebog 7 fol. 886 Fredlysning)

Johan Setnes beskriver Søren Aak som en godhjertet og rundhåndet mann som ga mer enn han tok igjen.⁸⁵ Dette kan jo være bakgrunnen for at Aak gård fikk store gjeldsproblemer i begynnelsen av 1840-årene, men like sannsynlig kan det jo være at flyttingen av gårdens bygninger ble en for kostbar affære. I 1843 overtar kjøpmann Christian Løchra gården, men det er datteren Marianne Christiandr. Løchra som formelt står som kjøper.⁸⁶

To år senere blir gården kjøpt av lensmann Andreas Landmark fra Vanylven på Sunnmøre, og han skal her starte amtslandbruksskole.

4.3.2 Landbruksskoletida

Jeg vil komme nærmere tilbake til Andreas Landmarks bakgrunn og forutsetninger, men kort fortalt var Landmark utdannet landmann på Sverdrups landbruksskole på Semb i Borre i Jarlsberg. Samtidig som han var lensmann i Vanylven, begynte han å ta inn lærlinger i jordbruksfaget på sin gård Aahjem.

Andreas Landmark meldte sin interesse da det skulle ansettes bestyrer til den nyopprettede amtslandbruksskolen i Romsdals amt i 1844. Amtsformannskapet var begeistret for Landmarks referanser og ansatte ham som bestyrer, på tross av at gården Aahjem ikke var skikket til landbruksskole. I 1845 startet landbruksskolen opp på Aahjem med fire lærlinger, men samme år kjøpte Landmark Aak i Romsdalen for 3 000 spesidaler. Dit flyttet han med sin familie og de fire elevene den 14. april 1845.

Amtslandbruksskolen på Aak ble neppe slik den «duelige» Andreas Landmark hadde tenkt seg. Allerede i 1847 kom den første klagen fra bestyreren på lønnsvilkårene. Det ga litt resultater, men i 1851 kom en ny klage, og da så kraftig at Andreas Landmark truet med oppsigelse dersom ikke kravet ble innfridd. Amtstinget sa nei, nedsatte en komite som

⁸⁵ Setnes:47

⁸⁶ Romsdals pantebog 10 pag 44 og pag 94. 1844

konkluderte med at bestyrere måtte få innfridd sine krav. Dette mislikte Amtstinget sterkt, men bevilgningene ble gitt, dog med pålegg om å ansette og lønne en hjelpelærer av denne lønna. Uroen ved skolen fortsatte, en nye komité ble nedsatt i 1856 – men da var det for seint. Andreas Landmark sa opp sin stilling som landbruksskolebestyrer og tiltrådte som lensmann i Romsdal.⁸⁷

Sannsynligvis hadde Andreas Landmark allerede før denne tid sett mulighetene som lå i å videreføre Søren Aaks visjoner om å legge til rette for turister på Aak. Gården var jo som skapt for hotellvirksomhet med en hovedbygning tilrettelagt for internatelever. Her var det mange rom, storkjøkken, frukt- og grønnsakhage – og en beliggenhet som kunne ta pusten fra turister fra fjernt og nær.

Landmark startet sannsynligvis umiddelbart med tilrettelegging for hotellvirksomhet i det små, men fra sommeren 1860 vet vi med sikkerhet at Aak var blitt et internasjonalt hotell som vakte stor oppmerksomhet. Det kan hotellbøkene fortelle oss.

4.3.3 Hotelltida

Med utgangspunkt i den første kjente hotellbøka kan se ut som om det har vært 33 engelskmenn og 9 nordmenn som losjerte på det nyetablerte hotellet i 1860. Dette kan jo tyde på at Landmark har gjort en god jobb med å markedsføre hotellet i forkant, eller kanskje hadde han startet opp tidligere og rett etter at han sluttet som landbruksskolebestyrer i 1856. Det må nødvendigvis ha tatt litt tid å tilpasse landbruksskoleinternatet til hotell slik at kravstore engelskmenn og en norsk overklasse allerede i 1860 hadde grunnlag for å uttrykke seg med så mange rosende ord. For denne første sommeren, hvor vi med sikkerhet vet at det ble drevet hotell, kom skrytet på rekke og rad i form av: «much pleased, excellent, særdeles tilfreds i alle henseende, perfectly satisfied, very good comfortable quarter, anbefales alle Resende, the best accomodation.»⁸⁸

Det er ikke umulig at Andreas Landmark drev hotell fra 1856, men at han først i 1860 satte registreringen av de besøkende mer i system. Det kan ha sin årsak i at han bygde et annekst til hotellet, som ble tatt i bruk dette året. I hvert fall er 1860 det første året hvor dette annekset blir nevnt i noen sammenheng. (se 4.3.1 om anneksets bruk i dag).

⁸⁷ Langseth, B:15

⁸⁸ Hotellbok nr 1: Året 1860

Erland Scheen skriver i sin artikkel om «Norges første turisthotell» i «Bidrag til Norges turisthistorie» fra 1956, at hotellvirksomheten tok til i begynnelsen av 1860-årene etter forespørsel fra en engelsk sportsfisker om å leie fiskeretten. Så skal denne sportsfiskeren ha drevet så god reklame for stedet at flere engelske og amerikanske turister tok veien dit.⁸⁹ Det er tydelig at Scheen ikke har hatt hotellbøkene som kilder. Fra den første hotellboka går det klart fram at Aak var etablert som «Country Quarter» og «Hotel» fra 1860, og at det også var av en slik standard at det kunne sammenlignes med det beste i Norge. Jfr ovenstående. Betegnelsen «Norges første turisthotell» kan også være noe tvilsom. Boka «Vertskap i Norge. Norsk hotell- og restaurantvirksomhet gjennom tidene» av Sverre Thon 1993, bruker Erland Scheens artikkel som kilde for kapittelet «Norges første turisthotell». Her knyttes det imidlertid en kommentar til denne betegnelsen: «Ferie- eller oppholdshotell hadde kanskje vært en bedre betegnelse enn turisthotell, for turister var det mange av også på andre overnattingssteder på den tiden, selv om det for de fleste bare ble én natt.»⁹⁰ Odd Meringdal har samlet sine avisartikler om Aaks historie i et hefte med tittel: «AAK. Turisthotell – Landbruksskole Engelsk sommersted.» Han mener tydeligvis at hotellvirksomheten må ha startet i 1858 når han skriver: «Noen gjestebøker fra de to første år finner man ikke lenger, men de fra 1860 og fram til den dag da eiendommen atter kom på andre hender er bevart [...]»⁹¹ Når det gjelder tidspunktet for når Hotel Aak ble avviklet, hersker det også delte meninger. Scheen hevder at hotellvirksomheten opphørte i 1880, da den siste av Landmarks tre døtre ble gift. Han skriver at Landmark og frue da var kommet opp i 70-årene, og var for gamle til å drive hotellet alene.⁹² Nå var det bare Andreas Landmark som hadde passert 70 år i 1880 (72), mens kona Helene var 69. Imidlertid er det ikke noe i hotellbøkene som kan tyde på at hotелldriften opphører i 1880, slik Scheen skriver. Statistikken over antall turister som besøkte Hotel Aak viser at antallet stiger jevnt fram til 1877, deretter et lite fall og så en ny topp i 1879. Fra 1880 til 1884 er besøkende jevnt høyt og aldri under 1876-nivå.⁹³ Det er tydeligvis en del usikkerhet rundt både oppstart og avslutning av Aaks hotell-historie, i hvert fall når det gjelder oppstarten. Dette kan ha sin årsak i at det egentlig var en flytende overgang fra landbruksskole- til hotellvirksomhet. Det var romslig med plass på gården og de

⁸⁹ Scheen:9–10

⁹⁰ Thon:61

⁹¹ Meringdal 1977:55

⁹² Scheen:10

⁹³ Langseth,PE:Vedlegg 1

hadde fiskerett i Rauma. Dette var nok årsaker til at Landmark var utsatt for henvendelser om fiskeleie og overnatting sommerstid. Han så nok mulighetene og begynte sikkert i det små med å ta vare på de sjansene som oppsto, inntil virksomheten fikk et sånt omfang at det kunne sies å være hotellvirksomhet. Avviklingen var nok mer styrt og kan dokumenteres ved at en rekke gjester har skrevet seg inn i hotellboka fram til og med 1884. Den siste som skrev i hotellboka sommeren 1884 var H. O. Wills, og han markerer at hotelltida slutt ved å navngi hotellets siste gjest og skrev at han nå hadde kjøpt Aak.

En ny tid skulle begynne for Aak gård.

4.3.4 Willstida

Med Willstida menes her den perioden i Aaks historie hvor gården eies av Wills-familien fra Bristol. Perioden starter med at Henry Overton Wills, også betegnet som H. O. Wills III, kjøper gården i 1884 og tar den i besittelse året etter. Da H. O. Wills døde i 1911 overtok tre av hans fire sønner eierskapet av gården, og perioden går inn i en ny fase.

Selv om sønnene i hovedsak videreførte farens intensjoner om å bruke bygningen som feriehus og drive gården slik lokal forhold skulle tilsi, så er det mye av rammene rundt som endrer seg utover mot 1920-tallet. Verdenskrigen begrenser tryggheten for familien, for reiser, forsendelser og økonomi. Bygging av jernbanen rett gjennom gårds plass og hage skaper også forstyrrelser i britenes fredfylte ferieopphold. Det blir vanskeligere og noe mindre attraktivt å beholde Aak som feriested. Mye av paradiseeffekten er i ferd med å falme.

Wills-brødrene begynner å planlegge salg, men det tar tid å få avtaler på plass og det er mange interesser som skal tilfredsstilles.

Men i 1923 begynner ting å skje. I henhold til en kjøpekontrakt datert 3. august dette året, overdras hele Aak gård med elverettigheter fra brødrene Wills til den engelske general William Bromley Davenport som eier Fiva gård litt lenger oppe i dalen. Skjøtet ble imidlertid ikke utstedt før 8. juni 1926, for det var mange forhold rundt kjøp og salg som her skulle avklares. Etter dette var Willstida på Aak definitivt over etter 42 år.

Jeg vil komme nærmere inn på Willstida under kapittelet «Langvarige forhold».

5 De raske møter

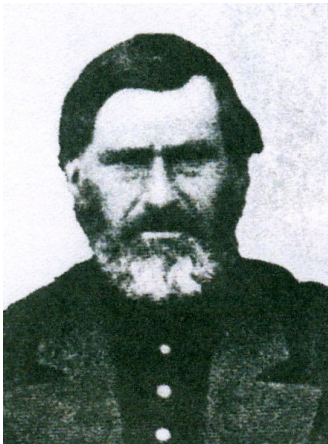
Kulturmøter som fant sted i Romsdalen i tilknytning til hoteldriften på Aak i perioden mellom 1860 og 1884 kan betegnes som «raske møter». Britiske reisende og lokalbefolkningen møttes i de fasene av opplevelsen som krevde lokal bistand. Dette gjelder samferdsel, kost, losji, og aktiviteter som laksefiske, turer i fjell og i nærområdet med kjentmann etc. I tillegg har vi mange eksempler på at hotellgjester gjerne beskrev vertskap og andre fra lokalbefolkningen i mer generelle vendinger.

Den lokale mann, kvinne og barn har kommet lite til orde i forhold til de mer ressurssterke reisende som ofte har synliggjort seg gjennom sine til dels avanserte tekstlige beskrivelser. Lokalbefolkningen er likevel synlige gjennom de besøkenes tekster. De beskrives, samtaler gjengis, og slik trer de fram for oss – i den besøkenes virkelighet. Men som leser og tolker må vi alltid være bevisst at det er «de andre», de fra en annen kultur og med en annen kunnskapsbase, som er beskriverne. Det er også viktig å ha klart for seg at disse møtene var korte, at de foregikk under helt spesielle forhold. De som beskriver kom sjelden eller aldri under huden på disse menneskene.

De av lokalbefolkningen som alle de losjerende på Hotel Aak nødvendigvis måtte få et forhold til, var vertskapet på hotellet og deres familie. Jeg vil derfor først beskrive denne vertsfamilien, deres bakgrunn og virksomhet. I tillegg vil jeg også kartlegge tjenerskapet og de nærliggende husmannsplasser der det bodde folk som bisto hotellet med tjenester for de losjerende. Vi møter dem i reiselitteraturen og i hotellbøkene, men oftest som anonyme hjelpere. De som tilrettelegger for fisketurer, som ror, som rettleder, som hjelper med å få fisken i land og på matbordet. De er sirkumferensens anonyme arbeidstakere i en på denne tiden ny og til dels uoversiktlig næring.

Kontrasten er tilsynelatende stor mellom de lokale hjelperne og de som forteller. Fortellerne i dette kapitlet er noen utvalgte britiske reisende som det er mulig å vite ganske mye om gjennom de spor de har etterlatt seg i sine subjektive betraktninger i form av bøker og/eller andre beskrivelser. Det er først og fremst to britiske damer som kan etterspores: Lady Diana de Beauclerk og Oliva M. Stone, som i bokform har utdypet sin opplevelser. Hotellbøkene kan gi bekreftelser og tilleggsinformasjon om disse raske møter.

5.1 Den flinke familie

*«Våre reisende landsmenn
kunne ikke ha et bedre
landemerke å styre etter
enn Andreas Landmark på
Aak.»*

Allerede den første gjesten som skrev seg inn i den første kjente hotellboka for Hotel Aak i 1860, beskrev vertsfamilien i svært rosende ordelag. Pastor A. R. Webster med et selskap på fem fra Keswick i England bodde på Aak fra 30. juli til 1. august og skrev blant annet: «Our travelling coutrymen cannot have a better landmark to steer for, than Andreas Landmark of Aak & his most obliging Wife and daughters.»⁹⁴

Flere slike rosende kommentarer preger de første hotellårene, også fra H. B. Bohn fra København som den 16. september 1864 skriver: «Hvor meget end Hotellet og dets flinke Familie roses, vil det aldrig blive for meget.»⁹⁵

Men hvem var denne flinke familie – Andreas Landmark med kone og døtre?

Den 14. april 1846 startet Andreas Landmark sin virksomhet på Aak, men ikke med hotelldrift. Det var landbruk som var hans store interesse og fag, selv om han også var lensmann i Vanylven herred på Sunnmøre. Han var født i Brandal på Sunnmøre den 21. april 1808, og faren var den kjente fogden med samme navn. Han tilhørte altså det som er betegnet som en embets- og bestillingsmandsfamilie.

Rundt 1830 tok Andreas utdanning som landmand på det som ble kalt Overlærer Sverdrups landbruksskole, på Semb i Borre i Jarlsberg. Etter utdannelsen fikk han lensmannsstillingen,

⁹⁴ Hotellbok nr 1:Året 1860

⁹⁵ Hotellbok nr 1:Året 1864

men kjøpte også gården Aahjem og begynte der å ta inn lærlinger i jordbruksfaget. I 1844 ble Andreas Landmark ansatt av Amtsformannskapet som bestyrer til den nyopprettede amtslandbruksskolen. Hans personlige kvaliteter var det ingen ting å utsette på, men gården Aahjem var ikke egnet. Derfor kjøpte Landmark Aak gård i Romsdalen samme år, og flyttet dit med sin familie året etter.⁹⁶

Når vi skal forsøke å beskrive personen Andreas Landmark og hans kvaliteter, utover det som hotellbøkene avslører, må vi ty til P. Br. Nordang som i 1912 utga «Historisk oversigt. Romsdals Amts Landbruksskole 1845–1912.»

Nordang, som selv var landbruksskolebestyrer, beskriver Landmark i svært rosende vendinger. Han viser blant annet til at overlærer Sverdrup skal ha uttalt i en attest at Landmark «er en af de dueligste og værdigste elever, der er utgaaet fra seminaret på Semb». Nordang skriver også at Landmark nød så stor anseelse at amtsformannskapet i 1844 foreslo ham ansatt på livstid. Akkurat den formuleringen kan være en feiltolkning, da amtsformannskapets forhandlinger avslører at de med «paa livstid» i denne sammenheng trolig mente fast ansettelse av en landbruksskolebestyrer.⁹⁷

Nordang viser også til at en av Landmarks elever har skildret ham som «en strengt pliktoppfyllende mand, som fulgte elevene med sikkert blik og ubønhørlig paatale, hvad han fant paatale værd».⁹⁸

Nordang var født i 1864 og hadde neppe selv møtt Landmark. Som forfatter av denne landbrukshistoria var han kanskje også påvirket av sin egen stilling som landbruksskolebestyrer på Gjermundnes i Vestnes herred.⁹⁹ Men selv om vi her trekker fra for Nordangs noe subjektive beskrivelser, er det god grunn til å tro at Andreas Landmark var en person med gode kunnskaper om landbruk, at han hadde ønsker om å gjøre en best mulig jobb innenfor det området han satset på, og at han også med sin familiebakgrunn hadde en forståelse for rangsforskjeller og ulike behov for komfort. På mange måter befant han seg ikke så langt unna de britiske aristokratene med hensyn til kultur og dannelse. Dette var nok egenskaper som gjorde Andreas Landmark godt egnet også som hotellbestyrer.

Andreas Landmark ble gift med Hanna Helene, født Birkeland, i 1836. De fikk fire barn: Laura født i 1836, Andrea Caroline født i 1837, Barbra Christiane Nilsine «Sina» født 1843 og Johan Hilmar født 1845.¹⁰⁰

⁹⁶ Langseth, B:13–15

⁹⁷ Langseth, B:14

⁹⁸ Nordang:57–58

⁹⁹ <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036770000055>. Lastet ned 31. mars 2013

¹⁰⁰ Langseth, B:17–18

Ved folketellingen i 1865, da hotelldriften i hvert fall hadde pågått i fem år, var Aag gård registrert med 12 hjemmehørende personer. Foruten lensmand, Gaardbruger og Selveier Andreas Landmark, besto husholdningen av hans kone og de to ugifte døtrene Laura og Barbra. I tillegg var det tre «tjenestekarler» og fire «tjenestepiger», og en ugift «logerende» som da var 40 år gammel.¹⁰¹

På Aak var det fra gammelt av tre husmannsplasser: Nybøe, Aakeshagen og Enejeld. På Nybøe bodde det i 1865 en 36 år gammel husmann med jord, hans kone på 35 år, en datter på 6 år og en sønn på 1 år. I Aakeshagen er husmannen 33 år og kona 36. De er ikke registrert med barn, men har en logerende ugift dame på 44 år boende hos seg med egen husholdning. På husmannsplassen Enejeld bor det kun et eldre ektepar på 78 og 72 år, men de driver husmannsplassen med to kyr og fire sauer, samt dyrker havre og poteter.¹⁰²

Dersom vi går ti år fram i tid, til folketellingen i 1875, da hotellet hadde vært i drift i hvert fall i 15 år, finner vi følgende endringer i hjemmehørende personer: Antall tjenestefolk er redusert med fire, pluss en husholdningselev. Ingen av disse var på gården for 10 år siden. I familien er Andreas og Helene der, sammen med to av barna; Laura med funksjon «hjelper foreldrene» og Johan Hilmar som «hjelper faderen».

På husmannsplassen Enejeld er det nå kommet et ektepar på 49 og 48 år. Husfaderen er registrert som Inderst, tømmermann og murer, og de har ingen gårdsdrift. På plassen Nybøe finner vi den samme familien som for ti år siden, og med om lag samme gårdsproduksjon. Husmannsfamilien i Aakeshagen har fått en sønn mellom folketellingene, og de har økt produksjonen på plassen. Den husholdningen som er registrert i tillegg til husmannsfamilien, består nå av husfaderen på 33 år, som også er registrert som Inderst, snedker og smed, og hans kone på 20 år.¹⁰³

¹⁰¹ <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01038293002308>. Lastet ned 31. mars 2013

¹⁰² Folketellingen Gryten 1865:102

¹⁰³ Folketellingen Gryten 1875 p.263

5.2 The unprotected females

Elizabeth Catharine Gubbins med datteren Diana de Vere Beauclerk i 1861.

Det begynner å nærme seg sommeren 1867. To damer, bosatt i London og solid plantet i den britiske adelen, er i ferd med å planlegge årets opplevelsesreise. Den eldste er den 62 år gamle Elizabeth Catharine Gubbins. Hun er nå gift med Lucius Bentinck Cary, 10th Viscount Falkland, men var tidligere gift med William Beauclerk, den niende hertug av St. Albans, til hans død i 1849. I 1842 fikk Elisabeth og William datteren Diana. Hennes fulle navn og tittel var Lady Diana de Vere Beauclerk of Saint-Albans, men vi skal se at hun også kunne bruke tittelen Duchess of Saint-Albans. Hertuginnen var på dette tidspunktet 24 år og ugift.¹⁰⁴ Det var mor og datter som på forsommeren 1867 satt i London og diskuterte hvor denne sommerens reise skulle gå. Lady Diana, eller Lady Di som hun også kaller seg, beskriver bakgrunnen for årets valg av reisemål at mora var spesielt engstelig for datterens lykke og komfort, og at hun derfor konkluderte med at:

a change from the ordinary routine of our life, such as visits to country houses, trips to Scotland, and such-like pleasant doings, might be made with advantage by our striking out a new route for ourselves; and thus came about MY TRIP TO NORWAY.

(Beauclerk 1868:1–2)

¹⁰⁴ <http://www.thepeerage.com/p1169.htm#i11688>. Lastet ned 30.03.2013

Her ser vi et eksempel på Rogans betraktninger om endring av reiseformens verdier. «[...] som når en reiseform blir så trivialisert at den ikke lenger har distingverende verdi [...] må det etableres nye reiseformer.»¹⁰⁵

Det kan være vanskelig å forstå denne koblingen av en mors ønske om lykke og komfort for sin datter, og konklusjonen om å reise til Norge i 1867. Dette syntes også å virke svært uforståelig for disse adelsdamenes nærmeste krets. Planene ble latterliggjort, og advarslene lot ikke vente på seg. Lady Di beskriver advarslene de fikk som «terrible dangers» som lå foran dem. Det ble vist til risikoen de forsvarsløse kvinner som reiste alene utsatte seg for, og flere av de nærmeste vennene endte opp med den konklusjonen at mor og datter ville forvandle seg til «Laplanders». Noen sammenlignet planene med en nordpolekspedisjon, og advarte ved å vise til Sir J. Franklins tragiske ekspedisjon for å finne Nordvestpassasjen i 1840-årene. Men disse damene ser ut til å ha skaffet seg noe mer bakgrunn for sin avgjørelse enn vennene deres hadde. Når det gjelder «the unprotected females» på reise, så vises det i boka til at de kjente til beskrivelser fra slike reisende damer, og at disse kom tilbake til sine hjem etter reisen uforandret og uskadd. Mor og datter lyttet til de velmenende rådene, men de stolte på egne kunnskaper.¹⁰⁶

Kanskje var de ikke fullt så selvsikre som forfatteren i denne sammenhengen ga inntrykk av. Beskrivelsene er jo skrevet etter at reisen er avsluttet, og det går også fram av det forberedende arbeidet at de hadde en ganske formidabel bagasje med seg – og selvfølgelig en egen husholderske, Teresina. Fra de ankom norsk jord hyret de også en egen reiseleder som var med på hele turen, som skulle vare i ti måneder. Han ble bare nevnt som courier Carlsen. Reisen startet fra det støyende havneområdet i Newcastle med dampskipet North Star den 25. juli. Støyen fra havna ble avløst av et skremmende tordenvær – og så kom sjøsyken. Spesielt ble husholdersken Teresina hardt rammet og måtte tas hånd om av mannskapet. Dette skulle bli avgjørende for at reiseplanene ble endret. Istedenfor å forlate dette skipet i Christiansand og så ta den lokale dampskipsruten til Bergen, Molde og Veblungsnes, valgte de britiske damene å spare seg for sjøsyken ved å ta landeveien fatt. Derfor fulgte de med North Star videre til Christiania. Der fikk de god hjelp fra den britiske generalkonsulen til å planlegge og tilpasse seg en landverts reise. En slik tilpasning innebefattet blant annet øvelse i karjolkjøring.

¹⁰⁵ Rogan:137

¹⁰⁶ Beauclerk:2–3

Den 1. august startet reisen med tog fra Christiania til Eidsvoll, derfra med dampbåt over Mjøsa til Lillehammer. Etter noe plunder med de medbragte karjolene og problemer med pakkingen, startet følget opp: Først Lady Di i sin karjol, deretter moren, så husholdersken Teresina og til slutt den fjerde ekvipasjen i form av en hestekjerre med bagasjen ført av reisefører Carlsen.

Slik gikk turen opp Gudbrandsdalen til Dombås og videre til den siste overnattingen på Stueflaaten, på kanten av selve Romsdalen. Den 6. august startet turen ned dalen til Hotel Aak.¹⁰⁷

5.3 The pearl of Norway

Lady Dianas reise gjennom Romsdalen minner henne om da Christian i Pilgrims Progress trer inn i Fortvilelsens dal. Men så ankommer damene «the lightest, the sunniest, and the most lovely little spot that can be imagined in the Valley of Romsdal».

Deretter følger en tirade av lovprisninger som toppes med konklusjonen om at «Aak will allways be to me the pearl of Norway, and the gem of my imagination».¹⁰⁸

Jeg vil nå først ta for meg Lady Dianas beskrivelser av møtene med Hotel Aak og hvordan ulike forhold fra lokalt hold var tilpasset disse britiske overklassedamene.

Det er viktig å ha klart for seg at disse beskrivelsene i det vesentligste bygger på én kilde: Lady Di Beauclerks bok «A Summer and Winther in Norway».

5.3.1 Kost og losji

Hotellet på Aak og hvordan følget tilpasset seg, er ganske inngående beskrevet i Lady Dianas bok. Hun skriver at de var heldige som fant ledige rom i den eldste delen av hotellet. Der tilpasset damene seg ved at et soverom i første etasje ble omgjort til dagligstue. Så sikret de seg tre soverom «på lugarstørrelse» i andre etasje som de hadde tilgang til med det som ble beskrevet som en slags stige. De hadde god hjelp fra sin norske reiseleder i sin tilpasning til hotellstandarden, og de svært imøtekommende husets døtre pyntet rommene og

¹⁰⁷ Beauclerk:6–36

¹⁰⁸ Beauclerk:37–38

vinduskarmene med nydelige blomster. Når damene så hadde fått installert seg slik de ønsket det, var de godt fornøyd og «settled quietly down to our new residence, ways and habits».¹⁰⁹ Under reisen fra Lillehammer var damene lite begeistret for den lokale kosten de ble tilbudt på skysstasjonene. Geitemelk, ost, rått saltkjøtt, smør, fløte og surbrød var kun tilpasset nordmenn, mente Diana. Men takket være råd fra den britiske generalkonsulen i Christiania, hadde de kjøpt med seg hvitt brød, rensset tunge og engelsk ost, og kunne derfor: «dine most comfortable».¹¹⁰

Men på Hotel Aak var slike tilpasninger med kosten helt unødvendig. Lady Diana beskriver en frokost bestående av dalens egne produkter; frukt, fisk og fjærfe, supplert med te som hotellet hadde fått tilsendt fra Christiania. Som middagsretter hadde de bare fått fisk og egg på turen fra Lillehammer, men her kunne de boltre seg med laks, villfugler, ferskt kjøtt, fjærfe og til og med reinsdyrkjøtt. Det var ingen grunn til å klage på maten.¹¹¹

5.3.2 Aktiviteter

Selvfølgelig måtte den aktive og interesserte Lady Diana også prøve laksefisket i Rauma. Mye av hotellets attraksjoner var jo bygget opp rundt nettopp slike aktiviteter. Den 1. august om kvelden skulle hun gjøre sitt første forsøk på å utøve denne sporten. Og kveld måtte det være, mente Lady Diana, for som sosieteten i London ville laksen spise middag sent, og ingen flue kunne lokke ham fram før klokken sju på kvelden.

Hun beskriver at båt og roere sto klar til å møte dem, og at båtførerne rodde rolig fra side til side i elva, opp og ned til de beste fiskestedene. I det som Lady Diana da opplevde som sitt lykkeligste øyeblikk i livet, fikk hun berget inn en ørret som veide tre pund. Hun la ikke skjul på stoltheten da hun var tilbake på hotellet. Senere utviklet hun sine fiskeferdigheter og noterte seg for en sju punds laks den 7. august, to lakser på åtte pund og én på sju den 10. august. Den 12. ble det tre lakser, dagen etter en ørret på 14 pund¹¹² «and so on», som hun alle bragte med stolthet til hotellet.¹¹³

Etter hvert kan det virke som om Lady-en er i ferd med å tilpasse seg disse lokale ferdighetene på en slik måte at hun kan tillate seg å komme med kritiske bemerkninger til

¹⁰⁹ Beauclerk:40

¹¹⁰ Beauclerk:30

¹¹¹ Beauclerk:39

¹¹² På denne tiden og fram til 1878 var et engelsk *pound troy*, lb tr, lik 16 ore, 373,24 g. Med dette som utgangspunkt veide altså laksene fra 1,1 til 3 kilo, og ørreten 5,2 kilo. Dersom Diana viser til det pundmålet som var gjeldende i Norge på denne tida (499,11g), så veide laksene fra 1,5 til 4 kilo, og ørreten 7 kilo. <http://snl.no/pund> Lastet ned 19. april 2013.

¹¹³ Beauclerk:45–45

andre turistens mer mislykkede forsøk på å lære seg denne edle sport. Et nygift fransk par, begge «tirés à quatre épingles pour la chasse»¹¹⁴, var ankommet hotellet og skulle prøve fiskelykken. Den franske Lady-en var ikledd en kort Benoit grønn kjole, pyntet med sølv, og hun bar på et lite gevær og et jakthorn. De dro ut for å fiske med en dupp og en praktfull flue som skulle matche kjolen hennes. Selvfølgelig fikk de ikke noe fisk.

Neste dag skulle det franske paret på hjorte- eller reinsdyrjakt i skogen som omkranset hotellet. Hornet gjallet, men det lille geværet var stille, skriver Lady Diana. Skuffet over mulighetene for å utøve sport i Norge, reiste de nygifte hjem til Paris.¹¹⁵

Flere utflukter til de nærmeste områdene blir beskrevet, uten at noen form for kontakt med lokalbefolkningen blir nevnt. Men ved en anledning gir hun uttrykk for sin oppfatning av de lokale, enkle menneskene. Lady Diana besøkte gårdens seter i Isterdalen. I den forbindelse skriver hun: «Although earning next to nothing, the people seem comfortably off, and are remarkably well fed in these districts.» Hun beskriver så det lokale kostholdet bestående av kaffe, brun kjeks, salt smør, tørrfisk, tørket ukokt kjøtt og surmelk. To timer må de sove etter middag, skriver hun, og legger til at dette synes å være nødvendig med et slikt kosthold.¹¹⁶

De andre i reisefølget hennes blir sjelden nevnt. Moren, et par ganger i forbindelse med tilpasningen til boforholdene, mens hushjelpen Teresinas virksomhet blir beskrevet noe mer. Blant annet har Teresina tillatt seg å flørte litt med reiselederen deres, som vi tidligere har fått vite het Carlsen og var med dem fra Christiansand. Etter at Lady Diana hadde laget en tegning av reiseleder Carlsen, grep Teresina inn og kommenterte at den tegningen ikke ytet ham rettferdighet. Da svarte Lady Diana at det var vanskelig å tegne et ansikt som var så gjengrodd av hår.¹¹⁷

Helt mot slutten av oppholdet, og etter at stangfiske ikke lenger gir resultatet, får Lady Diana et tilbud fra Andreas Landmark om å være med på å ta opp en større mengde fisk med garn fra en fiskehøl. Det beskriver hun som «an exciting scene». Garnet revnet og mye fisk forsvant, men likevel fikk de på land seksten store lakser og en enorm ørret som veide tjue pund. Ørreten var den styggeste fisken hun noen gang hadde sett. Etter at fisket var over tok mennene fiskene i gjellene, en i hver hånd, og dro dem langs veien i prosesjon. Bonden med den store ørreten ledet an «and looking as important as a Lord Champerlain».¹¹⁸

¹¹⁴ «Med antrekk godt tilpasset jakten»

¹¹⁵ Beauclerk:50

¹¹⁶ Beauclerk:52

¹¹⁷ Beauclerk:43

¹¹⁸ Beauclerk:54

Den 13. september 1867 forlot Lady Diana og hennes følge Aak etter nesten seks ukers opphold. Hun skriver denne dagen en hilsen i hotellboka, og den er preget av den samme entusiasmen for hotellet og betjeningen som hun har gitt uttrykk for i boka. Men hun beskriver seg selv som: «Duchess of Saint-Albans Lady Diana Beauclerk», og med adresse i London.¹¹⁹

Reisen i Norge skal enda vare lenge. Damene reiser videre til Molde, Bergen og igjen til Christiania hvor de overvintrer, og drar ikke hjem til England før i april året etter. Samme år kommer Lady Dianas bok fra turen med tittel: «A Summer & winter in Norway». Denne boka får en enorm oppmerksomhet både i England og i Norge på grunn av de detaljerte og svært positive beskrivelsene av Norge som reisemål i alminnelighet, og Hotel Aak i særdeleshet. Da Andreas Landmark i 1879 tar i bruk en ny hotellbok, brukes de to første sidene til å sitere en lang tekst fra denne boka hvor Lady Diana lovpriser Aak, Romsdalen og fisket i elva.¹²⁰ Fra da av skyter også turiststrømmen skikkelig fart til dette landsens hotell i en avsides dal i Norge. Fra 1868 til 1869 dobles antall besøkende på Hotel Aak og det holder seg jevnt på noe under 200 i året fram til 1877 da det igjen nesten dobles.¹²¹ Men vi skal senere se at ikke alle besøkende i årene som kommer var like overstrømmende positive, og Lady Diana får også kommentarer i hotellboka om at hun nok må ha «cracked a joke».

En av de største kritikerne til Lady Diana og hennes bok, var såvidt vi vet aldri innom Hotel Aak, selv om han gikk gjennom Romsdalen i 1860. Aasmund Olavsson Vinje skrev en bokanmeldelse i Dølen av Lady Beauclerks bok samme år som den kom ut, og han var ikke nådig i sitt slakt av både boka, damekultur og engelsk overklasse.

Ei engelsk bok om Norig er skrive og hitsend fraa ei rik og rangstor engelsk Dame, Lady Beauclerk, som foor her ikring i fjor Sumar og var her i Christiania i Vinter. Det verdt talad om «Kvendesual», men er ikke dette det, so veit eg ikke. Det er jo saa dumt, at du ikke eingong kan læ [...]. (Vinje: Dølen Sundag den 12. Juli 1868)

Vinje har tydelig ikke noe til overs verken for engelsk overklasse, skrivende damer eller de «Daarar» som blir narra til å ape etter slike vaner og dannelse som hun står for.

«Det er ein gledelig Ting at der ikke er livskraft i slike folk, og at livet er so armt og heve so store aalvorsame krav at eit slikt «Skrifteskratl» litt etter litt verdt rykt up som Ugras.»¹²²

¹¹⁹ Hotellbok nr 2: Året 1867

¹²⁰ Hotellbok nr 3: De to første sidene.

¹²¹ Langseth PE: Vedlegg 1

¹²² Vinje, Dølen 12. Juli 1868

5.4 Romsdalen in June

I juni 1881, 14 år etter Lady Dianas legendariske tur til blant annet Hotel Aak og Romsdalen, reiser en annen britisk dame den samme veien fra Christiania til Romsdalen hvor hun tar inn på Hotel Aak. Olivia M. Stone reiser sammen med sin mann John Harris Stone, og de er begge gode iakttagere av alt og alle de møter på sin ferd. Han med sitt fotografiapparat og hun med sine notater som året etter blir ugitt i bokform som «Norway in June» med illustrasjoner laget med utgangspunkt i ektemannens fotografier. Denne boka kommer ut i ytterligere to opplag, det siste i 1889 som «third and revised edition».

Men hvem var Olivia M. Stone? I motsetning til Lady Diana de Beauclerk med sitt adelige slektstre, er det vanskelig å finne særlig mye bakgrunnsdata på Olivia M. Stone. Gjennom sine bøker, som i tillegg til denne boka også innbefatter «Tenerife and Its Six Satellites» fra 1887, har hun tilkjennegitt en allmennkunnskap og skrivekunnskaper som gjør at vi nok kan regne med at hun hadde en god utdanning. Økonomien må også ha vært god, men den kan like gjerne stamme fra ektemannen John Harris Stone som var både forfatter og fotograf.

Fjågesund viser til en beskrivelse av Olivia Stone fra The Atheneum der hun ble beskrevet som en pioner innen «picnic travel». Her sies det også at hennes tunge bind av bøker hadde som formål å forsyne dannede reisende med alt de trengte å vite for å tilbringe en mest mulig

komfortabel og opplevelsesrik tid i det som enda var 1880-tallets fremmedartede fritidsdestinasjoner.¹²³

«Going to Norway! What on earth takes you to Norway, of all places? [...] Not going for fishing or shooting! What are you going for? Is there anything else to do there?»

Slik åpner Olivia Stone sin tekst i boka «Norway in June». Hun tydeliggjør at for hennes omgangskrets var det ubegripelig at man kunne reise til Norge bare for å oppleve naturen – «uten å bruke den til noe», slik som jakt og fiske. Hun og mannen har skaffet seg mye informasjon om Norge, både når det gjelder reiseruter og viktige attraksjoner. Hun er klar over at hun reiser i Lady Diana de Beauclerks fotspor, og finner og kommenterer også spor etter Lady-en på Aak.

I «Norway in June» finner vi en større detaljrikdom i beskrivelsene av mennesker hun møter underveis enn det Lady Diana har tatt med i sin bok. Under overfarten med dampskip fra London til Christiania beskriver Olivia Stone blant annet en reisende nordmann, som hun anslår å være i sekstiårene, og sammenligner han med en «fine old English gentleman, one of the olden time».¹²⁴

Hun beskriver også mennesker og dyr, natur og vegstandard, mat og bekvemmeligheter gjennom hele reisen fra Christiania til Eidsvoll med tog, med dampbåt over Mjøsa til Lillehammer og med karjol og stolkjerre til Aak.

5.4.1 Romsdalens barn

Olivia og mannen John tar ikke den siste overnattingen på Stuguflåten helt på kanten av Romsdalen, slik Lady Diana gjorde. De ville komme litt ned i dalen for å få noe varmere vær etter en kald tur over Lesja den 10. juni. De ankom skystasjonen Ormheim på kvelden, og snakket først med en skyssgutt som hadde kommet fra Flatmark med postmannen.

Gutten sto utenfor skystasjonen med hesten sin klar til å returnere hjem. Til sin store overraskelse oppdager Olivia Stone at hesten ikke var skodd. Hun gjorde gutten oppmerksom på dette, og fikk en forklaring: Hesten hadde godt av å gå uten sko i en periode etter at den hadde stått i stallen hele vinteren. Dette gjorde at hovene ble faste og sterke. Olivia konkluderte med at norske bønder er så intelligente og humane at de ikke ville gjort noe sånt uten vektige grunner.

¹²³ Fjågesund:363

¹²⁴ Stone:1–3

I denne sammenhengen skriver Olivia Stone at hun stilte spørsmål til gutten og fikk svar fra ham: «I pointed this out to the boy, who informed me [...]»¹²⁵

Dette kan tyde på at gutten hadde visse engelskkunnskaper. Olivia skal senere få erfare at skyssgutter og -jenter i Romsdalen var interessert i å tilegne seg hennes morsmål.

Samme kveld gikk paret seg en tur over til den andre siden av dalen og opp til toppen av Vermefossen. Her fikk de øye på en gutt som sky og beskjeden kom gående imot dem. Han strakte fram noen ekornskinn som han tydeligvis ville selge. Olivia beskriver ham som åpenbart fattig med sine lappede klær, barføtt, og med hender som ikke hadde sett vann på uker eller måneder. Det var vanskelig å kommunisere med gutten, som til slutt fikk stotret fram en pris på «fjer skilling» per skinn. Olivia konkluderte med at dette var en latterlig lav pris, og at denne gutten bodde i et så avsidesliggende strøk at han ikke engang hadde fått med seg den nye myntendringen.^{126 127}

Dette møtet med fattiggutten øverst i Romsdalen kan ses på som en kontrast til Olivia Stones møte med «the norwegian gentleman» på overfarten fra England, og til andre barn Olivia møtte og beskrev. Men selv om fattiggutten ikke kunne engelsk og ikke var kjent med valutaendringen, så forsto han i hvert fall at dette var rike utlendinger som det gikk an å gjøre en handel med.

Etter beskrivelsen av dette møtet gjør Olivia Stone seg noen generelle betraktninger om gutter i Norge. Hun beskriver dem som sjarmerende med ærlige, beskjedne ansikter, og de ser alltid rett på deg med en fryktløshet og en tillitsfullhet som vitner om en ren samvittighet. Så følger en lang beskrivelse av norske menn og gutters gode behandling av hester.¹²⁸

Veien videre ned Romsdalen blir beskrevet med hyllest til naturen med sine spektakulære fosser og fjell. Men så får vi igjen være vitne til et møte med en av Romsdalens barn – denne gangen ei jente.

«Our skydsgut this stage was a pleasant, bright-faced ”pige” (girl) about thirteen or fourteen.» Olivia Stone skriver at jenta kunne litt engelsk, og at hun insisterte på å forsøke å snakke språket. Men misforståelse oppsto. På spørsmål fra de reisende om hvor Mongefossen var, svarte jenta: «You shall not see it now.» Dette gjentok hun sakte og klart etter nærmere spørsmål om hvorfor de ikke kunne se den nå. Kunne de ha misforstått at Mongefossen var i

¹²⁵ Stone:116

¹²⁶ Den 8. mars 1875, altså seks år før Olivia Stone gjorde sin Norgestur, vedtok Stortinget å innføre nye myntenhet. Da ble spesidaler og skilling avløst av kroner og øre. Hagemann:66

¹²⁷ Stone:119–120

¹²⁸ Stone:119–120

Romsdalen, eller var den tørr på denne tida? Men så kom de engelske reisende på at jenta kanskje mente: «You cannot see it yet.»

Det skulle vise seg å stemme, for snart åpenbarte Mongefossen seg for herr og fru Stone. Jentas manglende engelskkunnskaper ble unnskyldt med at dette var eksempel på en vanlig feil som ofte registreres blant britenes kontinentale naboer.¹²⁹

Skyssjenta om her ble beskrevet var 13–14 år og spesielt opptatt av å lære engelsk. Mye tyder på at mange av disse skyssguttene, som altså også kunne være jenter, både var svært unge og at de var opptatt av å yte service og å gjøre seg forstått.

Olivia Stone forteller at under turen over Lesja hadde de en skyssgutt som bare var sju eller åtte år gammel. Hun beskriver inngående hans utseende og påkledning, og hans kvikke oppfatning av Olivia Stones beundring for vakker røsslyng som de passerer. Gutten strekker øyeblikkelig ut ei hand og røsker til seg en knippe av lyngen som han så overrekker til fruen.¹³⁰

Senere og lengre nede i Romsdalen får Olivia Stone et møte med barn, som hun beskriver i svært negative vendinger. Hun og ektemannen går seg en tur fra Hotel Aak. Etter beskrivelsene å dømme går de til Sogge og derfra opp Soggemelen (up a steep hill of loose deep sand) til Soggebrekken. Her kommer de til en grind som det tilsynelatende var behov for fire eller fem barn for å åpne, mente Olivia, og konkluderte med at dette beviste at de var i et distrikt hvor det myldret av turister. Hun mente det var beklagelig at turistenes gode opplevelser i utlandet skulle føre til at de lærte lokalbefolkningen opp til å bli tiggere.¹³¹

Dette grindguttfenomenet som her beskrives, handler altså om å be om penger for å åpne grinder for reisende, vanligvis med hesteskys for å spare de reisende for å tre ut av karjolen eller stolkjerra, men tydeligvis skjedde dette også med spaserende som i dette tilfellet. Det går ikke fram av teksten til Olivia Stone om de betalte grindpenger, og om de i tilfelle mottok akseptable takksigelser for det. Hun skriver bare at dersom det hadde vært en annen vei å gå tilbake for å unngå grindpasseringen, så ville de ha valgt den.

Det er tydelig at barn som drev med skyssvirksomhet og salg av for eksempel skinn, i Olivia Stones øyne drev en mer akseptabel virksomhet enn «grindguttene» – og så kunne skyssguttene vise respekt for de reisende ved å takke på høflig og vennlig vis.

Når en skyssgutt mottok dusøren på 20 eller 30 øre etter endt tur, tok de alltid John i handa – en underlig form for takksigelser – og sa «tak». Noen ganger når de mottok noen øre ekstra,

¹²⁹ Stone:126

¹³⁰ Stone 104–105

¹³¹ Stone:133

tok de av seg lua, puttet den under venstre arm og sa «mange tak», og noen ganger tok de også fruene i handa og takket. Olivia funderer på hvorfor de har slike ritualer, men slår fast at dette er vanlig over hele landet.¹³²

En annen vane blant skyssgutter, som Olivia Stone bemerker, er at de er glad i å synge. Dette mener hun gjelder nordmenn generelt, men nevner spesielt skyssguttene sine lave, monotone nynning mens de kjører karjolene. Noen ganger varierer de med å snakke med seg selv.¹³³ Samuel Beckett er i sin bok «The Fjords and Folk of Norway» fra 1915, ikke så positiv til nordmenn og norske barns forhold til sang og musikk. Han mener at nordmenn ikke kan kalles et syngende folk og at tristheten i sangene kommer av naturen og klimaet som omgir dem.¹³⁴

Også ved ankomsten til Hotel Aak beskrives et eksempel på at skyssguttene yter service. Han roper plutselig ut «Hotelaak», så høyt at gjestene hopper i setet og tenkte at et hjul hadde falt av eller at et annet uhell hadde inntruffet. Men så var det altså bare ankommet til Hotel Aak.¹³⁵

5.4.2 Møter med vertskapet

Olivia Stones første betraktninger etter ankomsten til Aak handlet naturlig nok om naturen og hotellets plassering. Hun var, som de fleste besøkende, overveldet over Romsdalens naturherligheter. Men hadde helst sett at hotellet hadde hatt en mer sentral plassering som utsiktspunkt.¹³⁶

Allerede dagen etter ankomsten søndag den 12. juni, fikk Olivia Stone en vertskapsopplevelse i forbindelse med at fruene på gården skulle kjøres til kirken. Og dette synet beskriver Olivia i ironiske vendinger: «Fru Landmark is a fine woman, a very fine woman indeed, of the «Little Buttercup» style». Så viser hun til sine tidligere beskrivelser av størrelsen på karjoler og norske hester, og «when we saw the pony's load, we sympathised with him deeply». Da den gode kvinnen steg opp i karjolen fryktet vi for fjærene og ventet at hele kjøretøyet skulle bryte sammen. Men noen timer senere returnerte hest, fjærer og «smørblomsten» i trygg forvaring.¹³⁷

¹³² Stone:138

¹³³ Stone:150

¹³⁴ Beckett:84

¹³⁵ Stone:128

¹³⁶ Stone:129–131

¹³⁷ Stone:133

For å underbygge Olivia Stones beskrivelse av Helene Landmark, kan jeg nevne en historie jeg har fra min tante Sigrid Brøste født Gimnes 1918 på Aak. Hun kunne videreføre en historie om at fru Landmark var så tjukk at hun måtte ha to stoler når hun skulle sette seg. Men på tross av ironiske bemerkninger om sitt kroppslige omfang, så fikk vertsfruen på Hotel Aak mye skryt for sitt forhold til hage og blomster. Blomsterbedene foran huset er alltid fargesprakende om sommeren, skriver Olivia Stone, og legger til at slik er det også i vinduskarmene på rommene.

Olivia Stone beskriver også et møte med en annen representant fra vertsfamilien. Unge Landmark – «the son of the Landlord», som hun kaller ham, blir beskrevet som intelligent og usedvanlig godt informert om tidsaktuelle samtaleemner.

«Unge Landmark» het Johan Hilmar til fornavn og var født den 15. mai 1845. Han hadde altså nylig fylt 36 år da han møtte herr og fru Stone på Aak. Johan Hilmar Landmark døde 15. mars 1886, bare 41 år gammel. Han var da registrert som handelsmann på Veblungsnes.¹³⁸ Johan Hilmar innledet en samtale med Olivia og John, og etter Olivias beskrivelse gjorde han det på en svært høflig måte ved å la ekteparet få se toppen av Romsdalshorn gjennom kikkerten sin. Den unge mannen viste også stor interesse for Johns bærbare kamera. Han snakket godt engelsk, skriver Olivia, og han likte å snakke med dem. Men så får vi oppleve et nytt eksempel på belæring fra de britiske gjestenes side.

Mens de sto der å snakket om høydene på de omliggende fjellene, uttalte unge Landmark med et latterliggjørende smil at «de sier at Romsdalshorn er 5 000 fot høyt, men jeg kan ikke se hvordan de kan ha målt det, for ingen har noensinne vært på toppen». Og så la han til at han selv hadde vært så høyt som noe menneske har kommet mot denne toppen.

Det britiske ekteparet forklarte da til guttens forbauselse hvordan det var mulig å måle høyden selv på ubestegede fjelltopper. «Whether he believed the explanation or not, is another matter.»

Deretter kommer Oliva Stone med en del betraktninger rundt denne unge mannens muligheter til å tilegne seg en uvurderlig kapital av nyttige kunnskaper gjennom sine nære kontakter med et større antall av engelske og amerikanske gjester som besøker Aak. Hun beskriver ham som en god lytter, og at han kan kunsten å spørre på en passende og fornuftig måte. Olivia mente at når tiden var inne, ville han bli en landlord som kunne tilrettelegge driften på sin egen måte og da ville dette berømte «reisendes hvilested» få tilbake sine tidligere tiders respekt og

¹³⁸ Langseth, B:18

prestisje. For også i hotellbransjen handler det om at bare den mest tilpasningsdyktige vil overleve, mente hun.¹³⁹

Det var mye som tydet på at Hotel Aak ikke hadde tilpasset seg den nyere tid. Olivia kommenterte hotellets hovedbygning, som Lady Di Beauclerk hadde gjort så berømt: «I very much fear, however, that some of the glory has departed.» Hun mente at eierne nå forsøkte å leve på det navn og rykte de hadde opparbeidet seg i tidligere tider, og viste til at hun ikke var den eneste som nå klaget på forholdene. Klagene gjaldt både gjaldt pris, størrelse på soverom og oppholdsrom, og manglende vedlikehold. På et bord lå gamle guide-bøker, engelske togtabeller og Lady Diana Beauclerks skisser fra reisen i Norge, og vitnet om fordums storhetstider.¹⁴⁰

En annen ubehagelighet som hadde plaget hotellets gjester ble fortalt av unge Landmark. De hadde tidligere vært så plaget med orm i hagen. Men så plantet de noen spesielle busker som skulle virke frastøtende på ormene, og etter det var den plagen borte. Unge Landmark maktet ikke å forklare de engelske gjestene hva disse buskene het.¹⁴¹

Ubehagelig var også den lyse kvelden og natta for fotografen John Harris Stone. Olivia beskriver den lyse natten og at «the sun is truly sleepless». Dette var problematisk når fotoplatene skulle skiftes. Det var for tungvint, mente Olivia, å ta med seg et mørkt telt, men «where there is a will there is a way». Ektemannen ble plassert under bordet med alt nødvendig utstyr, inkludert en mørkeromslampe. Deretter trådte fruene til og dekket alle fire sidene med tykke ederdunskyer og med jakkene sine. På denne måten kunne de oppnå det absolutte mørke som skulle til for å få skiftet fotoplatene.¹⁴²

John Harris Stone var tydeligvis en dyktig fotograf. Olivia M. Stones bok «Norway in June» er dedikert til ektemannen, og boka er også rikt illustrert med fotografier fra turen. Det var mulig å få til ved at fotografiene ble tegnet over på treplater og så skåret ut med verktøy til et tresnitt som igjen overføres til papir med høytrykksteknikk. Metoden kalles Xylografi.¹⁴³

Olivia takker i sitt forord en kunstner som har utført dette nitidige arbeidet med å tegne fotografiene over på treplater.¹⁴⁴

Vi kan gå ut fra at med fotografier som grunnlag har illustrasjonene fått en autentisitet som gjør at det langt på vei er mulig å stole på at detaljene her er korrekt. Illustrasjonene viser

¹³⁹ Stone:142–143

¹⁴⁰ Stone:140–141

¹⁴¹ Stone:142

¹⁴² Stone:135–136

¹⁴³ <http://no.wikipedia.org/wiki/Xylografi> Lastet ned 26. 04.2013

¹⁴⁴ Stone:xi

veger, bruer, natur, hestekjøretøyer, bygninger og mennesker. Vi kan derfor med stor sannsynlighet anta at Hotel Aak med annekset til venstre, så slik ut i 1881:¹⁴⁵

5.5 Andre reisendes møter

5.5.1 Et seterbesøk

Selv om det stadig refereres til at damer sjelden har Norge som reisemål, ser vi igjen et eksempel på en reisende britisk dame i Norge – og som skriver bok. Forfatteren i denne sammenheng kaller seg M. F. D., et synonym hun også har brukt i flere tidligere bøker. Hennes virkelige navn er Maria Frances Dickson og boka heter «Norway and the Vöringfos». Hun skriver ikke når reisen ble foretatt, men boka ble utgitt i Dublin i 1870. Et søk i hotellbok nr 2 for Hotel Aak avslører imidlertid at Mrs Dickson bodde på Aak fra 23. til 25. august 1869, og at hun reiste sammen med Rev. Dr. Dickson, som nok er den ektemannen hun refererer til i boka. Under anmerkninger har de skrevet: «There is a pleasant excursion to the sæter in the Isterdal.»¹⁴⁶ Og det er dette seterbesøket på Aakessetra i Isterdalen jeg her vil bruke som et eksempel på Maria Frances Dicksons kultur møte i Romsdalen.

Dagen etter ankomsten starter Mrs Dickson en ridetur til Isterdalen godt plassert i en mer enn hundre år gammel damesadel som en av døtrene i huset velvillig hadde lånt henne. Hun beskriver den vakre beliggenheten til setra som en grønn flekk hvor dyrene beitet, omringet av loddrette fjell og med vakre blomster, bregner og moser. Hun har med seg en lokal guide

¹⁴⁵ Stone:141

¹⁴⁶ Hotellbok nr 2:Året 1869

fra hotellet som yter god service underveis, og en hund som underholder ved å hente pinner fra elva. Riktignok beskriver hun flere forskjellige elver som hunden er ute i, men det er bare Istra som slynger seg tett og må krysses flere ganger.

Besøket på setra varer i to timer. Den gjestfrie budeia tar seg av gjestene, og tilbyr melk og fløte i overflod. Guiden var tydeligvis så trett etter den lange marsjen at han måtte legge seg til å sove. Dette får Maria Dickson til å beskrive søvnens betydning for nordmenn:

«The Norwegian appears to consider sleep as the greatest enjoyment of life, and not as the sister of death;» Og hun fortsetter med å forklare at, så snart det er mulighet til det strekker han seg i sin fulle lengde og glir inn i en form for koma som det er nesten umulig å vekke han opp fra. Kvinnene beskriver hun som svært strevsomme og arbeider hardt.

Guiden våknet etter sin lange søvn, inntok en større kvantum melk og sang hele veien tilbake til hotellet.¹⁴⁷

5.5.2 *Fra hotellbøkene*

Det som kan registreres i hotellbøkene som britiske oppfatninger av lokalbefolkningen, er først og fremst forholdet til vertskapet. Landlorden, Andreas Landmark, blir ofte nevnt i positive ordelag, likedan hans flinke døtre som pynter med blomster og ellers står til gjestenes tjeneste.

Den første hotellboka er preget av korte beskrivelser av oppholdet og vertskapet, og i svært positive ordelag. Men også her finner vi et par lengre poetiske betraktninger både fra norske og engelske reisende.

I den andre hotellboka fra 1866 og utover, tar det mer av når det gjelder poesi. Det er gjerne naturen som lovprises, men også folket på Aak får sin del av skryten. Den 30. juli 1877 skriver Lord Edward Spencer Churchill et langt hylningsdikt med tittel «Hotel Aak», hvor han sammenligner Romsdalen og Aak med alle steder han har vært på reise – Frankrike, Spania og Tyskland: «Thats half so lovely, half as dear, As in that Romsdal vale. That little Aak of which I spoke, When I began my tale.» Og så avslutter han med konklusjonen:

So

Fil ye a bumper & drink it to Aak.

To a jolly good house & jolly good folk.

For fishings & shootings and shootings & all things combined.

To make a man happy at Aak you will find. (Hotellbok nr 2:Året 1877)

¹⁴⁷ M.F.D.:147–149

Dette diktet på åtte vers handler mest om hvordan han har opplevd andre land, men at Aak er det beste, og foruten fiskingen og jaktingen, så verdsetter han tydeligvis mest «a jolly good house and jolly good folk».

Det er ikke mye negativt å finne i hotellbøkene, men en betraktning fra forfatteren R. W. Broyden finner vi i hotellbok nr 3 i 1879: «Oh Lady Di!, oh Lady Di! It was you who wrote «dear» Aak. I know you`ll never tell a lie, But you have cracked a joke.»¹⁴⁸

Den er tydelig myntet på Lady Di Beauclercs overstrømmende beskrivelser av Aak fra 1867 som var så god reklame for hotellet, og denne hotellboka innledes med to tettskrevne sider fra denne boka.

Beskrivelser fra reiselitteratur som kom ut på 1880-tallet hadde mer kritiske bemerkninger til hotellet enn det som kommer fram i hotellbøkene, men det er tydelig at «some of the glory has departed», som Olivia Stone beskrev det i sin bok fra 1882.

Imidlertid begynner hotellbøkene å bli preget av helt andre typer reisende enn før, nemlig de som utøver den ædle fjeldsport, selv om laksefiskerne fortsatt holdt stand. Felles for disse gruppene, i tillegg til jegerne, var at de hadde behov for lokal bistand. Noe som skulle gi grobunn for mange krevende og givende kulturmøter for begge parter.

5.6 Analyse

Ikke bare ved ankomsten, men gjennom beskrivelsene av hele det seks ukers lange oppholdet på Aak, får vi ta del i Lady Dianas overstrømmende hyllest til naturen hun ser og opplever. Her kan vi kjenne igjen Bourdieus beskrivelse av «å tilegne seg naturen som et kunstverk», og på denne måten få bekreftet seg selv som den eksklusive innehaver av objektet og av den genuine smak.¹⁴⁹

Men i dette tilfelle kan vi også legge til at Lady Diana ikke bare tilegnet seg naturen i overført betydning slik Bourdieu forestiller seg, men også i en mer konkret form. Hun var nemlig kunstner og brukte mye tid på å lage skisser av natur og av menneskelige aktiviteter. Flere av disse tegningene er gjengitt i boka.

Denne britiske overklassedamen møter mennesker, beskriver handlinger, opplevelser og sin egen oppfatninger av lokalbefolkningens handlinger. Lady Diana beskriver forholdet til disse menneskene og deres aktiviteter stort sett i positive ordelag. Det kan virke som om hun lett

¹⁴⁸ Hotellbok nr 3:Året 1879

¹⁴⁹ Bourdieu:99

tilpasser seg dette sosiale rommet når hun beskriver sin og sitt følges tilpasning til hotellstandarden, når hun besøker gårdens seter i Isterdalen, og når hun entusiastisk tar del i laksefiske som er tilrettelagt for henne. Men hun blir også invitert til å være med på garnfiske når et større forråd av mat skal skaffes tilveie for hotellet og gården. Her glir hun inn i en rolle som «en av dem», et inntrykk som også blir forsterket når hun i ironiske ordelag kritiserer en fransk dame som ikke klarer denne tilpasning og derfor reiser hjem med bare negative opplevelser.

Lady Diana er nok opptatt av å endre sitt indre landskap, slik Rogan formulerer det, ved å skaffe seg kunnskaper, opplevelser og erfaringer.¹⁵⁰ For å oppnå det må hun være deltager på lokalbefolkningens premisser. Men det skinner gjennom at hun kommer fra en annen kultur med andre verdier.

På tross av denne hyllesten av det enkle livet og den tilsynelatende gode tilpasningen til lokale skikker og menneskene her, så markerer hun under seterbesøket at lokalbefolkningen tjener «next to nothing» og at de har et noe spesielt kosthold.

Siste dagen kan det virke som om hun vil demonstrere for alle hvem hun egentlig er. I hotellboka markerer hun sin stand ved å bruke tittelen «Duchess of Saint-Albans», en tittel og en standsbeskrivelse som hun aldri bruker i sin bok, og som jeg heller ikke klarer å finne i bruk i noen slektsbeskrivelser av familien der hun figurerer. Det eneste grunnlaget for at hun skal kunne ha anledning til å bruke en slik tittel er at hun er eldste datter av den niende hertug av Saint-Albans. Ville hun på den siste dagen av dette oppholdet i det paradiset som hun hadde funnet og hadde tilpasset seg til, klart markere at hun tross alt ikke hørte til her?

I Olivia M. Stone ser vi en bedre skildrer og iakttager av mennesker og menneskelige aktiviteter enn Lady Diana synes å være. I møtet med barn, først og fremst som skyssgutter/-jenter, beskriver hun disse som dyktige utøvere av sine «yrker». De har gode kunnskaper om hest og det som hører til denne virksomheten, men de vil tydeligvis også skaffe seg annen kunnskap som de reisende kan bidra med. Først og fremst språk, og de britiske gjestene bidrar med rettledning og opplæring. Vi ser det sammen i møtet med unge Landmark på Aak, hvor han får en belæring i høydemåling.

Det at Oliva og ektemannen tar seg tid til å belære mennesker de møter, kan ses i sammenheng med Bourdieus begrep Tids-potlacher. De skaper seg en symbolsk verdi ved å bekrefte at de kan tillate seg å bruke tid på andre. Ikke bare kan de tillate seg å bruke tid på å

¹⁵⁰ Rogan: 136

reise rundt og se seg om i verden, men de kan også tillate seg å bruke sin tid og sine kunnskaper på andre mennesker.¹⁵¹

Også Olivia og ektemannen synes å være opptatt av å lære, og det gjør de gjennom for eksempel å spørre ut barna om lokale skikker i forbindelse med bruk og ikke bruk av hestesko.

Dette kan ses i sammenheng med Rogans teori om at enhver reise kan ses på som en overgangsrite for den reisende, som skaffer seg kunnskaper, opplevelser og erfaringer. Men hva med lokalbefolkningens overgangsrite i møte med den reisende? Gjennom Olivia Stones beskrivelser ser vi eksempler på at de som møter de reisende også utfører ritualer for å «endre sitt indre landskap». Den som blir besøkt av den reisende kan også få gode opplevelser i dette møtet – ikke bare den reisende, slik Rogan beskriver det. Dette må også være en del av reisen som ritual.

Dersom vi sammenligner denne formen for arrangerte reiseopplevelser med nåtidens moderne turisme, kan vi bruke Bjarne Rogans «Traveler chic» som eksempel. Rogan viser til et portrettintervju av en fransk wonderboy innenfor reiselivet, i en fransk avis i 2002. Han sier: «Jeg selger ikke reiser, ikke ferier. Jeg selger eksotiske opplevelser, men i ordets nobleste forstand.» Som et eksempel på denne moten, beskrives besøk i en bakhage i en arabisk del av en nordafrikansk by. Rogan kaller det en ny reiselivsmote når det på 2000-tallet legges til rette for en autentisk og moralsk aktverdig opplevelse, uten at det skal gå ut over komforten i særlig grad.

Det er en slik opplevelse Maria Frances Dickson får ta del i sommeren 1869 under en arrangert tur til gårdens seter i Isterdalen. Hun får møte de innfødte mens de utfører gårdsarbeid på sin måte innenfor sin kultur, men utenfor hotellets vanlige rekkevidde og med et annet fokus enn natur og fiske. Komfort og sikkerhet blir imidlertid godt ivaretatt med god sal, hest og ledsager.

At komfort tross alt er viktig, ser vi også i hotellbøkene. Hotellet er «a jolly good house» og vertskapet er «jolly good folk» så lenge komforten blir tilfredsstilt. Men når hus forfaller og servicen svikter, da sies det fra med sedvanlig britisk ironi: «but you have cracked a joke». Det er kanskje ikke så stor forskjell på reiselivsmoten fra andre halvdel av 1800-tallet sammenlignet med den beskrevne franske moten fra 2000-tallet.

¹⁵¹ Bourdieu:101–102

6 Langvarige forhold

6.1 Kulturmøter i elv og fjell

De tilreisende var avhengig av lokalbefolkningens bistand til skyss, kost og losji. Like nødvendig var det med lokale kjentfolks kompetanse og forståelse for at gjestene kunne få utøve sin edle sport i en natur de oppfattet som full av skjønnhet, og med helsebringende effekt, jfr pkt 2.2. og 2.3. Disse aktivitetene var jakt, fiske og fjellklatring – og måten de ble utført på fra utlendingenes side var i utgangspunktet svært forskjellig fra lokalbefolkningens syn på utnyttelse av naturen.

Det er flere spørsmål som må stilles når vi skal se på disse reisende og lokalbefolkningens samhandlinger om disse aktivitetene. Hvilke forutsetninger hadde disse så ulike menneskene for å kunne fungere sammen under så krevende forhold som jakt, fiske og fjellklatring? Hvordan tilpasset de hverandre? Hvilke konsekvenser fikk dette samarbeidet for partene?

6.1.1 Ulike oppfatninger

Hva slags forhold hadde lokalbefolkningen til naturen og «sporten» på denne tida? Det var nok flere blant lokalbefolkningen i Romsdalen på denne tiden som ville nikke anerkjennende til Aasmund Olavsson Vinjes betraktninger fra sin romsdalstur sommeren 1860. Vinje fikk høre at en mann hadde vært oppe på Romsdalshorn, men omkom senere på sjøen. Dette kommenterte han slik: «Ja, den mannen fortente ærleg udauden sin, som sette livet på spel til inga nytte [...]»

Vinje innledet en samtale med en geitebukk han kalte Kvitfell, og mente at geita kunne gå opp på Romsdalshornet «og engelskmennene er sutfulle for dei aldri kan kliva der opp med klør på hender og føter». Han mente at da ville Kvitfell sitte på hedersplass i alpeklubben fra første dag. Vinje hadde tydeligvis liten forståelse for engelskmennenes forhold til naturen. Han forsto heller ikke hvorfor det skulle bo nordmenn i Romsdalen: «Ja, her er ikkje lett å leva. Her skulle ikke bu anna enn geiter og engelskmenn og målarar og kunstkjennarar frå flatlandet.»¹⁵²

Dersom vi ser litt nærmere på forskjellene mellom «reisendekulturen» og «lokalkulturen» når det gjelder forholdet til natur, kan vi bruke noen betraktninger fra kilder på denne tida. Når

¹⁵² Vinje 2010: 211–213

det gjelder laksefiske, som var det største trekkplasteret for engelskmennene, så har vi en god beskrivelse av den lokale oppfatning sett fra engelskmannen W. Mattieu Williams som skrev boka «Through Norway with a Knapsack» etter en reise i 1856. I den norske oversettelsen fra 2005 vises det til «englendernes umettelige begjær efter å drepe noe som kan gi kamp [...]»,¹⁵³ og at de betaler store summer for de beste av de mest berømte elvene. Foruten å betale leie, skal fiskeren levere all fisken, utenom den han selv bruker, til grunneieren.

Dette er en kilde til mektig morskap for nordmennene, da fiskefangst i Norge er et vulgært yrke til ervervelse av levebrødet. Våre vaskekoner ville ha samme årsak til å more seg hvis kinesiske mandariner hver år skulle utvandre til England og betale store pengesummer for å få lov til å trekke rullen for dem. (Williams 2005:47)

Dette gir en viss innsikt i hvordan lokalbefolkningen kunne se på sportsfiske i Rauma i dens spede begynnelse. Når det gjelder engelskmennenes umettelig begjær etter å drepe noe som kan gi kamp, så beskriver oberstløytnant William Bromley-Davenport dette på flere måter i sin bok «Sport» som kom ut i 1885. Om laksefiske skriver han at livet fra begynnelsen til slutt arter seg som et hasardspill. «Uncertainty is the salt of existence.» For å illustrere dette viser han til at han engang tømte en fiskedam for å finne en monstergjedde som skulle være der. Da dammen var tom og ingen gigantisk gjedde var å finne, fylte han dammen igjen, men fisket aldri i den mer. Han visste hva som var i den, og hva som ikke var i den. «Its mystery, and with it its glory, had departed.»¹⁵⁴

Når det gjelder jakt, finner vi igjen noe av de samme kontrastene. Francis M. Wyndham utga en bok i 1861 som han kalte «Wild Life on the Fjelds of Norway». Den ble utgitt på norsk i 1970 med tittelen «Villmarksliv i norske fjell for hundre år siden». Her skriver Wyndham at den norske bonden bare har et formål med jakten, og det er å sikre seg vinterkost. Han drar til fjells for å få skutt et dyr eller to. Uten å kaste bort tiden drar han så hjem og legger kjøttet i saltbaljen. Hvis han har tid tar han en tur til og drar hjem når han har fått skutt noe.¹⁵⁵

Kontrasten finner vi også her hos William Bromley-Davenport, selv om utgangspunktet akkurat i denne sammenhengen er det han betegner som den engelske nasjonalsporten, revejakt. Han viser til den mandige arven fra vår anglosaksiske natur hvor elementer av fare er så fremherskende.¹⁵⁶

¹⁵³ Williams:47

¹⁵⁴ Bromley-Davenport:43–44

¹⁵⁵ Wyndham:111

¹⁵⁶ Bromley-Davenport:2

Når det gjelder bruk av fjell på enda mer ekstremt vis, nemlig helt for moro skyld eller for måle kreftene med bratte stup, så viser Iver Gjelstenli i en artikkel i Romsdalsmuseets årbok for 1995 til lokale oppfatninger av at fjellene er stygge og en styggedom. Skulle lokale folk til fjells, så var det av næringshensyn. «Vi kan nok difor snakke om ein slags kulturkollisjon når utlendingar og norske byfolk drog til fjells for moro skuld.»¹⁵⁷

Ja, rent generelt kan vel det sies. Men i Romsdalen har vi et klart eksempel på at den anglosaksiske natur med sine elementer av fare også eksisterte før utlendingene begynte å innnta dalen med sine natursyn. I 1826 skal det under et festlig lag på gården Halså rett under Romsdalshorn, ha vært to ungdommer som «begyndte at braute af, hvor dygtige de var til at klyve i berg. Etter en heftig diskusjon ble de enige om å teste sine evner. «Målet skulde være hverken mer eller mindre end toppen af Romsdalshorn».¹⁵⁸

Kristen Hol og Hans Bjærmeland nådde toppen og bygde der en varde som ble funnet da danske Carl Hall med utgangspunkt fra Hotel Aak foretok «førstebestigningen» av hornet 1. september 1881. Han var da sammen med de lokale fjellførerne Erik Norahagen og Matias Soggemoen.

Denne bragden fra 1820-årene viser at det også eksisterte drømmer og vilje til å bruke Romsdalsfjellene på samme måte som den kulturen de utenlandske reisende bragte med seg. Dette var nok begrenset til ungdommens vågemot og behov for å måle krefter, og neppe som allmenn oppfatning av hvordan naturen skulle brukes på denne tida. Generelt sett er det nok likevel riktig å snakke om en kulturkollisjon i forholdet til lokalbefolkningen når utlendingene ønsker å utnytte naturen kun for sportens skyld på denne tida.

Men denne kollisjonen var likevel ikke sterkere enn at flere lokale ungdommer i nærområdet til Hotel Aak utviklet kunnskaper og evner som gjorde dem høyt verdsatt som lokale hjelpere – som roere, kleppere, jaktkamerater og fjellførere. Hele lokalsamfunnet må imidlertid ha undret seg over hvilke mennesker dette var som kunne tillate seg å bruke Vår Herres spiskammer kun som lekestue.

¹⁵⁷ Gjelstenli:75

¹⁵⁸ Dahl:165. Det eksisterer flere beretninger om både årstall og bakgrunn for denne bragden. Den kjente fjellklatrereren Arne Randers Heen skriver i Norsk Fjellsport 1968 at det var i 1827, men i 1979 skriver han i Molde og Romsdals Turistforenings årbok at 1828 sikrest peker seg ut. Han underbygger det med flere kilder. Han viser imidlertid ikke til min kilde her, Bastian Dahls «Molde og Romsdalen En reisehåndbog» som kom ut i 1892, og som igjen viser til en «gammel optegnelse fra 1830-årene». Jeg velger med denne eldste kilden å gå ut fra at årstallet var 1826, men det er helt klart at årstallet er usikkert.

6.1.2 *Sportens gentlemen*

De fleste av disse sportens gentelmen var fra Storbritannia, men det var også andre nasjonaliteter som var representert i dette edle selskap av naturelskere som ville bryte håndbak med naturens egne krefter. Om nasjonalitetene var forskjellige, så hadde de i hvert fall noen ting felles: De hadde høy utdannelse, god økonomi og rikelig med fritid. Vi skal her se på noen av dem som gjorde seg mest bemerket i Romsdalen i den angjeldende perioden.

William Bromley-Davenport (1821–1884)

født Davenport-Bromley, var en konservativ politiker som satt i Underhuset fra 1864 til sin død i 1884. I 1868 fikk han kongelig tillatelse til å endre navnet til Bromley-Davenport. Han giftet seg i 1858 med Augusta Elizabeth Campbell og de fikk sønnen William i 1862.

William Bromley-Davenport var også oberstløytnant og sjef for the Staffordshire Yeomanry Cavalry. Den 15. juni 1884 måtte han rykke ut for å forsøke å stoppe uroligheter i Lichfield som var forårsaket av soldater fra hans egen avdeling. Under tumultene fikk Bromley-Davenport hjerteinfarkt og døde, i en alder av 62 år.¹⁵⁹

William Davenport-Bromley kom til Romsdalen og Fiva gård i 1849 sammen med Lord William Beresford for å fiske laks. Vertskapet for de britiske herrene var forretningsmannen Christian Løchra som bodde på Fiva gård og som også eide deler av Rauma elv. Davenport-Bromley kom tilbake hvert år og leide hus og elv, men i 1862 fikk han kjøpe Fiva gård med elverettigheter for 5 000 speciedaler. Senere kjøpte han opp mer elv og leide store deler av rettighetene fra andre oppsittere i dalen.

Den første Davenport på Fiva var kjent som en allsidig sportsmann, en ivrig laksefisker, jeger og fjellmann, en god taler og forfatter. Han skal ha skutt utallige reinsdyr, fisket store mengder laks med flue og også skutt bjørn på Fiva.¹⁶⁰ Han skal også ha vært førstemann til å bestige Trolltindene i 1870, med John Venge som fører.¹⁶¹

I 1885, året etter Bromley-Davenports død, utkom boka «Sport» som han hadde ført i pennen. Kona, Augusta, har skrevet forordet hvor hun påpeker at det siste kapittelet ble skrevet bare få dager før ektemannens brå død. Her beskriver forfatteren sin erfaring med og oppfatning av

¹⁵⁹ [http://en.wikipedia.org/wiki/William_Bromley-Davenport_\(1821-1884\)](http://en.wikipedia.org/wiki/William_Bromley-Davenport_(1821-1884)) Lastet ned 09.08.13

¹⁶⁰ Meringdal 1974:13–16,28–34

¹⁶¹ Hall: 124 og en tekst som er funnet på Aak som skal være hentet fra «Slingsbys bok».

revejakt, laksefiske og jakt i flere former. Noen av historiene er fra Romsdalen og beskriver også inngående samarbeidet med lokale hjelpere.¹⁶²

William Cecil Slingsby (1849–1928)

ble født i Yorkshire i Nord-England og familien eide et veveri. Han var nest eldst av seks søsken, og eldste sønn. Han fikk tidlig interesse for fjellklatring og i 1872 dro han på sin første ekspedisjon til Norge. Slingsby skal ha besøkt Norge 21 ganger, men var mest aktiv i Jotunheimen, Sunnmøre og i Nord-Norge, og han fikk stor betydning for utbredelsen av fjellsporten i Norge. Han var organist og leder av kirkecoret i sin lokale kirke, og politisk skal han ha vært svært konservativ.¹⁶³

I 1881 var Slingsby sammen med Johannes Vigdal i Romsdalen og bodde på Hotel Aak. Hans førstebestigning av Store Vengetind i 1881 er lite beskrevet i boka hans «Norway, the northern playground», men i hotellbok nr 3 for Hotel Aak har han selv nøye beskrevet denne bragden, illustrert med egne tegninger.¹⁶⁴

Carl Christian Hall (1848–1908)

var en dansk redaktør og fjellklatrer. Hans far med samme navn, var kulturminister, utenriksminister og statsminister i flere danske regjeringer. Foreldrene var nære venner av kong Christian VIII og hjemmet var preget av tidens mest innflytelsesrike mennesker. Carl jr tok statsvitenskapelig eksamen i 1873 og ble ansatt i Koloniernes Centralstyrelse. Han var spesielt opptatt av forsvarsbevegelsen og stiftet i 1880 en forening for Forsvarssagens Fremme. Han ble redaktør for tidsskriftet «Vort Forsvar» fra 1881. Hans første klatreerfaring kom i Alpene i 1878, men fra 1880 var han i Norge og Romsdalen. Året etter foretok han en «førstebestigning» av Romsdalshorn sammen med Matias Soggemoen og Erik Norahagen, bare for å oppdage at noen hadde vært der før og bygd en varde. I 1881, mens han bodde på Hotel Aak, møtte han også William Slingsby som da foretok førstebestigningen av Store Vengetind. Også i 1882 var Hall tilbake i Romsdalen, men deretter anså han seg ferdig med de romsdalske fjell, og konsentrerte seg om Jotunheimen og Nord-Norge. Men sin trofaste fører, Matias Soggemoen, hadde han alltid med.¹⁶⁵

¹⁶² Bromley-Davenport: Preface, Contents.

¹⁶³ http://no.wikipedia.org/wiki/William_Cecil_Slingsby Lastet ned 18.04.13

¹⁶⁴ Hotellbok nr 3: Året 1881

¹⁶⁵ http://no.wikipedia.org/wiki/Carl_Hall Lastet ned 20.09.2013

6.1.3 De lokale hjelpere

Hvem var så disse lokale hjelpere som kunne tilfredsstille de reisendes krav med utgangspunkt i en så forskjellig kultur og med et så annerledes syn på natur og naturbruk? Jeg vil her beskrive noen av de personene vi vet noe om. Kunnskapen om disse hjelpere er svært variabel. Mest vet vi om fjellførerne. Klatresporten fikk etter hvert et ry på seg som heroisk, og de utenlandske klatrernes bragder dro de lokale fjellførerne med seg inn i stråleglansen. Derfor er disse også bedre beskrevet enn de som bare var roere, kleppere og fjellførere på jaktturet.

Ole Endresen Kolflot (1843–1908)

var fra Isfjorden og i henhold til Arne Randers Heens artikkel i Norsk Fjellsport fra 1968 om «Fjellførere i Romsdalen» var Kolflot mest kjent som en meget dristig kirkemaler, «m. a. o. en kar med gode nerver». I 1864 var han fører for kaptein Broch til Karlskråtind og han var med kaptein Sejersted i et forsøk på å komme opp på Romsdalshorn. Kanskje var ikke Oles nerver så gode likevel? Randers Heen siterer i hvert fall en uttalelse som Ole Kolflot skal ha kommet med i forbindelse med at de kom til et punkt hvor det var så bratt og vrient at han var redd det ville gå galt: «Det var nifst då i såg ner», fortalte han, «men så ropte'n Sejersted: "Sjå rett opp i hemeln gut, so stend du so trøgt som i Abrahams skjød." Ja, de' va kar som vesste ka'n sku'sei!»¹⁶⁶

Den største bragden Ole Kolflot utførte var nok da han alene klatret opp på Romsdalshorn bare et par uker etter at Carl Hall med to førere utførte «førstebestigningen»¹⁶⁷ i 1881. I henhold til Gerhard Qvam, som var forretningsfører på Hotel Aak, utførte Kolflot denne bedriften på én dag. Bakgrunnen skulle være at «han ingen fred fikk, før han kunde gjøre en tur derop [...]».¹⁶⁸

John Venge (Jo Venjesbrekkå) (1828–1904)

bodde på en liten husmannsplass ved et vann oppunder foten av Romsdalshorn. Han er beskrevet som «en kort, tettvokst og lettfotet kar, som var vant til å ferdes i krevende terreng». I bygselkontrakten hans gikk det fram at han skulle hente seg ved oppe i fjellsiden av Romsdalshorn, og det hente også at han overnattet oppe i fjellsida for å spare tid under

¹⁶⁶ Randers Heen:83

¹⁶⁷ Mange trodde ikke på at Romsdalshorn var besteget tidligere, men Carl Hall med førere fant i 1881 en varde som viste at Hornet var besteget før. Mest sannsynlig av Christen Hoel og Hans Bjærmeland i 1826.

¹⁶⁸ Hall:163

vedhogsten. Han var også hvert år på reinsjakt i disse fjellområdene.

John Venge ble gjerne kalt Jo Venjesbrekkå, og han var svigerfar til Gerhard Qvam på Aak. I en alder av 53 år var John med på de seks første forsøkene til Carl Hall i 1880 og 1881 for å nå toppen av Romsdalshorn. Etter det ville han ikke mer, og var derfor ikke med på bestigningen i Halls sjuende forsøk.¹⁶⁹

Matias Soggemoen (1847–?)

født Mathias Johnsen Lyngheim, vokste opp i en liten og svært fattigslig husmannsstue med foreldre og sju søsken. Han giftet seg 28 år gammel med Ingeborg Olsdr Soggebrækken og flyttet da til en annen stue ved Soggeberget der oppstigningen til Trolltindene gjerne starter. Han er beskrevet som en middels høy og smidig kar, en god arbeidskar og gråsteinsmurer. Kona hans var også i arbeid som bakstekjerring og tjenestejente, men likevel skal det ha blitt magert utkomme for familien. Etter 1881 var Mathias mye sammen med Carl Hall på klatreturer, også i Nordland i 1889. Han skal ha fått 150 kroner per sesong, noe som var regnet for å være mye penger.¹⁷⁰ Men det var nødvendig for Mathias å be Hall om forskudd for å fø familien. I et brev av 24. april 1891 til « Hr. Carl Hall, Kjøbenhavn» innleder Matias Soggemoen slikk: «Jeg maa begynde med Bøn om velvilligste Undskyld meg for at jeg atter er saa fri at stille et Krav paa Deres saa ofte udviste Velvilje for meg og mine.»

Så viser han til «den triste Virkelighet» hvor fortjenesten gjennom vinteren har vært tarveligere enn noensinne, og at han derfor ber om et forskudd på 20 kroner for den turen han håper de skal ha sammen kommende sommer. Han mener at sommeren har langt færre krav enn den lange kalde vinteren; «hvorfor jeg haaber lettere at kunne komme udover den, selv om jeg er nødt til at trække en saadan forlads Vexel på dens Udbytte».

Så takker han med like elegant språkføring på vegne av barna for de interessante bildene som Carl Hall hadde sendt i julegave. Etter unnskyldning for at han ikke har takket før og forsikring om at alle er friske, avslutter han med: «Med ærbødigst hjerteligste Hilsen fra os alle forblivne jeg Deres stedse taknemmelige Matias Soggemoen.»

I en notat på det mottatte brevet har Carl Hall skrevet en kommentar hvor han blant annet påviser at «ved et morsomt Træf havde for nogle Dage siden sent ham 20 kr. som en lille gave». Han mener at dette «ikke kan være Tale om ”forlads Vexler” mellom os». Hall vil likevel sende ham 20 kroner til for han oppfatter at nå «kniber det haardt – 5 Børn og kun

¹⁶⁹ Randers Heen:83–84

¹⁷⁰ Randers Heen:86

Sine 2 bare Næver!» Han viser også til at avsenderen ikke kan skrive selv, Thi ”hans” Breve ligner ham ikke det bitterste selv!»¹⁷¹

I et brev av 30. januar 1892 fra Matias Soggemoen til Carl Hall takker Matias for det kjærkomen og vennlige brevet i november:

[...] i hvilke De giver Deres velvillige Samtykke til at vi opkaller Deres salige Moder og ovenikjøbet sender 10 Kroner som Vuggегave og ligesaa Deres venlige Jule- og Nyttårsønsker med nok 10 Kroner til Julen, for hvilket altsammen vi kun kan gjengjælde Dem men vor inderligste Tak. (Brev av 30.1.1892 fra Matias Soggemoen til «Bedste Hr. Hall».

Så forteller han at det i Norge i år er en trang vinter for den ubemidlede. Brødet er dyrt og det er ingen lønnende sysselsetting. Derfor er gavene fra Hall så viktige for familien, noe han også igjen takker sin kjære hjelper for. Han viser også til seksåringen Andreas om lider av en kjertelsyke, men at de ellers er friske. Matias ser igjen fram til sommeren og håper at de da igjen «maa kunne mødes å fylde Lungerne igjen med den norske Høifjeldsluft».¹⁷² I et brev av 29. juni samme år takker Matias for to pengeforsendelser. Han beklager at han ikke har skrevet takkebrev før, men viser til at han er avhengig av andres bistand for å skrive. Brevet handler ellers om at det enda er mye snø i fjellene og at det ikke kan bli noen fjellbestigninger på de første 14 dagene. «Men med Guds Hjælp bliver det vel engang Sommer for alvor, og da skulde det være meg inderlig kjært atter at bestige de blaanende Høider sammen med Dem.»¹⁷³ Matias Soggemoen bosatte seg etter hvert på Veblungsnes hvor han bygde seg et hus, og Arne Randers Heen mente det er rimelig at Carl Hall hjalp ham med midler til dette. Mathias hadde fem barn som alle utvandret til Amerika, og han selv og kona dro også over i 1914. Der skal han ha vantrivdes fælt.¹⁷⁴ Hans dødsår er ukjent.

I folketellinga for 1900 er han registrert boende på Veblungsnes under navnet «Mattias Moen (Sogge)», og med yrke løsarbeider.¹⁷⁵

Erik Norahagen (1848–1921)

er beskrevet som en temmelig stor og kraftig kar. Han var også husmannsgutt fra en plass øverst i Romsdalen, men overtok en bygselplass under gården Nora, litt lenger opp i dalen enn Aak og på andre sida av Rauma. Plassen fødte to kyr og noen sauer, men Erik var

¹⁷¹ Brev av 24. april 1891 fra Matias Soggemoen til «Hr. Carl Hall».

¹⁷² Brev av 30.1.1892 fra Matias Soggemoen til «Bedste Hr. Hall».

¹⁷³ Brev av 29. juni 1892 fra Matias Soggemoen til «Bedste Hr. Hall».

¹⁷⁴ Randers Heen:86

¹⁷⁵ Digitalarkivet 1900-tellingen for 1539 Gryttens. Lastet ned 29/5-13.

bygdeslakter og han spikka tønnebånd. Om sommeren var han roer og klepper for engelske laksefiskere. Han var også fjellfører fram til 1905. Han skal ha forlangt fast lønn for å stå rede til enhver tid, men det kunne ikke Turistforeningen gå med på.¹⁷⁶

Erik Norahagens barnebarn, Anna Haugen, skriver i et brev av 26. 6. 1985 til Per Øverland blant annet at Erik uten tvil var en mann med gode evner som han brukte til å hjelpe de mange som søkte ham. «Hvorfor de søkte ham berodde nok meget på hans personlige egenskaper. Hans vennlige og rolige måte å føre seg på ga tiltro til dem som søkte ham om hjelp.» Hans arbeidsområde omfattet det meste av gjøremål i en liten bygd, og han skal ha skaffet seg omfattende kunnskaper på mange områder, blant annet satte han Igler.¹⁷⁷

Også Erik Norahagen hadde god kontakt med Carl Hall. I et brev av 2/7 92 til Hr. C. Hall viser til Erik Norahagen til noen fotografier som sannsynligvis er vedlagt brevet. Han mener at dette er de første fotografiene som er tatt på toppen av Romsdalshorn. Erik hadde vært på toppen med to engelskmenn året før, og de hadde et lite fotografiapparat med seg.

[...] og nor dem kom gjem til Engelan og fik Fotografiene ferdig, sente dem mig et par af dem og saa fik jeg Fotografisten i Veblungsnes at kopi dem om igjen, for jeg tengte det vilde interesere Her. Hall at se i Igjen Toppen og Christen Smed sin Varde med Flagstangen som vi satte den anden gang vi var med dem paa toppen. (Brev av 2/7 92 fra Erik Norahagen til Carl Hall)

Til slutt i brevet viser Erik til at han nå har vært 22 ganger på toppen av Hornet.

Ole Olsen Fiva (1819–?)

var forpakter for William Bromley-Davenports gård Fiva, som ligger noe lenger oppe i dalen enn Aak. Vi vet at Ole Fiva både var roer/klepper og fjellfører for William Bromley-Davenport i en periode fram til Bromley-Davenport døde i 1884. Han fortsatte som forpakter på Fiva gård for den neste eieren, som var William Bromley-Davenports sønn med samme navn, født 1863. Ole Fiva trakk seg tilbake med en liten pensjon fra Davenport i 1894, 75 år gammel, da Johan Hoff overtok.

Odd Meringdal skriver i sin bok «Fiva Bromley Davenport's eldorado siden 1849» i forbindelse med beskrivelsen av Ole Fiva, at det var hardt arbeid, men interessant å være hjelpesmenn til disse sportsfiskerne. «– Man fikk ikke ligge på latsiden mens de oppholdt seg her oppe, det var å ro time etter time og være på pletten både sent og tidlig.»¹⁷⁸

¹⁷⁶ Randers Heen:84

¹⁷⁷ Brev fra Anna og Arnt Haugen datert 26. 6. 1985

¹⁷⁸ Meringdal 1974: 31

6.1.4 Samarbeid i elva

«Klokken fem i morgen, Ole!», slik åpner William Bromley-Davenport sin beretning om en fisketur i Rauma elv sammen med sin forpakter på Fiva gård, Ole Fiva. Med disse norske ord, som han deretter oversetter til engelsk, demonstrerer den britiske oberstløytnanten at han har tilegnet seg litt av det lokale språket. Han beskriver Ole som «my faithful boatman and gaffer», og understreker klepperens pålitelighet ved å fortelle leserne at Ole var godt i gang med klargjøringen av fiskeutstyret da han selv sto opp et kvarter før avtalt tid. Så måtte de ha «a hot cup of coffee—made as Norwegians can make it and we can't [...]» før fisket kunne ta til i det Davenport kaller «Arnehoe», som nok er det som i dag kalles for Arnehølen.

Det er god grunn til å presisere i forbindelse med denne beskrivelsen av Ole at dette er Bromley-Davenports beretning og hans beskrivelse, alene. Den lokale roeren har ikke fått slippe til med sin versjon og/eller fått kommentere Davenports svært så fortellende form. Mens Ole kaster loss innrømmer Davenport at han føler en viss form for angst – en følelse av forventning blandet med respekt for det usette og den ukjente motstanderen. Ole er forberedt, han smiler forventningsfullt, holder båten stødig slik at fiskeren kommer om bord, og Ole blir sitert på at han sier: «Nu skal ve har store fisken.»¹⁷⁹

Og så sitter han der. Fiskeren beskriver detaljert sine bevegelser, stangens og snørets reaksjoner. Ole får beskjed om å ro til land: «Row for life!, for now he means mischief!» Så kommer en lang og dramatisk beskrivelse av fiskerens kamp mot laksen, men han glemmer ikke at de er to om jobben: «Hurrah! we have not lost him yet. [...] Forward, brave Ole! and have the next boat ready [...]»

Ole ordner med båten, de følger etter laksen, og fiskeren gir uttrykk for at nå kan det bli seier. Roeren forteller at han har fått et glimt av laksen «and he is meget, meget stor [...]» Med utgangspunkt i at Ole var en som normalt nedvurderer fiskestørrelser og blir betegnet som en «vektforminsker», kunne fiskeren nå virkelig stole på at denne laksen var stor.

Omsider får også Davenport se fisken: «Fifty pounds at least!» Ole smiler og rister på hodet. «The phlematic, unsympathetic, realistic wretch», er tanker fiskeren gjør seg om sin norske roer.

Så er sannhetens øyeblikk kommet. Laksen er på vei inn mot land. Ole åler og kryper fram mot elvebredden som om han er på snikjakt etter rein, strekker fram kleppen, hugger den dypt inn i laksens bredside og drar den opp. For han er i sannhet for stor til å løftes. Hvor stor? 43 pounds.

¹⁷⁹ Bromley-Davenport:53–54

Fiskeren slipper gleden løs, og til å med Ole slapper av. Det er tidlig på morgenen, men ikke for tidlig for en nordmann til å drikke sprit. Fiskeren serverer en stiv whiskydrum til sin roer og klepper. Den tømmes bar, rett ned uten at han blunker. Den britiske laksefiskeren tynner drammen ut med vann fra elva «[...] for this ceremony, on sutch occasions, must never be neglected.»

Så får Ole beskjed om å slenge byttet på skuldra så godt han kan og dra hjem til frokost. Naturens sang lyder i fiskerens ører mens han fryder seg over at han i god anglosaksisk tradisjon har drept noe. Han gjenskaper slagets gang i råflotthet over nordmannen som tålmodig sliter under den dobbelte byrden av den store fisken og fiskerens meningsløse snakkesalighet.¹⁸⁰

Men ikke alle fiskehistorier ender like godt. Hvordan vil forholdet være mellom en britisk sportsfiskerentusiast og en enkel dalens småbruker som bare vil tjene til livets opphold, når alt går galt – og klepperen har skylda?

Klokka er nå blitt fem på ettermiddagen den samme dagen. William Bromley-Davenport og hans trofaste roer, klepper og gårdsbestyrer Ole Fiva, er igjen ute på elva. Fiskeren drømmer om den virkelig store monsterfisken. Et par smålaks på 12 og 16 pounds blir bragt på land, men så sitter noe veldig tungt og veldig sterkt på kroken. Den erfarne sportsfiskeren er ikke i tvil om at dette er «[...] the seventy-pounder of my dreams.» Til og med Ole grynter høyt sitt «Gud bevarr!» av overraskelse.

Etter hvert kan Davenport se at Ole er demoralisert og lammet av synet av den store laksen. Under den lange kampen med storfisken har Ole to ganger fortalt Davenport at 43-punderen de hadde tatt samme morgen var «like a small piece of this one». Dette var den største fisken han noen gang hadde sett i løpet av sine femti års erfaring.

Etter flere timers kamp begynner slutten å nærme seg. Til sin store skrekk ser fiskeren at klepperen mister et par sjanser til å kleppe monstret, med det eneste resultat at plaskingen rundt nesen hans skremmer fisken.

«He is mine now! he must be! Now's your time, Ole—can't miss him!—now—now!»

Så ryker snøret. Men fisken vet ikke at den er fri – og blir liggend i elvekanten ved klepperens føtter. «Quick, gaff him as he lies. Quick! do you hear? You can have him still!»

Davenport akker og veer seg over den norske treghetens natur, mens Ole ser opp på sin herre med glansløse øyne, snur en skråklyse i munnen – og gjør ingenting. Fiskeren kaster fra seg den ubrukelig stanga og røsker kleppen fra Ole, men det er for seint. «Yes—yes, he is gone!»

¹⁸⁰ Bromley-Davenport:62-73

Davenport innrømmer at han i et øyeblikk føler et bittert hat overfor Ole, og at han godt kunne tenkt seg å slå ham i hjel på flekken – men han hadde ingen våpen for hånden. Så tenkte han at det kanskje var tvilsomt hvor langt norsk lov ville gå i å tillate den type reaksjon på en slik provokasjon. Tårene vil komme, men sorgen er for stor til det – og så er Davenport i tvil om hvordan Ole ville takle en slik reaksjon fra hans side. Han ser på klepperen sin som fortsatt er blek, men kjakene er blitt større. Det skyldes en ny pris av skråtobakk som har gitt selskap til den som allerede var der. Ole har ikke sagt et ord siden katastrofen. Bare hostingen hans avslører sjelens dype og kaotiske arbeid.

Det går opp for Davenport at han tross alt er mann og kristen. I taushet tilbyr han sin klepper lommelerka. Han avslår, sukker tungt og gjentar nesten uhørbart: «The largest salmon I ever saw in my life!» Så tar han opp fiskestanga og gjør seg klar til å gå.

Davenport spør seg selv hvorfor han ikke kan være i besittelse av en slik stoisk ro i denne situasjonen. Uansett hvordan han ville reagere så var det klart for ham at denne muligheten ville han aldri få igjen. Hadde han bare visst vekta?

«A small sorrow? Only a fish?» Så kommer den ulykkelige laksefiskeren i tanker om en dame han har hørt om som var utrøstelig over tapet av sin hund, og som så ble gjort oppmerksom på en annen dame som tross alt hadde mistet et barn. Da svarte hun: «Oh, yes! but children are not dogs!» Davenport innrømmer at han akkurat nå forsto henne.

«So, in silent gloom I follow Ole homewards.»¹⁸¹

6.1.5 Samarbeid på jakt

Mange ungdommer i bygda var vant til å ta seg fram i dette vanskelige terrenget for å hente vinterved og for å skaffe seg kjøtt fra det som kunne finnes av små- og storvilt. Mange var fjellvante, jaktkyndige og sterke. Utnyttelse av fjellet kun for spenningens skyld, og med eneste mål å sette sine bein på en fjelltopp, det var kanskje noe vanskeligere å tilpasse seg. Vi skal nå først se litt nærmere på hvordan et slikt samarbeid kunne arte seg i jaktsammenheng. Igjen er det William Bromley-Davenport som er fortelleren i boka «Sport» fra 1885. Det er uklart når denne turen foregikk, men det er antydning at det kan ha vært i 1850–1860-årene.¹⁸²

¹⁸¹ Bromley-Davenport: 74–80

¹⁸² Mølmen: 119. Her står det 1950 – 60-åra, men det må være en trykkfeil da forfatteren det henvises til døde i 1884. Det antas derfor å være 1850–1860-åra som her menes. I gjengivelsen av denne teksten benytter jeg meg ikke av den norske oversettelsen i denne kilden, da den inneholder flere oversettelsesfeil og er ellers upresist gjengitt.

Og igjen må jeg ta forbehold om fortellingen ekthet ved at den er skrevet ned av den ressursterke engelskmannen med svært gode formuleringsevner – og uten at de andre som var med bidrar med annet enn jaktlederens egen beskrivelser av dem.

Bromley-Davenport befinner seg nå sammen med to lokale «natives» oppe i «one of the wildest and most unfrequentet fjelds of that wild and stern country».¹⁸³

Alt tyder på at det er Romsdalshorn de forsøker å komme seg opp mot. Engelskmannen viser til at dette fjellet, eller klippen, er regnet for å være ubestigelig for mennesker, noe han mente var en riktig beskrivelse. Denne betegnelsen på Romsdalshorn finner vi også igjen i andre kilder fram til 1881.

En av de to ledsagerne var tydeligvis Davenports forpakter og hjelpesmann, Ole Fiva. Dersom dette var i 1860 ville han ha vært 41 år på dette tidspunktet. Han blir beskrevet som en av Bromley-Davenports gamle og trofaste vedheng. Den andre er bare beskrevet som «an old hunter».¹⁸⁴

Samtidig med at følget finner det umulig å komme seg høyere opp mot denne ubestigelig toppen, oppdager ekspedisjonens leder tre reinbukker som beveger seg på en snøflekk langt der nede under dem. En av dem var en spesielt stor reinbukk med et stort gevir utstyrt med utallige tagger. Også den gamle jegeren ble varm om hjertet med tanke på utsikten til jaktens spill. De beveger seg nedover mot jaktbyttet, men beklageligvis hadde Bromley-Davenport bare med seg en liten kråke- eller harerifle. Han spør seg om det kan rettfærdiggjøres at han jakter på den store bukken med et slikt guttevapen. Ekspedisjonslederen konfererer med den lokale «old hunter», som bare rister på hodet, men lederen vurderer kraften på våpenet og «[...] like David, I make myself ready for battle.»¹⁸⁵

Med ekspedisjonslederen i front med sitt leketøysvåpen, lister jaktlaget seg etter byttene. De kommer seg nærmere, og engelskmannen beskriver sin plan. Den gamle jegeren vurderer forholdene. Han river av seg noen hårstrå fra sin tynne manke for å teste vindretningen, og så sier han seg enig i planen. De gjør en flankemarsj og oppdager at dyrene har funnet en god beiteplass, akkurat slik som «[...] mentioned by the old prophet[...]». Den gamle jegeren er altså nå blitt til den gamle profet, men Bromley-Davenport innrømmer at jaktkameraten ikke var eldre enn 45 år, men at han beskrev ham som gammel for å framheve sin egen ungdommelighet. Dersom dette var i 1860, så var Bromley-Davenport 39 år.¹⁸⁶

¹⁸³ Bromley-Davenport: 143

¹⁸⁴ Bromley-Davenport: 158

¹⁸⁵ Bromley-Davenport: 145–148

¹⁸⁶ Bromley-Davenport: 149–151

Etter lang tids venting med siktet mot storbukken, kommer endelig muligheten til å få skutt med denne «childs gun», som den gamle jegeren så hånlig hadde kalt våpenet hans. Skuddet går, bukken blir stående stille noen få sekunder før den løper tilsynelatende uskadd sammen med de to andre.

Jaktkameratene kommer fram til den skuffede skytteren, som mener å se «det-var-det-jeg-sa-uttrykket» i den gamle jegerens ansikt. «You have missed him, he says.» Men engelskmannen tviler på det. Han vil følge med dyret i kikkerten. Etter hvert ser han at storbukken sakte blir etter de andre, som må vente på ham. Så legger storbukken seg ned på snøen. Skytteren sender et triumferende blick mot djevelens gamle profet, som ikke har mistet sitt gamle pessimistiske uttrykk. Men så må også han innrømme at det ikke var bomskudd, men han gjør det samtidig klart at det ikke er noen muligheter til å få tak i bukken: «They may stay there to-night, [...] but they'll be miles away in the morning.»¹⁸⁷

«Then I'll go at them at once», konkluderte Bromley-Davenport og får først en gravalvorlig hoderisting tilbake fra den gamle. Så oppstår det en argumentering mellom den engelske jaktlederen og hans lokale «old hunter». Den lokale følgesvennen slår fast at de ikke har mulighet til å rekke fram til bukken der han er nå, de har ikke tid til å vente på grunn av mangel på mat, og de burde helle gå ned til en seter før mørket kommer – og det er mange farlige steder å krysse.

Det oppstår etter hvert en svært alvorlig konfrontasjon i jaktlaget hvor meningene er på kollisjonskurs. Den gamle jegeren tar kraftigere i med sine argumenter om snarlig retrett. Han viser til faren ved å bli der ute hele natten, risikoen ved å bli innhyllet i tåke ved morgengry, umuligheten i hans oppfatning av å komme seg opp igjen til bukken, som han også mente bare var lettere såret – ellers ville den ikke reist seg igjen etter først å ha lagt seg ned, og til slutt spilte han ut trumfkortet sitt: «no food».

Bromley-Davenport på den andre siden, latterliggjorde fareargumentene ved å hevde at natten er ikke kald, den er kort, de hadde et ullteppe hver, og han hadde et kompass. Han argumenterte også med at bukken er dødelig såret og at det vil være både dyreplageri og tåpelig å forlate ham på fjellet. Til argumentet om matmangel brukte han bukken selv. Hans lever vil vi steke til en tidlig frokost i morgen.

Men den gamle jegeren gav seg ikke og nå la han til at været så ut til å endre seg til det verre. Den andre lokale fjellføreren – hans gamle hengivende vedheng – som vi ikke hadde hørt så mye til før, ble også involvert i den hissige diskusjonen. Nå gjorde Ole det klart at han ville

¹⁸⁷ Bromley-Davenport: 154–155

gjøre som Bromley, men hans mening var som den gamle profetens – han ville hjem. Bromley-Davenport bestemmer seg for i stillhet å bøye hodet, og signaliserte nedtur. Etter å ha kommet et stykke på vei, oppdaget plutselig jaktlederen bukken mot horisonten og at hornene nå svaiet opp og ned. Han visste at dette måtte bety at dyret var dødelig såret, og nå tok jaktlederen en rask og klar avgjørelse: De andre måtte bare gjøre hva de ville, han skulle bli der til morgenlyset kom for så å gjøre ende på det stakkars dyrets lidelser. Den gamle jegeren fikk også se i kikkerten. Han konkluderte med en uttalelse framført på en måte som Bromley-Davenport karakteriserte som mer blodtørstig enn ham selv og med en ubeskrivelig bryskhet: «Han er meget, meget syk–Bromley er ret [...]»¹⁸⁸ Glemte var hans engstelse for vær, tåke og mat, og han satte umiddelbart i gang med å slå leir for natta. I en trang fjellhule ordnet de lokale mennene et nattekvarter for alle tre med mose både under og over seg.

Det skulle vise seg å være vanskelig å finne igjen den sårede bukken. Men etter en litt strevsom og problematisk forflytning i det glatte fjellet, får de øye på bukken. «He is lying down, but not dead [...]»¹⁸⁹

Bukken reiser seg etter støyen fra en løs stein og han snur bredsida til. Selv om avstanden er noe i lengste laget for jegerens leketøysvåpen, og den gamle jegeren advarer ham, løsner Bromley-Davenport likevel et skudd – som treffer – men uten at dyret synes å reagere på det. «Load quick, whispers the old hunder», og så: «Han falder!». ¹⁹⁰ Den gamle jegeren er i samme øyeblikk i fullt firsprang på snøen, opp den bratte motbakken og, på tross av sin alder har han rukket fram og kuttet strupen over på dyret før den yngre Bromley-Davenport når fram med sitt nyladede gevær. Det er et stort dyr med ikke mindre enn 47 tagger på hornene.

Nå skjer det en underlig endring med den normalt så alvorlige, reserverte og ærverdige gamle jegers oppførsel. Først undersøker han dyret med en alvorlig mine – en kombinasjon av undring og beudring. Så røsker han rifla fra skytteren, ser grundig på den, så på bukken, veier våpenet i handa og til slutt, etter gjentatte ganger å ha ropt «Nej, nej, nej, nej», bryter han ut i en høylytt og støyende latter, og veiver i lufta med sin svette gamle lue. Hans tynne hårlokker blafrer i vinden, han gir skytteren et forsiktig klaps på ryggen, peker på bukken og på det hånedde «barnegeværet» om hverandre, og avslutter med en serie fotvridninger som Bromley-

¹⁸⁸ Bromley-Davenport: 160

¹⁸⁹ Bromley-Davenport: 169

¹⁹⁰ Bromley-Davenport: 171

Davenport antar å være ment som en dans. Så kommer også Ole hesblesende opp til dem, med like stor glede, bare ikke så demonstrativ.

Bukken ble så åpnet, Ole samler lyng, mose og røtter til et bål, og deler av bukkens lever ble stekt på spidd. Det var vanskelig å vente til kjøttet var så mye som rødstekt. Tretti sammenhengende timer med hardt arbeid i den skarpe fjellufta uten mat hadde fjernet alle hemninger og behov for et anstendig måltid.

Så blir bukken steinet ned i ura og merket med et hvitt lommestørkle. Den gamle jegeren skulle komme tilbake med hester dagen etter for så å partere og frakte ned skrotten.¹⁹¹

En annen litt spesiell jakthistorie om en engelsk mann og en lokal fjellvant person, er gjengitt av Øystein Mølmen. Han forteller at en lokal kjentmann ved navn Daniel Kylling fulgte en dyktig engelsk jeger på jakt i Sandgrovbøtne tidlig i 1890-åra. Det var sent på høsten, etter martnadstid, og engelskmannen skulle fullføre sitt mål om å skyte 20 rein før han igjen dro hjem til England. I kveldinga lyktes det han å få skutt en bukk, men så kom mørket. Det var så stummende mørkt at engelskmannen ikke hadde tro på at de skulle finne fram til «Danielstua» hvor de bodde. «Etter å ha stavret seg fram i steinur og bekkedar i lang tid, stoppet Daniel – da stod de ved buveggen».¹⁹²

Engelskmannen skjønnte ikke hvordan dette kunne gå til, selv om han visste at Daniel var en førsteklasses kjentmann. Daniel pekte på hunden og gav ham æren.

Engelskmannen ble så begeistret at han omgående kjøpte den, og tok den med seg over til England hvor den levde i luksus i mange år, og da den omsider døde, ble den utstoppet. En sjelden ære for en hund på den tid! (Mølmen 1987:127–129)

6.1.6 Den ædle fjellsport

Når det gjelder den mer «ædle» fjellsport – også kalt tindebestigning – så ble Aak på slutten av hotelltiden et senter for denne aktiviteten i Romsdalen. Den kjente danske fjellmannen Carl Hall innleder på denne måten sine «Turistminder fra Romsdalen» i turistforeningens årbog for 1881:

En turist, der har lyst til at nyde naturskjønhed, og som samtidig med en liden kjende civilisation i ryggen vi øve den ædle fjellsport, skal lede længe, før han finder et

¹⁹¹ Bromley-Davenport:176

¹⁹² Mølmen:127

standkvarter, der sætter ham i stand til bedre at tilfredsstille sine tilbøieligheder i begge nævnte henseende end det lille hyggelige hôtel Åk i Romsdalen. (Hall:120)

Carl Hall bodde mye på Aak, og han benyttet seg av flere fjellførere, som han også beskriver sitt forhold til. Først nevner han forretningsføreren på Hotel Aak, eller Landmarks hôtel som han kaller det, hr Gerhard Qvam. «[...] hans utrættelige tjenstvillighed mod enhver er næsten blevet et ordsprog blandt ”Åkianerne”.» Så viser Hall også til hans sakkyndighet overfor Hornet blant annet ved at Quam for ca 12 år siden var med som fører for en engelskmann ved navn Parker, og de gjorde et forsøk på å nå opp til toppen fra nordsiden.

Gerhard Qvam hadde skaffet Carl Hall en fører, som Hall selv karakteriserte som «i enhver henseende pålidelig og kyndig fører», nemlig John Olsen Venge.¹⁹³ Han var en svært erfaren fjellfører, som også bodde rett under oppstigningen til Hornet.

Og dette «Hornet» var altså Romsdalshorn «set fra Åk, nærmest presenterer sig som en massiv pyramide eller kegle, der hæver sig så at sige i én støbning ca 1550 m. op fra dalen.» Carl Hall mente også at Romsdalshorn måtte være en av de få fjellmassivene som kan måle seg med Matterhorn. Men var det ubestigelig? Mange mente dette: «At Christen Smed fra Molde skulde have været deroppe engang i begyndelsen af århundredet, var og blev en skrøne [...]»¹⁹⁴

Fjellklatreren fra det flate Danmark ville bestige «det ubestigelige». Han ankom Hotel Aak den 16. august 1880 og startet sitt første forsøk to dager senere. Føreren John Venge måtte finne seg i å bli sammenlignet med Carl Halls erfaringer fra Alpene: «[...] og det viste sig snart, at den brave John krævede flere meters stigen pr. minutt end hans kollegaer i Schweiz pleier at forlange ved begyndelsen af en tur.»¹⁹⁵

Tross protester måtte dansken finne seg i å bli bundet til tau ved passering av en foss, og «som fredelig Dansker» følte han seg imponert over å være på bamsens vei da John viste ham et bjørnespor i den bløte jorda. Men så gikk de seg fast og fikk en alt annet en hederlig retrett.¹⁹⁶

Den 22. august tok de seg en treningstur til en av Trolltindene rett over dalen fra Hornet. To dager senere var de igjen på vei mot hornets topp «med god villie til at unngå vore ”vestlige” vildfarelser fra sidst». Men også fra østsiden gikk de seg fast, og dette ble «blad nr. 2 i vore

¹⁹³ Hall:122

¹⁹⁴ Hall:121

¹⁹⁵ Hall:123

¹⁹⁶ Hall:123–124

nederlags krønneke». Den lokale fjellføreren så det ikke bare som et nederlag, i henhold til dansken:

*Johns stemning svingede iøvrigt lidt; thi vel ærgrede han sig over det nye nederlag, men samtidig var han dog ikke fri for at føle sig lidt på Hornets vegne, fordi dets ubestigelighet formentlig havde vunnet ny stadfæstelse.*¹⁹⁷

Et tredje forsøk fra sydsiden med oppstigning fra Horgheim den 26. august gikk en stund så bra at den kunne «nydes som en lille Robinsoniade», og med John som en trofast «Fredag». Men så møtte de en loddrett fjellvegg og «Fredag» mente at: «vi var jo gale, hvis vi nu ikke vendte om. Med tungt hjerte måtte jeg give ham ret.»¹⁹⁸

Her er det grunn til å merke seg at Carl Hall både tillater seg å mene noe om turkameratens innerste tanker, og å sammenligne han med den kjente innfødte tjeneren «Fredag» fra Robinson Crusoe.

Etter et lite besøk i Jotunheimen for å bestige Galdøpiggen, var Carl Hall tilbake til Romsdalen. Han tok igjen kontakt med John Venge, og den 3. september gjorde de det fjerde forsøket på å nå Hornet, også denne gang fra syd og med utgangspunkt i Horgheim. Denne turen karakteriserte Hall som et forsøk «med håb uden håb». Men de fikk i hvert fall stadfestet «Hornets ubestigelighet fra denne kant», og det var det som var formålet med den turen. Da dette var «bevist» erklærte Carl Hall «kampagnen 1880» for avsluttet.¹⁹⁹

I midten av august året etter var dansken igjen tilbake på Aak. Været sommeren 1881 var ikke på fjellfolkets side, og det var enda store snømasser i fjellene. Regn og atter regn, og skydottene syntes å ha en forkjærlighet for Hornet.²⁰⁰

Regntiden brukte Carl Hall til forberedende øvelser, og John var med på tross av at han året før gjorde det klart at aldri mer ville våge seg opp i slike høyder. Den lokale fjellføreren sa nå at han var villig til å være med «for den store æres skyld».

Den første turen mellom regnbygene ble foretatt den 19. august. Håpet om å komme opp på denne turen var ikke stor, men dette skulle først og fremst være en rekognoseringstur – for nå hadde de innsett at turen krevde to dagers klatring, og at overnatting i fjellheimen måtte til.²⁰¹

Endelig kom det etterlengtede omslaget i været, mente de. Den 24. startet Carl Halls og John Venges sjette forsøk på å nå toppen av Romsdalshorn. Dette var en godt planlagt ekspedisjon utrustet for overnatting og med en lett 12 fot lang stige som Johns sønn Ole var med for å

¹⁹⁷ Hall:126–127

¹⁹⁸ Hall:130

¹⁹⁹ Hall:134–135

²⁰⁰ Hall:135

²⁰¹ Hall:136

bære. De startet opp midt på dagen og fant en egnet «leilighet» for overnatting under en klippe nær der selve klatringen skulle begynne. Men allerede ved leirbålet var stemningen trykkende med tanke på værutsiktene. Hardt sengeleie, lopper, regn og kun fire graders varme, tæret på humøret, men ingen ville gi opp da de krøp ut klokken fire neste morgen.²⁰²

I tillegg til det dårlige været ble også synet av en flokk sauer som hadde gått seg fast og en som hadde falt ned å slått seg i hjel, et dårlig varsel for dagen. Hall viser til at John fungerte som «guide chef» og at det derfor tilkom ham å bestemme om de skulle snu, og at før det skjedde hadde de andre moralsk rett til å gå på. «[...] til Johns ære være det sagt, at han øiensynlig ømmede sig ved at give signal til at vende om [...]»²⁰³

På tross av værforholdene kom de helt opp til «den gule plet» på ca 1 340 meters høyde. Men så begynte det å snø kraftig. Retrett var uunngåelig og nedstigningen ble startet i rekkefølge med den yngste først. Sønnen til John, som vi ikke vet alderen på, viste seg imidlertid å være «mindst ”gymnastiker” af os», og han ble derfor flyttet bakover i rekken. Dansken tok føringen og John fikk æresplassen som nr 3. Men heller ikke denne turen fikk noen ærefull ende, og stigen gikk utfor stupet som et ubrukelig hjelpemiddel for fjellklatring.

Velberget tilbake på Hotel Aak var de enige om at denne turen under slik værforhold bare måtte karakteriseres som en tåpelighet. På Aak traff de imidlertid én som dagen før hadde vært tåpelig nok til å gi seg i kast med selveste Store Vengetind – og hadde lyktes. Det var «den bekjendte engelske alpestiger mr. Slingsby».²⁰⁴

«Regn og atter regn, var den faste dagsorden» helt fram til den 30. august. Da været ikke lenger var hinderet, dukket et annet problem opp: «Den brave John, der nu 6 gange havde været med til at prøve lykken, gjorde pludselig strike og negtede med bestemthed at være med; han udtalte selv senere, at den forrige tur havde taget modet fra ham.»²⁰⁵

Dette kom neppe som noen stor overraskelse for Carl Hall. Allerede etter det siste forsøket året før hadde John Venge sagt at han ikke ville være med mer. Dette har Hall forklart inngående i sin artikkel med en fotnote hvor de ga hverandre gjensidige attester. Johns attest om Carl Hall lyder slik:

Jeg vil nu her optegne vor reise til Romsdalshornet den 26. august 1880, således at jeg kan sige med sandhed, at ingen af de mænd, som jeg har været veiviser til, har aldrig været så høit opp som C. H. og jeg, og jeg tror, at heller intet menneske

²⁰² Hall:136–137

²⁰³ Hall:138

²⁰⁴ Hall:137,140

²⁰⁵ Hall:141

kommer der mer, da han var en god kliver i de høie fjeldtinder; så jeg vil aldri vove sådant mer. En gul plet i sydøst i Hornets høie klippe, der nåede vi tæt ved.

(Hall 1881:131)

Det er her grunn til å merke seg at John Venges attest til Carl Hall er ført i pennen av Carl Hall, og må vurderes etter det.

Etter dette sitatet kommenterer Hall den lokale fjellførerens beskrivelse ved å vise til at John Venge her ikke har den nødvendige kunnskapen om andre fjellklatreres forsøk på å nå toppen. Andre hadde vært like langt, og i virkeligheten hadde Hall og Venge ikke kommet et skritt lenger enn sine forgjengere. Kaptein Sejersted med Ole Kolflot og flere, hadde vært like høyt i 1866. At John ikke hadde fått med seg dette bruker Carl Hall som et bevis på hvor begrenset kunnskap det var om de tidligere tiders bestigninger og gjengir Johns attest «til trods for dens netheder». Dette kan jo virke litt søkt fra Carl Halls side, da John Venge i sin attest viser til «at ingen af de mænd som jeg har været veiviser til [...]». Han viser altså til hva han selv har vært med på, ikke hvor langt andre kunne ha nådd.

Men på tross av dette er dansken meget klar på sin førers fortreffelighet:

[...] – han er tilmed noget andet og mere, nemlig en god kammerat. Og det er et gode, som ikke kan skattes for høit, når man dag efter dag udelukkende er henvist til hindanden, således at den ene intet formår uden den anden. (Hall 1881:132)

Så gjør Hall en sammenligning med fjellføreren i Sveits som han mener er dyktigere fordi de har utviklet denne kunsten i hundre år siden førstebestigningen av Mt. Blanc.

[...] men som "medmenneske" lader de fleste af dem unegtelig adskilligt tilbage at ønske, og den reisende vil jevnlig få at føle, at han betragtes som deres lovlige bytte, af hvem der kun skal presses det mest mulig ud. På dette område er "civilisationen" endnu heldigvis mindre udviklet i Norge; thi John kan sikkert betragtes som en type på de flinke og brave gutter, som der findes overalt. (Hall 1881:132)

John Venge var også så «brav» at han tross sin attest om at han «aldri ville vove sådant mer», så ble han med på to turer året etter. Men etter det sjette forsøket i regn og snø var avgjørelsen definitiv for 53-åringen. Nå måtte yngre krefter overta, og de fant Carl Hall i Erik Norahagen og Matias Soggemoen, som var henholdsvis 33 og 34 år gamle.

Disse to ble anbefalt av Gerhard Qvam på Aak, og Carl Hall følte seg trygg når
forretningsføreren på Hotel Aak, som selv hadde mye erfaring med fjellet, uttalte om Matias
Soggemoen: «Han går, hvor John ikke går!»²⁰⁶

Ingen av disse to hadde imidlertid vært i nærheten av Hornet før, men Carl Hall mente at han
selv var lokalkjent nok til å kunne fungere som veiviser. Han var også myndig nok til å avvise
guttene krav om ikke å gå i tau. Det måtte de motstrebende godta, men allerede dagen etter
var de helt overbevist om nødvendigheten av å gå i tau på Hornet.

Regnet var borte og under en blå og skyfri himmel startet turen med de to nye fjellførerne den
31. august. Også denne gangen overnattet de under bergklippen, som nå hadde fått navnet
«Lillefjeldshotellet». Etter en urolig natt med «nervøse fantasier» om neste dag, var de oppe
halv fire på morgenen og en time senere var de på vei.

Det var tydelig for Carl Hall at de to lokale medhjelperne ble litt skremt av Hornet sett fra
denne siden. Danske gjorde det klart at hvis de ikke nå kom lenger enn til «den gule plet», så
kunne de like gjerne avslutte her. «Vi vil gjøre vårt bedste», var det lakoniske svaret han fikk.
To ganger hadde Carl Hall måttet snu i 1 350-meters høyde ved denne gule flekken. Nå ville
han prøve å unngå flathammeren som hadde stoppet tidligere forsøk. Alle tre studerte ruten
med kikkert og diskuterte seg fram til det rette startpunktet for klatringen. En stund gikk det
lett og de kom seg høyere enn den gule flekken. Men så ble de betenkt over en ny klippevegg
som dukket opp. Erik og Matias foreslo en justering av ruta, men likevel kom de til et område
som «krævede lidt gymnastisk færdighed». Carl Hall bemerker hvordan denne
skorsteinsaktige rennen ble forsert: «[...] og det var en fornøielse at se den behændighed,
hvormed Matias manøvrerede.»²⁰⁷

Høydemåleren avslørte raskt stiging, og snart viste den 1 500 meter over havet – bare 50
høydemeter igjen. Men det sto noen utfordringer igjen. En av disse var det Hall betegnet som
«prægtige, brede trin, hvis høide dog undertiden var beregnet på kjæmpeben».²⁰⁸

Matias klatret først, og så hjalp han de andre opp med tauet. Også løse steiner var et problem,
men Carl Hall forventet hardere nøtter å knekke senere. Men så:

*Pludselig og uventet "finge vi seir" – vi anede i virkeligheden ikke, at vi var målet så
nær, da et extra høit trin uden forudgående varsel bragte vore hoveder over tindens
niveau,[...]. (Hall 1881: 150)*

²⁰⁶ Hall:141

²⁰⁷ Hall:148

²⁰⁸ Hall:149

Toppen var flat og oversiktlig, men én forhøyning sperret utsikten. Den kunne ses fra Aak, og ble bare kalt «Stenen», men det var ikke bare én stein. Det var en åtte fot høy og fire fot bred varde bygd av mennesker. «[...] et værdigt minde om Christen Smeds og Hans Bjærmelands bragd, der visselig fortjener en fremragende plads i den norske tindebestignings annaler».²⁰⁹ Nå ble det viktig å dokumentere bragden. De bygde en stor varde ved siden av den gamle, og et hvitt tørkle på en alpestock ble plassert på toppen. Det ble også innmurt en teflaske med navn og et par smånotiser.

[...] – jeg beklagede kun, at jeg ikke kunde tilføie Johns navn; han havde visselig mere end nogen anden fortjent at være med, og det anede mig nok, hvad breve fra ham også senere bekræftede, at han vilde tage sit uheld grumme nær. (Hall 1881: 154)

Etter en nedstigning med forsiktige steg, var de nede ved «Lillefjeldshotellet» igjen ved femtiden og spiste kveldsmat der. Nå kom også fjellførernes private meninger fram om Hornets vanskelighetsgrad. Erik og Matias var enige om at «med øvede klivere vil vi gjerne gå derop igjen; men hvis der kommer andre, vil der snart spørges ulykker på Hornet».²¹⁰ Carl Hall mente at når den rette veien nå endelig var funnet, så skulle Hornet vise seg å være lettere å bestige enn «de høie Alpetinder», men at Hornet likevel ikke måtte undervurderes. Klokken åtte på kvelden var de tilbake på Aak «hvor modtagelsen viste os, at vi havde afhjulpet et ”dypfølt” savn.»²¹¹

Carl Hall hadde tidligere i artikkelen gitt sin attest til John Venge. På samme måte gjorde han også sine vurderinger av Venges to erstattere:

«Det er en selvfølge, at jeg trygt kan anbefale Matias og Erik til fremtidige bestigere. Matias har måske mest initiativ af de 2, men kan suppleres på en heldig måde af den stø og besindige Erik.» Deretter gjør han oppmerksom på at de likevel har liten erfaring med å gå i tau.²¹²

Hotel Aak var utgangspunktet for seks mislykkede forsøk, og nå ble det endelig suksess.

Hvordan ble dette opplevd og mottatt på hotellet og av lokalbefolkningen ellers?

Gerhard Qvam, som var forretningsfører for Andreas Landmark på Hotel Aak, sendte et brev til Carl Hall like over nyåret i 1882 før turistforeningens årbok for 1881 gikk i trykken.

Redaktøren av årboka har brukt et utdrag av dette brevet som etterord i Carl Halls artikkel.

Qvam viste først til sagnet om de to som for omtrent 50 år siden skulle ha gått fra en nabogård til Aak en søndags morgen. De returnerte den samme kvelden med beskjed om at de hadde

²⁰⁹ Hall:150

²¹⁰ Hall:157

²¹¹ Hall:159

²¹² Hall:158

vært på toppen av Romsdalshorn. «I de sidste 20 á 25 år har ingen troet derpå af den grund, at mange har gjort forsøg på at komme op men uden noget heldigt udfald.»²¹³

Deretter beskriver han fire framtrede personers forsøk på å nå toppen gjennom de siste om lag 20 år. Qvam legger ikke skjul på at både han og andre på Aak betraktet Carl Hall som «[...] en gal mann, der kunde have så høie tanker som at komme på toppen af Romsdalshorn».

Den dagen Hall med sine førere forlot Aak var det flere reisende på hotellet, og de kommenterte dette dristige foretaket. Men ingen mente at dette kunne få noe heldig utfall.

Dagen etter var det ingen gjester på hotellet, men Qvam holdt et våkent øye med Hornet. Litt over klokken 11 oppdaget han med det blotte øye at det var folk på toppen. Han varslet alle på gården, og de fikk se i kikkerten at alle tre var der oppe. Senere så han at det sto en mann på toppen med et stort hvit klede som han holdt i været. Da trodde han at de to andre hadde slått seg i hjel og at den tredje ikke kunne komme seg ned igjen. De små skydottene kunne også se ut som ånder som svevde på toppen. «Det var noget så ophøiet at se skikkelserne oppe i skyerne og dog likevel forfærdelig, når man tænkte på nedstigningen.»

En mann fra Horgheim kom innom, han fikk se alle tre på toppen, og dro så videre til Veblungsnes for å varsle om begivenheten.²¹⁴

Gerhard Qvam viser til slutt til et brev fra Matias Soggemoen som Hall skulle kjenne til, hvor det fortelles om Ole Kolflots bragd bare 14 dager etter at Hall med førere hadde vært på toppen av Hornet. Kolflot utførte den samme bedriften på én dag og satte opp en varde ved siden av Halls.

Han siger at han ingen fred fik, før han kunde gjøre en tur derop, og han så også på flere steder spor efter Dem, så at det for ham var ulige bedre end for Dem. [...] Han takker dog Gud for, at han kom ned igjen. Hornet bliver ingen alfarvei. (Hall 1881:163)

Carl Halls opphold på Aak i 1880 og 1881 er dokumentert gjennom hans innføring i hotellbok nr 3. Her går det fram at han sjekket inn den 21. august 1880, ikke 16. august som han skriver i artikkelen i turistforeningens årbok for 1881. Dersom man skulle legge hotellboken til grunn, så kunne ikke det første forsøket ha skjedd 18. august. I anmerkningskolonnen har Carl Hall skrevet «Særdeles tilfreds», og så har han framhevet forretningsfører Hr. G. Quam som «et non plus ultra af tjenestevillighet».²¹⁵

²¹³ Hall:160–161

²¹⁴ Hall:162

²¹⁵ Hotellbok nr 3:Året1880

Dersom det er slik at hotellboka har rett og Carl Hall husket feil da han skrev artikkelen til turistforeninga vel et år seinere, så kan også det bety at de andre datoene fra 1880 heller ikke er helt til å stole på.

I 1881, derimot, stemmer datoene med innholdet i artikkelen. C. Hall er innført i hotellboka som ankommet den 18/8-1881 og med avreise 2/9. I anmerkningen har han skrevet: «31/8–1/9 Bestigning af Romsdalshornet fra S. Ø. – S. V. over Skaret mellem Lille- og Storetind. NB. Efter 6 mislykkede Forsøg hvoraf 3 fra N, 1 fra S. og 2 fra S. Ø. – »²¹⁶

Her er det grunn til å bemerke at Carl Hall ikke har nevnt hvem han hadde med seg av lokale førere verken på de mislykkede eller på det sjuende og suksessfulle forsøket.

Også henvisningen til den britiske fjellklatreren William Cecil Slingsby i 1881 kan dokumenteres i hotellboka. Her er Slingsby med sin fører Johannes Vigdal, Solvorn innført som logerende på Aak i perioden 23.–26. august, og deres førstebestigning av Store Vengetind onsdag den 24. er behørig beskrevet med tegning og forklarende tekst til.²¹⁷

Året etter var Carl Hall igjen tilbake i Romsdalen, og i hotellboka har han skrevet at han bodde på Hotel Aak i perioden 11.–22. august. Han har også skrevet ganske utførlig om sine bragder i denne perioden: Den 13.: Første Bestigning av Bispen, Kongen og Dronningen fra Isterdalen. Den 17.: Første Bestigning av Trolltinderne, og med en nøyaktig angivelse av tindenes høyder målt i fot. Den 20.: Bestigning av den høyeste Vengetind, hvor han også viser til Slingsbys førstebestigning året før, og til hans beskrivelse i hotellboka med tegning.²¹⁸

Også her har Carl Hall unnlatt å nevne i hotellboka hvem han hadde med seg av lokale førere. Cecil Slingsby var tilbake i Romsdalen og Hotel Aak i 1884, hvor han bodde i perioden 14. til 18. august. Da var han oppe på Romsdalshorn sammen med sin svoger William Ecroyd og sin kone. «Though a lady made the ascent it must not be thought to be easy», skriver Slingsby i hotellboka. Men han skriver også at Erik Norahagen var med som guide, og skryter av ham som «first rate on rocks». Skryt og gratulasjoner får også «Herr Hall» for sin innsats for å ha funnet denne ruta opp til toppen av Romsdalshorn.²¹⁹

Samme dag som Slingsby med følge forlater Aak, ankommer Carl Hall. I henhold til hotellboka bodde han der fra den 18. til den 20. august, og den 19. foretar han en bestigning av Romsdalshorn for andre gang. I denne anførselen har han imidlertid nevnt at han hadde med seg sine «sædv. Førere: Mat. Soggemoen & Erik Norahagen».²²⁰

²¹⁶ Hotellbok nr 3: Året 1881

²¹⁷ Hotellbok nr 3: Året 1881

²¹⁸ Hotellbok nr 3: Året 1882

²¹⁹ Hotellbok nr 3: Året 1884

²²⁰ Hotellbok nr 3: Året 1884

6.2 H. O. Wills III og hans familie

De følgende beskrivelser stammer i det alt vesentlige fra familiehistorie og bedriftshistorie som er skrevet på oppdrag fra Wills-familien. I noen tilfeller kan disse opplysningene styrkes av andre kilder, men for det meste er dette ganske subjektive beskrivelser fra bøkene om familien og familiebedriften.

Den tredje H. O. Wills var født i 1828 og begynte i firmaet som 18-åring i 1846 med en årslønn på 50 pund.²²¹

Han overtok som ledende partner da faren døde i 1871, og fulgte i sine forfedres fotspor både i forretningsvirksomhet og innen den religiøse virksomheten. Men H. O. Wills III hadde ikke den samme sterke helsen som sine forfedre og trakk seg tilbake fra firmaet tidlig på 1880-tallet. Han ble også enkemann i 1881 da hans kone Alice døde. H. O. Wills hadde på det tidspunktet opparbeidet seg en formue på rundt 100 000 pund.²²² Noen av pengene brukte han til å kjøpe Aak gård i Romsdalen i 1884.

Som forretningsmann var H. O. Wills høyt respektert som en solid forvalter og ivaretager av familiebedriftens renommé. Han var svært nøye og detaljorientert, og kunne sitte hele natten å lete etter en feil i regnskapet.

Men Henry Overton Wills III hadde store helsemessige problemer. Han led muligens av akutt depresjon og angst, noe som blant annet ga seg uttrykk i at han helst ikke snakket med sine ansatte. Han foretrakk å kommunisere skriftlig og ville helst være på fabrikken etter mørkets frembrudd. Likevel var han høyt respektert blant sine partnere for sin rettferdighetssans og sin ærlighet. På grunn av helseproblemer overlot H. O. Wills den daglige driften av virksomheten til andre tidlig på 1880-tallet, men han hadde fortsatt overoppsynet som familiens overhode. Av de andre partnerne var han regnet for å være en svært viktig balanse til sin fetter William Henry Wills som først og fremst var en god selger.

H. O. Wills bodde noen år i Redland Knoll, Bristol, og så i Clevedon, Sommerset. Men i 1895 kjøpte han en stor viktoriansk villa – Kelston Knoll – i utkanten av Bath nær Bristol. Han kjøpte Aak i Romsdalen først og fremst for å trekke seg tilbake fra forretningsdriften og det hektiske livet som tæret på hans dårlige helse. Her kunne han også dyrke sine store interesser;

²²¹ Alford:100

²²² Watson:126–127

musikk og religion. Han var svært opptatt av musikk og spilte selv orgel. Dette forklarer at han fikk bygd et kapell med et stort orgel på Aak, kalt Orgelhuset. Det blir sagt han her satt alene i de sene kveldstimer og spilte på orgelet. Det kan stemme godt med det vi vet om Henry Overton Wills' personlighet og interesse. Vi vet også at han var maritimt interessert, og at han hadde en yacht ved navn Assegai. Hans fetter Willam Henry hadde en yacht ved navn Sabrina, og broren Fredrick hadde en 160 tonns skonnert ved navn Amphitrite.²²³

Som sine forfedre delte H. O. Wills raust ut midler til gode formål, og han var spesielt interessert i utdannelseinstitusjoner. Han gav hele 100 000 pund til Bristol University og byen hedret ham for dette ved å utnevne ham som æresborger av Bristol i 1909. Dessverre var han for syk til å kunne være tilstede ved denne seremonien. På denne tiden ble Wills-familien regnet for å være en av de rikeste familiene i landet.

Henry Overton Wills III døde 4. september 1911 i en alder av 83 år, og ble begravet i Arno's Vale kirkegård den 7. september. I Bristol Times and Mirror ble følgende minneord skrevet om ham: «He placed a great community under lasting obligation, not merely in this generation but in the generations to follow. It was a fine thing to do, and he did it in the quietest best manner.»

Umiddelbart etter farens død, tok sønnene Harry og George Wills kontakt med en arkitekt for å starte planlegging og bygging av en universitetsbygning som skulle være et gigantisk monument over faren. De hadde sagt at de ønsket et monument over faren som skulle stå «en firehundre års tid». På grunn av krigen ble ikke bygningen fullført før etter at Harry var død i 1922.²²⁴

Wills-sønnene

I 1911 overtok Wills-sønnene George Alfred, Walter Melville og Arthur Stanley eiendommen på Aak etter sin fars død. I henhold til Odd Meringdal fikk brødrene kongelig tillatelse til å beholde eiendommen. Det har jeg ingen andre kilder til, men i alle tilfeller er det feil når Meringdal skriver at alle brødrene var med på overtagelsen.²²⁵

De nye eierne fortsatte å bruke gården som feriested for seg selv, sine familier og venner. Alle brødrene var glad i å gå turer, jakte og fiske. Den fjerde broren, Henry (Harry) Herbert, var den nest eldste og han var også mye på Aak. Likevel ville ikke han være med som eier av gården da faren døde i 1911. I hytteboka i 1911 skrev George Wills på den siste siden for året,

²²³ Alford:280–282

²²⁴ Watson:126–127,174

²²⁵ Meringdal 1977: 74

at han den 2. september fikk en melding om at faren var alvorlig syk, og den 4. september kom meldingen om at faren var død.²²⁶

«The property at Aak passed into the hands of my brothers Walther Melville Wills, Arthur Stanley Wills og myself: my brother Henry Herbert Wills decided to transfer his share of the property to us.» (Hotellbok nr 3 Året 1911)

De to eldste var spesielt interessert i orgelmusikk, og hadde orgel hjemme. Vi må derfor gå ut fra at de brukte Orgelhuset på Aak flittig under sine besøk.

Sir George Alfred (f. 1854),

ble i sitt ettermæle beskrevet som Bristols største filantrop – «alltid klar til å løse på snippen for å tjene så vel som å gi». Sir George var også kjent for sin intelligente sans for humor. Han ble adlet for sin forretningsvirksomhet, og var i til sammen 46 år seniorpartner i familiebedriften.²²⁷

Henry Herbert (Harry) (f. 1856),

fikk også et ettermæle som raus og hjelpsom, og en som ikke nølte med å hjelpe de som trengte det. Han trivdes dårlig med det akademiske livet som var forventet av Wills-ene, og utdannet seg i stedet som ingeniør ved Høyskolen i Bristol etter tre år som læring i et ingeniørselskap.

Han var spesielt interessert i sykler og biler, og han har hevdet at han var den første som har syklet i Norge. Det skal ha skjedd mens han var på besøk hos sin far på Aak.²²⁸

Walter Melville (f. 1861)

ga også store summer til sykehus og universitet, og som de andre brødrene ble han også æret for det med «the Honorary Freedom of Bristol».²²⁹

Arthur Stanley (f. 1862)

var den yngste av H. O. Wills' sønner med aktiv deltagelse i familiebedriften. Også han var raus med gaver til gode formål, og donerte mye penger til the Royal United Hospital i Bristol og til et barnehospital.²³⁰

²²⁶ Hotellbok nr 3: Året 1911

²²⁷ Watson:186

²²⁸ Alford:282 Watson:174

²²⁹ Watson:238

²³⁰ Watson:207

6.3 Harald Gimnes og tjenerskapet på Aak gård

Harald Martinus Gimnes var født 18. oktober 1869 og vokste opp på gården Hamran, Batnfjorden på Nordmøre. Han var nummer tre i en søskenflokk på fire og måtte tidlig være med på arbeid i farens smie. Etter skolegang dro han på fiske i havområdene utenfor Nordmøre. Det var i åpen båt og kun med seil og årer som drivkraft. Etter hvert ble han lei av dette harde yrket og søkte seg til Romsdals amts landbruksskole hvor han tok sin agronomutdannelse i 1894–1895. Sommeren 1896 arbeidet han som gårdsdreng på Meråkernes gård og i smia ved Meråker bruk. Våren 1898 kom han til Devold gård i Romsdalen, og høsten 1899 til Aak som gårdsbestyrer hos H. O. Wills.

Harald Gimnes ble gift i 1917, i en alder av 48 år, med Bertha Venge fra gården Venge rett under Romsdalshorn. De fikk fire døtre som ble født i 1918, 1919, 1922 og 1925.²³¹

Gimnes var svært glad i jakt, fiske og friluftsliv. Dette var noe han tydeligvis hadde med seg fra ungdommen, og som blant annet er dokumentert gjennom en skolestil om «En sommerudflugt».²³²

Alf Hanekamhaug beskriver Harald Gimnes og Aak etter egne inntrykk og etter utsagn han har hørt fra folk som var eldre enn ham selv. Det var et generelt inntrykk at på Aak var det velstand takket være de engelske eierne. Det var spesielt pengevelstand. Harald Gimnes var en respektert mann, men mange undret seg over hvordan han kunne få tid til å drive gårdsbruk. Han var først og fremst en aktiv jeger, fisker og fotograf. Stadig var han på farten for å fotografere, jakte eller fiske. Hvordan kunne han få tid til å drive gård? Han hadde jo en del tjenerskap på gården, men inntrykket var at gårdsdrifta ikke var spesielt godt ivaretatt. Gimnes var nok dyktig på mange måter, blant annet en god teoretiker, men som praktisk gårdbruker var han ikke regnet for å ha spesielt gode evner.²³³

Harald Gimnes var også i England på besøk hos Wills i juni 1920. Detaljer om dette besøket kan ikke dokumenteres i særlig grad, men i passet hans står det at han reiste ut fra Bergen 3. juni 1920 og returnerte den 17. juni.²³⁴ Mens han var i England mottok han et brev fra E. Savage av 9. juni 1920 til Harald Gimnes c/o G. A. Wills i Blagdon, Bristol.²³⁵

²³¹ Farsslekta mi: En kladd til en skolestil skrevet av en av døtrene til Harald Gimnes, og funnet blant hans etterlatte papirer.

²³² Stilbok for Harald Gimnes: En sommerudflugt.

²³³ Samtale den 2. mars 2014 med Alf Hanekamhaug født 1924.

²³⁴ Politipass for Gaardsbestyrer Harald Gimnes utstedt 2. Juni 1920 av Bergens Politikammer.

²³⁵ Brev til Harald Gimnes c/o G. A. Wills, Blagdon, Bristol av 9. Juni 1920 fra E. Savage.

I folketellinga for 1900 er følgende personer registrert på Aak gård:

Harald Gimnes født 1869, med yrke jordbrugsarbeide, gaardsbestyrer og agronom.

Andreas Jørgensen Alnes født 1879, med yrke jordbrugsarbeide og tjenestedreng.

Marit Halvordtr Fiva født 1862, med yrke husligt arbeide og husbestyrerinde.

Karn Otterdr Øverstedal født 1854, med yrke kreaturstel og tjenestepige.

Ingen av gårdens personale er gift.

Blant tjenerskapet som her er registrert, er det Marit som oftest er nevnt i korrespondansen mellom Wills og Gimnes. Mye tyder på at Marit Fiva er høyt respektert og anerkjent som en dyktig husbestyrerinne av eierne og andre besøkende, og det kan også synes som om hun behersker engelsk ganske godt både muntlig og skriftlig.

Ti år senere, ved folketellinga i 1910 er det bare Harald Gimnes som er igjen på gården av de som var registrert i 1900. Nå står Gimnes bare oppført som gaardsbestyrer, mens det i tillegg er registrert: Jon I. Marsten født 1884, tjener. Ragnhild Haugaløkken født 1872, kjøkkenpike. Ingeborg Mogstad, budeie.²³⁶

I tillegg til disse som er registrert i folketellinga er det tydelig at en tjenestegutt og gartner ved navn Gustav er sentral i gårdsarbeidet. Han er nevnt i daterte brev fra H. O. Wills i 1906 og i kladd fra Gimnes i 1914 til George Wills. Han er også nevnt i flere udaterte kladder og brev. I henhold til Alf Hanekamhaug og Harald Brøste, het han Gustav Dybdahl og var fra Veblungsnes. Han var gartner og jobbet bare på Aak i sommerhalvåret. Harald Brøste forteller at hans mor, Sigrid Brøste født Gimnes i 1918 (eldste datter til Harald Gimnes) har fortalt at Gustav ble kalt Svibel-Gustav fordi han drev fram svibler som han solgte.²³⁷

6.4 Et ferieparadis

Bakgrunnen for at H. O. Wills kjøpte Aak gård i Romsdalen kjenner vi ikke til i detalj.

Dersom hans besøk på Aak i 1884 var utledet av en anbefaling, så kunne den ha kommet fra Fry-familien i Bristol. Tre personer ved navn Fry fra Bristol skrev seg inn i hotellboka på Aak den 28. august 1883. Dette kunne være slektninger av Joseph Storrs Fry II, som var overhode for familiebedriften, sjokoladefabrikken J. S. Fry & Sons. Joseph Storrs Fry var i perioder leder for kvekersamfunnet, og han ble utnevnt som æresborger av Bristol i 1909 samtidig med

²³⁶ Digitalarkivet.arkivverket.no Aak gaard. Folketelling 1900 og 1910. Lastet ned 28.12.12.

²³⁷ Samtale med Harald Brøste av 3. mars 2014 og med Alf Hanekamhaug 2. mars 2014.

H. O. Wills. Fry-navnet er også registrert i «hytteboka» blant Wills'gjester i 1885. Det er derfor grunn til å tro at disse Bristol-familiene kjente hverandre.

Den 22. juni 1884 skrev H. Overton Wills seg inn i hotellboka på Aak sammen med et selskap på sju. Fire av disse ved navn Wills. De bodde på hotellet i 17 dager, og den siste teksten som står i hotellboka dette året er:

Mr. Albert Fiéné of Ghent is the last name in this Hotel Book – after which Aak came into my possision. H. O. Wills. (Hotellbok nr 3: Året 1884)

Året etter gjentar han at han har kjøpt Aak og at han tok eiendommen i besittelse etter å ha ankommet 1. påskedag. Deretter lister han opp noen av gjestene som han hadde det året på sitt nye feriested. En av de som var innom på besøk, var fjellklatreren W. Cecil Slingsby som noterte at han sammen med Charles Hopkinson foretok førstebestigningen av fjellet «Mjølner».

Hotel Aaks siste hotellbok ble videreført som de nye eiernes «hyttebok» fram til og med 1914. Innholdet beskriver hvem som var på besøk, hvordan de reiste til og fra, om utflukter, fjellturer, fiskefangster og om fint folk som dro forbi eller var innom. Forholdet til lokalbefolkningen, til gårdsbestyrer og tjenerskap er helt fraværende. Noen ganger er fjellførerne nevnt i forbindelse med at disse var engasjert i fjellturer for Aaks besøkende. Blant tekstene finner vi noen eksempler på gjestenes forkjærlighet for poesi. I 1887 gjengis hele diktet «Little Brown Tug» med følgende underskrift: «Given under my hand and Seal this 3d day of august in the year of the Lord 1887. Arthur J. Walmsby, only called Mr (?)»²³⁸ I 1891 ble hele diktet «I am Pearce» på åtte vers gjengitt, men vi har eksempel på selvkomponerte dikt om Aak både i 1894 og i 1898. Spesielt 1898 var et år i poesiens tegn, hvis man skal legge hytteboka til grunn. Her er det dikt om Aak, om fjellene, avskjedsdiktet «Farewell to Aak» og et dikt eller en tekst som sammenligner Aak med India og Østen.²³⁹

6.4.1 Med førere til fjells

De første årene H. O. Wills eide Aak var hytteboka preget av beretninger om mange og krevende fjellturer. Det var først og fremst sønnene George Alfred, Walter Melville og Arthur Stanley fra familien som var med på disse turene, men de hadde ofte med seg venner og som regel fjellførere.

²³⁸ Hotellbok nr 3: Året 1887

²³⁹ Hotellbok nr 3: Årene 1894 og 1898

Året 1888 kan virke som et svært aktivt år for bestigninger. Først er det beskrevet en tur til «The Horn» med Erik Norahagen som fører. Klokkeslett for avgang og ankomst er behørig notert, og konklusjonen ble at dette var den raskeste turen til Romsdalshorn – om lag en time raskere enn Mr Baker fra Bristol sammen med Matias Soggemoen noen få uker før. De beviste sin ankomst på toppen ved å signalisere med et hvitt klede på en stav da de kom fram, og på Aak bekreftet de at signalet var mottatt og klokkeslett notert, ved å avfyre et geværskudd.

Deretter er det beskrevet en tur til Middagshaugen «before breakfast». De gikk da opp på andre siden av elva rett overfor Sogge bru og kom ned på Sogge. Oppstigningen ble notert til 2,5 timer og nedstigningen en time kortere. Det er ikke nevnt at de hadde med seg fjellfører på denne turen.

Den 30. august var brødrene George og Arthur Stanley, sammen med Albert (muligens Albert Hopkinson etter hytteboka å dømme) og med Andreas Setnes som fører, på en tur over Setnesfjellet og ned i Isterdalen. Denne turen ble svært dramatisk da de gikk seg fast i fjellsida i mørket på tur ned og måtte overnatte på en liten fjellhylle hvor de ikke turde å sove på grunn av faren for å falle ned. På Aak var de blitt engstelig for hva som kunne ha skjedd med dem, og både Erik (Norahagen) og Ole (Venge) ble kontaktet for å bistå med søk etter de savnede. De kom seg imidlertid tilbake til Aak i rimelig tid på formiddagen etter å ha tatt seg ned til Aaks seter i Isterdalen i grålysninga og derfra videre til gården.

I teksten er det vist til mange diskusjoner om veivalg, om hvem som var først oppe på toppen og andre ageringer. Det er påfallende at den lokale føreren Andreas Setnes ikke er nevnt under turen annet enn at han var telt med under en avstemning om hvilke rute de skulle velge på nedturen. Det var da to som stemte for å gå ned i Isterdalen og to stemte for å gå ned til Innfjorden å ta båt hjem derfra.

I 1893 er det beskrevet flere bestigninger med Erik Norahagen som fører. Det er 4. juli til Romsdalshorn, 8. juli til Mjøltnir og 14. juli til Store Vengetind. Det er Walter Melwille som har ført pennen. Forholdet til fjellføreren er ikke nevnt i teksten.²⁴⁰

I 1894, derimot, er fjellføreren Erik Norahagen nevnt flere ganger. Den 15. august skriver George Alfred i hytteboka at Romsdalshorn ble besteget sammen med Erik etter avmarsj fra Aak kl 4.30. De var oppe på toppen kl 10, og etter en times opphold startet de nedturen.

²⁴⁰ Hotellbok nr 3: Året 1893

We than drove back to Aak reaching it shortly befor 4 o'clock, thus Eric tells me is the shortest time in which the expedition has been done. He is a capital guide & very agile & safe on the rocks. (Hotellbok nr 3: Året 1894)

Erik Norahagen er også nevnt i forbindelse med en tur til Romsdalshorn i 1898, underskrevet av «Alf». Erik blir nevnt som forsiktig og til å stole på.

Også Matias Soggemoen er nevnt. I 1908 var han med på et tur til Vengetind, og det ble bemerket at han var sprek i forhold til sin alder på 61.

Det kan virke påfallende at ikke laksefiske i Rauma er nevnt i særlig grad i hytteboka den første tida. Tekstene domineres av fjellturer og rundreiser, av hvem som var gjester og når de kom og reiste – men nesten ikke noe om laksefiske. Først i 1912 er det nevnt at Arthur Stanley Wills leide «The Halså fishing» og Fiva etter 23. august, og det nevnes også at de fikk laks. 1913 og 1914 beskrives som gode fiskeår og det er notert oversikt over antall laks og sjørret som er tatt både på Aak og på Fiva. Det er ikke registrert at navn på lokale roere/kleppere er nevnt i disse tekstene.

6.4.2 *Fint folk til gards*

Det er ingen ting som tyder på at Henry Overton Wills var med på noen av disse fjellturene som er beskrevet. Det har nok en naturlig forklaring i at han var 57 år da han kjøpte Aak i 1884, og at han også hadde en skrøpelig helse. Slik det går fram av hytteboka var H. O. Wills spesielt opptatt av å legge forholdene best mulig til rette for sine gjester – og å beskrive alt av fint folk som var innom Aak, eller som dro forbi.

I august 1894 beskrev en herre ved navn Arthur Sapp hvordan H. O. Wills tok vare på sine gjester. «He very kindly arranged the following list of briefes which has enabled all of us to see the delightful region of Norway & its wonderful scenery.»

Deretter følger en oppstilling av sju forskjellige turer: opp Romsdalen (Rauma valley) til Mongefossen og til «Skiri valley», til sørsida av Isfjorden og opp til Kolflot (i Vengedalen), opp Isterdalen til fossen, til Næs (Åndalsnes) over Romsdalsfjorden med båt til Torvik og derfra på en god vei til en nydelig innsjø og til Rødvenfjorden, til Heen, Næsstranda, Skorgen fra Næs og over Romsdalsfjorden og klatret opp fjellet, sparsertur til Fiva til fiskehuset til

Bromley-Davenport og en klatretur i fjellet, kjørte til Brevik i Heen gikk opp til Brevikheia, kjørte til Ormheim, Mongefoss, Flatmark, Slettafoss.²⁴¹

Men i tillegg til å legge best mulig til rette for sine gjester, var H. O. Wills også opptatt av å registrere og om mulig bistå det virkelige storfolket som kom på besøk i Romsdalen. I så måte var 1890 et majestetisk år. Først kom Hennes Majestet Keiserinne Eugénie²⁴², som dro til Horgheim den 8. juli med Wills' hester Tasso og Bravo spent foran keiserinnens egen vogn, og med Wills' vognfører Andreas Setnes. Ved returen fra Horgheim bæret hun Aak med et besøk og tok «the afternoon the» der. Keiserinnen skrev også sin autograf i hytteboka.

Octave Aubry skriver i sin bok at keiserinnen reiste til Nordkapp, men uten at årstall er nevnt. Besøket på Aak kan ha vært i denne forbindelse.²⁴³

I neste avsnitt bemerkes at Hans Majestet den tyske keiser Willhelm 2, reiste til Horgheim etter å ha leid hesten Tasso til sin egen karjol. Her er det ikke nevnt noen dato.²⁴⁴

Datoen finner vi imidlertid i Svein Skotheims bok «Keiser Wilhelm i Norge». Der ser vi at det var søndag den 21. juli i 1890 at Keiser Wilhelm for første gang besøkte Romsdalen og Horgheim ved Trollveggen. H. O. Wills' hest var ikke den eneste som ble benyttet til denne turen, Skotheim skriver at 22 karjoler sto klar da keiserskipet Hohenzollern la til kai på Åndalsnes.²⁴⁵

Den 15. juli 1894 fikk den tyske keiseren igjen bistand fra Aak, i henhold til hytteboka.

Denne Romsdalsturen er ikke beskrevet i Skotheims bok, men her er det nevnt at dette året var keiserinnen med til Norge. Det beskrives opphold i Voss og Stalheim, og at keiseren gjorde det så utrivelig for Keiserinne Augusta Victoria, kalt Dona, at hun dro hjem da de kom til Trondheim.²⁴⁶ Det er derfor godt mulig at de under turen nordover tok seg en tur inn til Åndalsnes.

H. O. Wills skriver at keiseren kjørte med hans hest og sin egen karjol, og «my coachman riding behind him (Ole Marstein)[....]».

Så forteller han at to småjenter, Helen og Alice, overrakte Hennes Keiserlige Majestet blomster som hun takket for med håndtrykk og spurte om deres navn. Senere sendte keiserens kommandant to dukker i gave til barna.²⁴⁷

²⁴¹ Hotellbok nr 3: Året 1894

²⁴² Keiserinne Eugénie var gift med Napoleon 3. og levde i eksil i Storbritannia fra 1870.

²⁴³ Octave: 287

²⁴⁴ Hotellbok nr 3: Året 1890

²⁴⁵ Skotheim:95–97

²⁴⁶ Skotheim:53–54

²⁴⁷ Hotellbok nr 3: Året 1894

I 1896 kommenterte Wills at «the King of Norway met the Imperior of Germany at Molde» og at Baron Rotshchild kom i sin fine Jacht Roma. Kong Oscars møte med Keiser Wilhelm i 1896 er også beskrevet i Skotheims bok, blant annet er det nevnt en utidig frokost om bord i Hohenzollern i Eresfjord ved Molde da keiser og konge møttes.²⁴⁸

Året etter ble Dronning Victorias diamantjubleum markert, den tyske keiseren var i Molde og redaktøren av Wild Norway var i Romsdalen og så langt som til Stuguflåten.²⁴⁹ Også flere keiserlige og kongelige visitter er beskrevet i hytteboka, blant annet Kong Haakon og dronning Mauds kroningsreise i 1906.

6.4.3 Forholdet til tjenerskapet

I hytteboka er det lite som er skrevet om tjenerskapet eller lokalbefolkningen bortsett fra noen navn på vognførere og fjellførere. Men i 1896 er det en bemerkning om Peder Aak i forbindelse med at Baron Rothschild var på besøk: «He spoke at Peder Aak & complimented him apon his English & asked him where he learnt it.»²⁵⁰

Peder Ingebrigtsen Aak bodde på husmannsplassen Aakeshagen rett overfor Sogge bru. Han skulle senere få mange oppgaver på Aak, både for Wills og for Gimnes. Peder var på dette tidspunktet 28 år.

Den 14. august 2013 hadde jeg en samtale med Peder Aaks barnebarn, Sigrid Ruud født 1920. I referatet fra dette møtet går det fram at Peder var hjelpesmann, klepper og roer for Wills på Aak. Sigrids bestemor og foreldre arbeidet også i perioder på Aak. «Aak var et sentrum i kommunen på denne tida», forteller hun.

At Peder Aak var i tjeneste på Aak, bekreftes i flere sammenhenger gjennom brev fra eierne. I brev av 6. januar 1914 fra George Alfred Wills blir Gimnes spurt om han vil kontakte Peder Aak og spørre ham om fisket kan starte tidlig det året. Han er også nevnt i brevkladder fra Gimnes datert 23. april og 24. september 1914.

Sigrid beskriver sin bestefar som en tusenkunstner som kunne lage alt mulig, men han var selvlært i alt. «Han snakket flytende engelsk og tysk og det hadde han lært seg gjennom bøker.»

Først og fremst var han smed og hadde egen smie på gården. Men han produserte også egne sykler for salg. Delene fikk han fra Oslo, så satte han delene sammen, merket de med

²⁴⁸ Skotheim:140

²⁴⁹ Hotellbok nr 3: Årene 1896 og 1897

²⁵⁰ Hotellbok nr 3: Året 1896

RAUMA og solgte de videre. Han hadde eget stempel og eget metallskilt som han merket syklene med. Dette hadde han laget selv, og Sigrid viste meg disse som jeg også fikk avfotografert.

Prosten likte å komme på besøk til Peder. Han hadde sagt at Peder alltid svarer med bibelord, og at «han må da kunne bibelen utenat». Peder var også god kompis med gårdsbestyrer Harald Gimnes, og de gikk mye på jakt sammen.

På spørsmål om Orgelhuset på Aak, svarte Sigrid at hun ikke vet når det ble bygd, men at det var bestefaren som konstruerte og bygde den tekniske løsningen med at orgelet ble drevet av vannkraft. Hun beskriver også bestefaren som svært musikalsk og at han sang mye.

Så vidt Sigrid Ruud vet så var Peder Aak to ganger i England hos Wills og jobbet på fabrikken. Hun sier at det fantes brev om dette, men at de er blitt borte.²⁵¹

Det går klart fram fra brevene fra H. O. Wills og senere hans sønner som overtok, at eierne brydde seg om menneskene på Aak og dets nabolag, og om deres ve og vel.

I 1901 skriver H. O. Wills at han er glad for at alt er bra på Aak og at han håper det går bedre med de som er syke i nabolaget, spesielt i Marits hjem.²⁵²

I samme brev nevner Wills at han som vedlegg i dette brevet har en attest adressert til Andreas Alnes som han håpet kunne være til nytte for ham i Amerika. «I am sorry that he is going away for I look upon him as a good honest straight forward fellow and wish him well.»²⁵³

Men H. O. Wills kunne også si fra dersom det var forhold han var misfornøyd med. I et brev han sendte på slutten av året 1904, går det fram at han er litt irritert over Gimnes sitt mas om penger til herredsskatt. «I am surprised that you ask me for «penge» to pay the Herredskat as I gave you «penge» for that purpose before I left Aak [...].» Deretter følger en lang og detaljert beskrivelse av hvor mye penger han har sendt og at alle de utbetalingene som det nå viste seg måtte utføres innen utgangen av 1904 ikke sto i forhold til det han tidligere var blitt fortalt. Likevel ville han sende nok penger fra Centralbanken til å få betalt disse regningene i tide. Han avslutter med «Kind regards to alle – not forgetting Herr Andreas Setnaes – Your truly H. O. Wills».²⁵⁴

Wills kunne også stille ganske spesielle krav til tjenerne på Aak. I forkant av britenes ankomst sommeren 1906, skriver Wills at de håper å være i Molde 24. juni med S. S. Montebello og

²⁵¹ Langseth, Bjarne. 2013: Referat fra møte med Sigrid Ruud den 14. august 2013.

²⁵² Dette er nok Marit Fiva som er husholderske eller husbestyrerinde på Aak.

²⁵³ Brev av 6. februar 1901 fra H. O. Wills til Harald Gimnes.

²⁵⁴ Brev av 13. desember 1904 fra H. O. Wills til Harald Gimnes.

han lister opp hvem som kommer. Så ber han om at Gustav skal komme til Molde på lørdag for å hjelpe Miss Savage med bagasjen «at the Toldhus». Han skriver videre at Miss Savage vil bli glad dersom han vil skaffe:

4 pen hummer to come for us in the steamer on Sunday and order 4 more to come med Dampskip paa den følgende torsdag. Please send a postcard til Molde og betale 50 flasker Citroner Limonade at komme i Dampen med uns paa Sondagen. Vi ønsker ikke Soda Vand. (Brev av 15. juni 1906 fra H. O. Wills til Harald Gimnes.)

Den 4. september 1911 dør Henry Overton Wills. Den 13. november samme år mottar Harald Gimnes 30 pund «which Mr. Wills desired should be paid to you by them at his death.»²⁵⁵ Dette ser ut til å være en arv fra Wills til Gimnes.

Fra det samme firmaet mottok Gimnes den 28. september samme år 116 pund, men denne summen ser ut til å være overført til gårdens konto. I det brevet vises det til at 116 pund tilsvarer 2 064 kroner. Dersom vi legger samme kurs til grunn for den private arven til Harald Gimnes, skulle de 30 pundene tilsvare 534 kroner. Det må ha vært en anselig sum for en bonde på denne tida.

Men vi har også et eksempel på at pengerausheten går andre veien – i hvert fall som lån. I et brev av 25. august 1914 fra «K. Wills (Mrs. Overton Wills)», går det fram at Gimnes har lånt fruen 550 kroner og foretatt utlegg for henne, slik at han totalt hadde lagt ut kr 707,40. Så hadde hun tilbakebetalt kr 90,50 tidligere. I brevet takker Mrs. OvertonWills for lånet av pengene og returnerer 620 kroner i tre forskjellige sendinger, i tilfelle de skulle bli borte. I en brevkladd fra Gimnes går det fram at han senere har lagt ut kr 19,45, og Mrs. Overton Wills sender så disse pengene senere på høsten.²⁵⁶

I en udatert brevkladd fra Gimnes skriver han på norsk at han er «meget takknemlig for den tur som Marit, Gustav og jeg fik tage oss [...]». Han forklarer at det ble veldig sent før de kom i gang fordi han syntes ikke de kunne reise før avlingen var i hus. De var innom Eikesdalen, Eidsvaag, Eidsøren, Sundalsfjorden til Gimnes hvor de var på besøk hos Gimnes sine foreldre. Derfra reiste de om Battenfjorden til Molde og hjem igjen.

Han skriver også i kladden at «turen kostet for os alle 3 noget over kr...», og her er summen utelatt, sannsynligvis for å utfylles ved reinskriving. Så bringer han «den beste tak for turen til Mrs. Wills an you».²⁵⁷

²⁵⁵ Brev fra Curtis Jenkins & Co til Harald Gimnes datert 13. november 1911.

²⁵⁶ Brev av 25. august, 2. september, 16. september, 28. september og 6. november 1914

²⁵⁷ Udatert brevkladd nr 1

På et senere tidspunkt ser vi et eksempel på at gårdsbestyreren og hans familie må vike plass for britenes interesser på Aak.

I et brev av 21. mars 1921 får Gimnes beskjed om at eierne trenger hele huset for seg og sine gjester den kommende sommeren. Derfor er det nødvendig at Gimnes må finne en annen løsning for å huse sin familie.²⁵⁸ Det blir foreslått «a cottage somewhere near for your wife and children [...]» eller gjøre en annen avtale for kone og barn, men at Gimnes selv kan bruke sitt gamle soverom.²⁵⁹

Gimnes gjør det helt klart, i henhold til en kladd av 3. april samme år, at «The room shall be ready for Mr. Wills». Så skriver han at han hadde tenkt at både han og familien kunne bo i hans soverom på Aak under denne tiden, dersom Mr Wills tillot det. Hvis ikke så kunne hans kone og barn bo hos Berthas foreldre på Venge.²⁶⁰

Hva som ble resultatet vites ikke, men Wills hadde jo gjort det klart at Gimnes måtte finne en annen løsning for sin familie.

6.4.1 Den nye tid

Etter at de nye eierne overtok Aak i 1911 fikk de som var tilknyttet gården merke en ny tid på flere måter. Den yngre generasjon var positiv til den teknologiske utviklingen, men det skulle helst ikke gå ut over sommergjestenes fredfulle opphold på Aak.

I januar 1913 skriver J. Fairclough på vegne av George A. Wills et brev til Gimnes om at de beklageligvis har hørt at jernbanefolkene snart skal starte opp arbeidet på Aak. Dette på tross av at broren Arthur Stanley Wills etter oppholdet på Aak året før var blitt forespeilet at jernbanearbeidet ikke ville starte opp før til høsten. «[...] if there will be a lot of navvies at work in the grounds Mr. Wills does not think it will be very pleasant.»²⁶¹

I en udatert kladd, som kan være svar på dette brevet, skriver Gimnes at han har vært i kontakt med Ingeniør Berner og at han har lovet at alt arbeid skal stoppes nær husene så lenge Mr. Wills bor på Aak.²⁶²

Også i 1914 ber George Wills om at Gimnes kan undersøke om jernbaneselskapet kan være villig til å la arbeidet opphøre i den tiden han er der – om lag 1. juni til den første uka i juli. Dette har tydeligvis gått i orden da det går fram av et senere brev at Wills og følget reiser fra

²⁵⁸ På dette tidspunktet hadde Bertha og Harald Gimnes to barn: Sigrid 3 år og Marta 1,5 år.

²⁵⁹ Brev fra Powell på vegne av George Wills av 21. mars 1921.

²⁶⁰ Brevkladd datert 3. april 1921 av Harald Gimnes.

²⁶¹ Brev av 25. januar 1913 til Gimnes på vegne av G. A. Wills.

²⁶² Brevkladd nr 6 av Gimnes.

Hull 28. mai. I dette brevet forteller George Wills at de har leid et privat dampskip fra Ålesund til Veblungsnes. De trenger et par bagasjevogner og vogner for å ta hele gruppa til Aak, men «Mr. Stanley and Mr. Vernon will probably ride their bicycles [...]». Hele reisefølget består av ti personer inklusiv fire tjenere.

Men ikke alle besøkende til Aak denne sommeren ville komme sjøveien. Mr. og Mrs. Gunn ville komme med toget til Dombås og «motor on to Aak». «Will you ask Peder to book them three seats in the Motor Car, and tell him to book the best seats possible in the best Motor Car.» Han går ut fra at jernbanen er åpen til Dombås og at de ikke trenger bil fra Otta.²⁶³ Harald Gimnes er også opptatt av tekniske framskritt, men for sin egen del i form av et lommeur som han tydeligvis har bedt om pris på fra sin gode venn A. Devold som har emigrert til Denver Colorado, USA. I et brev fra Devold datert 18. mars 1914 går det fram at et slikt ur vil koste 9 dollar med nysølv og 12 dollar med sølvkasse. Porto vil være 25 cent.²⁶⁴

Utover høsten 1914 blir krigen mer og mer et tema i korrespondansen. Mrs. K. Wills skriver 2. september «This dreadful war goes on and on. All the young men of England are going off to it.» Arthur Stanley Wills skriver 13. september at de ikke kan være tilfreds før alle tyskerne er ute av Belgia, om lidelsene de alle må gjennomgå, og om at hans sønn Ronald nylig har gått inn i hæren og snart vil være offiser.²⁶⁵

Gimnes svarer i henhold til en brevkladd datert 24. september: «I am sorry for you and yours – owing to the dreadful war.» Og han spør hvor lang tid det vil ta før fiendens makt er knust.²⁶⁶

Mrs. K. Wills synliggjør britenes store problemer på denne tida når hun i et brev datert 6. november 1914 blant annet skriver:

This dreadful war goes on getting worse and worse and there is hardly a home in England that has not some relation in it. Mr Frank and Mr Bertie has both joined and Mr Bertie has gone to France and his Father and Mother are very sad. I have a brother come over for South America and he has joined. (Brev fra K. Wills til Gimnes datert 6. november 1914)

²⁶³ Brev fra George Wills til Gimnes datert 17. mai 1914.

²⁶⁴ Brev til Gimnes fra A. Devold, Denver Colorado, USA datert 18. mars 1914.

²⁶⁵ Brev fra Arthur Stanley Wills til Gimnes datert 13. september 1914.

²⁶⁶ Brevkladd av 24. september 1914 av Gimnes til Mrs. K. Wills.

6.5 En fjernstyrt gårdsdrift

6.5.1 Den vanskelige begynnelsen

Harald Gimnes hadde kommet seg bort fra de fysisk harde yrkene han hadde prøvd seg på som smed og fisker. Han hadde greid å utdanne seg som agronom og det var tydelig at han ønsket å gjøre en karriere innenfor landbruket. I et kladd til et brev, sannsynligvis til sin bror Lars rett etter 1900, gir Gimnes uttrykk for sine følelser om det å komme til Aak og jobbe for en engelsk eier. Han har måttet skaffe en ny tjenestegutt til gården. Den forrige var klar på at han skulle reise til Amerika så snart han fikk billett fra en eldre bror som var reist.

Ogsaa jeg har i lengere tid tenkt paa at reise til Amerika. Men dels for at være i nærheden med mine gamle foreldre, og dels fordi jeg troede at det skulde gaa an at arbeide sig frem her, har jeg sat det ud. – Men tankerne kommer stedse tilbage, og da det gaar saa bedrøvelig smaat med min opkomst da ved jeg ikke, hvor længe jeg skal gaa og vente paa at skjæbnene skal gives mit – og om man for øvrig skal troe på skjæbnen. (Brevkladd nr 2, sannsynligvis fra tidlig 1900 og tiltenkt hans bror Lars)

Så skriver han videre at han i flere henseende har det bra på Aak, men at alt slettes ikke er godt. Han mener at Wills har mindre tiltro til ham enn det han skulle ønske, og at lønna ikke er mer enn at han klarer å holde seg anstendig gjennom året.

«Da jeg bestemte mig til at reise til Aak troede jeg at jeg skulde klare at gjøre mine sager såpas til Mr. Wills tilfredshed at han vilde lønne mig mer naar det gik en tid.» Gimnes presiserer at det han gjør er av beste mening, men at det ikke står til ham å dømme.²⁶⁷

En annen brevkladd som sannsynligvis er fra om lag samme tidsepoke, kan se ut til å være tiltenkt Mr. Wills, men er skrevet på norsk. Her beklager Gimnes at brevet av 23. august ikke er besvart før.

«Det er saa mange andre ting som har optaget min tid, og forøvrigt kan jeg ikke sige at jeg har været oplagt til at skrive, dels for di er saa lidet behageligt, naar man saaledes maa have andres hjælp til oversættelse – og dels af andre grunde.»

(Brevkladd nr 1 fra Harald Gimnes. Udatert.)

Greit var det heller ikke for den engelske eieren av Aak, H. O. Wills, på denne tida. Han var tydeligvis utsatt for noe han selv karakteriserer som «treated in a very shabby manner» når det gjelder laksefiske. I et brev av 6. februar 1901 til Gimnes, beskrives blant annet en strid om

²⁶⁷ Brevkladd nr 2 fra Harald Gimnes. Udatert.

elveleie som Wills er kraftig indignert over. Han mener at «Backkes & the Midgards» skulle ha snakket med ham før de leide elva til Arne Mjelva. Wills føler seg tarvelig behandlet og mener at Arne Mjelva kanskje en dag vil angre på det han gjorde mot ham. Men Wills er samtidig glad for at de ikke hadde lyktes med å ta elva fra Mr. Davenport, som han betegner som en high class English gentleman.

6.5.1 *Det vanskelige språket*

Harald Gimnes var agronom av utdanning og i brev har han gitt uttrykk for at han var ambisiøs med hensyn til gårdsarbeidet på Aak. Å forholde seg til en overordnet for å få gårdsdriften til å gå var ikke uvant for ham. Han hadde erfaring som gårdsdreng både i Meråker og på Devold. Ut fra etterlatte skolebøker kan vi se at han var meget dyktig i skriftlig kommunikasjon – men å kommunisere på engelsk, i hvert fall skriftlig, skulle vise seg å bli meget krevende for Gimnes de første årene på Aak.

Ut fra korrespondansen kan det se ut som om han fikk god hjelp fra husbestyrerinnen på Aak, Marit Fiva. Hun hadde tydelig vært på Aak i lengre tid og lært seg språket både skriftlig og muntlig. H. O. Wills refererer flere ganger til brev fra Marit, og det er mye som tyder på at det er hun som hjelper Gimnes med oversettelsene den første tida. Gimnes skriver selv i en tidlig kladd at «det er lidet behageligt at skrive naar man saaledes maa have andres hjælp til oversættelse».²⁶⁸ I brevet fra H. O. Wills av 6. februar 1901, som kan være et svar på dette brevet fra Gimnes som forefinnes i kladd på norsk, vises det til «your letter written by Marit». I en udatert kladd som må være skrevet tidlig i Gimnes sin tid på Aak, synliggjøres hans språkproblemer. «I am very sorry indid» [...] I understen guit well what at is – at være syk – and in bed, and hvor lidet fornøieligt it is [...].²⁶⁹

Dette brevet ble nok justert og renskrevet ved hjelp av ordbok og bistand fra andre mer språkkyndige før det ble sendt.

Brevet fra 1901 fra Wills er skrevet kun på engelsk. Men fra 1904 kan vi se at H. O. Wills forsøker å lette arbeidet med oversettelsen for Gimnes ved at han begynner å bruke norske ord i teksten. «Mine bedste Kjør», «Ikke nødvendig at betale Skatten for end af December».²⁷⁰ Også i brev fra Wills i 1906 går det fram at engelskmannen forsøker å lette arbeidet med oversettelsen for mottakerne ved å bruke norske ord og uttrykk.

²⁶⁸ Udatert kladd nr 1 av Harald Gimnes.

²⁶⁹ Udatert kladd nr 4 av Harald Gimnes.

²⁷⁰ Brev av 13. desember 1904 fra H. O. Wills til Gimnes.

Etter at de nye eierne overtar etter farens død i 1911, ser vi ikke lenger de samme bestrebelsene på å flette inn norske ord. Men nå er det tydelig at Gimnes har utviklet sine engelskferdigheter til et brukbart nivå. Brevkladder datert 24. september og 28. september 1914 viser at Harald Gimnes nå skriver et utmerket engelsk helt uten å bruke norske ord i kladden.²⁷¹

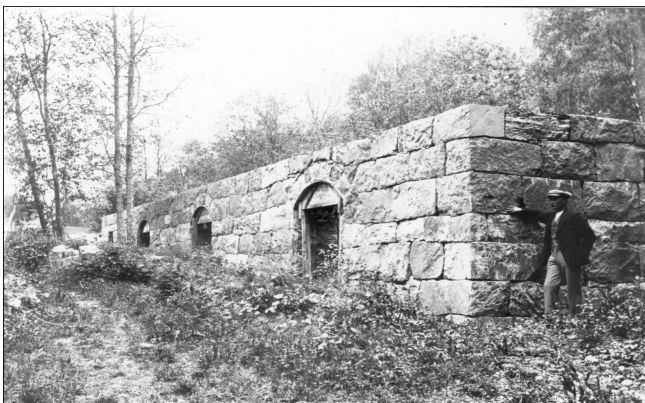
At det engelske språk kunne være vanskelig for andre enn en gårdsbestyrer, vises gjennom en korrespondanse i november 1922.

Gimnes mottar et brev fra George Wills datert 1. november hvor det også er vedlagt en kopi av et brev datert samme dag til Overrettsadvokat H. Chr. Parelius i Molde. I kopien går det klart fram at Wills er kraftig irritert over at Parelius ikke har svart på brev av 21. juli, 14. august og 3. oktober i forbindelse med forberedelser til salg av Aak.

I brevet til Gimnes blir det først vist til brev av 3. oktober om denne saken, og så blir Gimnes bedt om å finne ut om Parelius har mottatt disse brevene og når han vil besvare de «or ask him to do so at once».²⁷²

I en brevkladd datert 9. november samme år skriver Gimnes at han var i Molde og snakket med Parelius den 21. oktober om disse brevene. «He has got them – was sorry for – he had not replyd. He told me – he cannot write english, but will write and get some one to translate the letter for you.»²⁷³

6.5.2 En fjøsbygning til besvær

*Dette er så langt den nye fjøsbygningen kom. Den ble aldri fullført.
Foto: Privat.*

²⁷¹ Brevkladder datert 24. og 28. september 1914.

²⁷² Brev av 1. november 1922 fra George Wills til Gimnes og kopi av brev av 1. november 1922 fra George Wills til H. Chr. Parelius i Molde.

²⁷³ Brevkladd datert 9. november 1922 av Gimnes.

Når det gjelder selve gårdsdriften, går det fram av brevvekslingen at både H. O. Wills og Harald Gimnes var svært opptatt av dyrenes ve og vel. I et brev datert 13. desember 1904 skriver Wills at det var trist å høre om «sykdom of mine bedste Kjør», men at han håper at hun nå er frisk igjen og at feberen ikke har spredt seg til de andre. Gimnes vil tydeligvis også ta hensyn til Wills' forhold til dyrene. I en udatert kladd, som tydeligvis er skrevet tidlig på 1900-tallet, viser Gimnes til et alvorlig tilfelle. Hundeskatten er forhøyet fra 4 til 12 kroner. Gimnes har tydelig fått klage på at hunden Karo har jaget sau i nabolaget, og i den sammenheng har han sagt at «hunden skal drepes for skattens skyld». Han vil likevel be Mr. Wills om råd først.²⁷⁴

I et udatert brev, som etter språket å dømme må være sendt mye senere, skriver Gimnes blant annet om innkjøp av to kyr og en hest. Han beskriver hesten inngående og sammenligner han med «Hero», og han håper at Wills vil gi denne hesten et annet navn. Gimnes skriver også at det var med stor sorg han tok Hero med ut av stallen for siste gang.²⁷⁵

Det er tydelig at Gimnes hadde ambisjoner om å modernisere gården og gårdsdrifta. I denne ambisjonen sto nytt fjøs og stall sentralt. Allerede i 1901 ser det ut som om spørsmålet om å bygge nytt fjøs har vært på agendaen, men Wills svaret at Gimnes må gjøre sitt beste for å lappe sammen det som er. Wills gjør det klart at han ikke har tenkt å bruke for mye penger på en slik gammel plass, «but I may safely must lean this matter on your hands to do just as you would if this place belonged to you».²⁷⁶ I en udatert kladd, sannsynligvis i H. O. Wills levetid, nevner Gimnes en plan om en ny stall og at han vil sende noe nærmere om dette i januar.

I en udatert kladd skriver Gimnes blant annet: «The new place for the barn is where the little house for cornstick are. I hope you will like it. – It will be big wood round it.»²⁷⁷

I et udatert brev, tydelig fra tida etter H. O. Wills, takker A. Stanley Wills for brev og kopi av avtalen vedrørende fjøsbygningen. Han regner med at det er i orden. Han viser til at stallen må Gimnes få laget slik han synes er best med mange rom og med mange vinduer som vil gi godt lys.²⁷⁸

Etter litt motbør i begynnelsen, synes det som om planene og det begynnende arbeidet tar løs i 1915. I korrespondansen mellom Gimnes og Wills vises det ofte til jernbaneutbyggingen som nå skal starte opp. Traséen vil gå tvers gjennom gårdstunet på Aak, og i den forbindelse vil det gamle fjøset stå for nær jernbanen. Alf Hanekamhaug forteller at det ble krevd at fjøset

²⁷⁴ Udatert kladd nr 12.

²⁷⁵ Udatert kladd nr 7.

²⁷⁶ Brev fra Wills til Gimnes av 6. februar 1901.

²⁷⁷ Udatert kladd nr 4 og nr 8.

²⁷⁸ Udatert brev nr.14

måtte flyttes på grunn av brannfaren ved å ha bygget stående så nær jernbanen med gnister forårsaket av togene. Et erstatningsbeløp fra jernbaneselskapet skulle bekoste fjerning og bygging av nytt fjøs i sikker avstand.²⁷⁹

I et brev fra Arthur Stanley Wills av 10. januar 1915 presiserer Arthur Stanley at dette året er det han som skal betale utgiftene for Aak fordi broren George Wills gjorde det i fjor. Han sender 75 pund og Gimnes må bare si fra om han trenger mer. Han ber også om å bli informert om flere detaljer når det gjelder fjøsbygningen.²⁸⁰

Det har han tydelig fått før han sender et nytt brev den 10. mars.

Her innleder han med å skrive at han har mottatt spesifikasjonene av det nye fjøset, og at han har snakket med sin bror George om dette. «We both think the suggested costs for the new barn is much larger than we thought and is much larger than we ought to spend on it – 23.650 Kr. is a very large sum to spend.»

Deretter ber Arthur Stanley om at Gimnes innhenter ny pris fra Blakset på Veblungsnes, men etter at alt som ikke er absolutt nødvendig for bruken av fjøset er fjernet. Brødrene hadde tenkt seg en fjøsbygning til en pris av 13.500–14.000 kroner, og kanskje et nytt estimat vil resultere i en mye lavere pris. Han ber også om at Gimnes undersøker med ingeniørene hvor lenge det gamle fjøset kan beholdes. Det er ingen sjanser for at de kan komme denne sommeren fordi det er små muligheter for at krigen er over før den tid. Så viser han til at broren Melwille mistet en av sine sønner, kaptein Bruce Wills den 15. februar nær Ypres. Han ble skutt mens han bragte en skadet offiser i sikkerhet.²⁸¹

Et brev av 16. juli fra Arthur Stanley Wills handler også mye om det nye fjøset og at Mr. George er enig i at det kan skrives en kontrakt med Blakseth om bygging. Brevet behandler også detaljer i byggingen og framdriften, og at penger blir overført.²⁸² Men lite skjer.

I et brev på vegne av George A. Wills datert 14. januar 1921 blir Gimnes spurt om en nøyaktig oppdatering med hensyn til det nye fjøset, og om det er nødvendig med en ny kontrakt dersom det er aktuelt å fortsette med arbeidet senere.²⁸³ Gimnes svarte at i forbindelse med krigen er det nødvendig med en ny kontrakt.²⁸⁴

Hva som var årsaken til at denne nye fjøsbygningen aldri ble bygd ferdig, er litt usikkert. Men det er klart at krigen førte til mange problemer både for de britiske eierne og for

²⁷⁹ Samtale den 2. mars 2014 med Alf Hanekamhaug født 1924.

²⁸⁰ Brev av 10. januar 1915 til Harald Gimnes.

²⁸¹ Brev av 10. mars 1915 til Harald Gimnes.

²⁸² Brev av 16. juli 1915 til Harald Gimnes.

²⁸³ Brev av 14. januar 1921 til Harald Gimnes.

²⁸⁴ Kladd av 25. januar 1921 av Harald Gimnes.

lokalbefolkningen i Romsdalen. Medlemmer av Wills-familien ble rammet av krigen med død og skader, og det var også for risikofylt å reise til Norge i krigsårene. Det førte til at eierne ikke kunne følge opp arbeidet på gården.

Da brødrene Wills med gjester igjen begynte å ta i bruk sitt sommersted, var det tydelig at andre interesser tok større plass enn utbygging på Aak. Nå startet arbeidet med å få solgt hele eiendommen.

6.6 «Ikke på en enkelt utlendings hånd»

Det er tydelig at Wills-brødrene ikke lenger har den samme interesse som før i å beholde gården. Det kan vi forstå etter korrespondansen med Gimnes om svar fra overrettsakfører H. Chr. Parelius i Molde i 1922 (se pkt 6,5,1). Disse brevene som Parelius ikke kunne svare på på grunn av språkproblemer, handlet jo om forberedelser til salg av Aak.

Brevet til H. Chr. Parelius av 21. juli 1922 innledes med at de to brødrene George og Stanley ønsker å selge eiendommen Aak. Her vises det også til at de to eier Aak med like store andeler. Det vil altså si at den tredje broren, Walter Melville, som var med på å overta gården etter farens død i 1911, må ha trukket seg ut på et tidligere tidspunkt.

Det er interessant å merke seg at dette brevet fra George Wills også inneholder følgende spørsmål: «If our purchaser is not a native Norwegian, how is a sale arranged, and what is required to be done?»²⁸⁵

Dette tyder på at eierne allerede da hadde tenkt seg at eiendommen skulle selges til en utlending, sannsynligvis tenkte han på General William Bromley-Davenport som eide Fiva gård lenger oppe i dalen. Men hva skulle han med en gård til? Det var nok andre verdier enn jordeiendommer Bromley-Davenport var ute etter. Elva og fiskerettighetene var for ham av mye større verdi.

I 1923 begynner ting å skje i den retning. I henhold til en kjøpekontrakt datert 3. august dette året, skal hele Aak gård med elverettigheter overdras fra brødrene Wills til den engelske general William Bromley Davenport på Fiva gård for en kjøpesum av kr 105 000,-. Dersom kjøpet blir godkjent vil han overdra gården til Harald Gimnes for 40 000 kroner – men med flere unntagelser og forbehold. Følgende vill Bromley Davenport selv beholde:

1. Hele gårdens fiske- elverett og eiendomsrett til elva.
2. «Den nye bygning».²⁸⁶

²⁸⁵ Brev av 21. juli 1922 fra George A. Wills til Overrettsakfører H. Chr. Parelius i Molde.

3. Hage og plen omkring det huset.
4. Orgel- og billiardhuset med innhold.²⁸⁷
5. Rett til å ta vann fra Aaks vannkum.
6. Møbler og interiør som han finner behov for fra de to våningshusene.
7. «Eieren av Aak må ikke anlegge støierende eller ildlugtende bedrift eller oplag på Aak nærmere end 100 meter fra det av mig tilbageholdte vånehus med grund og der må i det heletat ikke anlægges tæringshospital eller sindsykeanstalt på Aak.

«Såfremt jeg ikke erholder koncession til erhverv av samtlige eiendommene gården Aak og Aaksæter, Strida og Lerums Minde m. v. bortfalder kjøpekontrakt og handelen i sin helhet.»

I tillegg betinger Bromley-Davenport seg, at eieren av Aak skal skaffe ham fri brenneved i månedene juni, juli og august til det huset han har holdt tilbake. Og eieren skal også uten betaling skaffe et soveværelse til en båtmann i de samme tre måneder.²⁸⁸

Den 15. september 1923 holdt Grytten formannskap møte på Aak, og eneste sak på agendaen var «Andragende fra engelske undersått general William Bromley Davenport om koncession til å erverve Åk m. fl. Eiendomme».

Lokalpolitikerne tok søknad, kontrakt, eiendom og løsøre i øyensyn og gjorde enstemmig vedtak om at de innstiller til herredsstyre om at kommunen måtte benytte sin forkjøpsrett og kjøpe Aak gård i sin helhet. Det ble imidlertid foreslått at kommunen respekterer den delen av kontrakten som sier at Harald Gimnes skal overta eiendommen som beskrevet med inventar, besetning etc for kr 40 000,-.

«Videre mener formannskapet at elven blir på kommunens hånd, som enten utleier den eller avhender den til eierne av de eiendomme hvorfra den er utskilt.»

De to bygningene, det nye hus og orgelhuset, vil formannskapet at kommunen skal beholde og innredes til gamlehjem.

Formannskapet mener at den største delen av kjøpet kan finansieres gjennom salget til Harald Gimnes, samt et mulig salg av elven til andre norske kjøpere eller utleie til sportsfiskere.

Den 21. september samme år ble saken behandlet i Herredsstyret som sak nummer 8. Saken blir grundig beskrevet med nøyaktige henvisninger til eiendommene. Det blir vist til at

²⁸⁶ Det som i denne sammenhengen blir kalt «Den nye bygning» er det tidligere annekset til Hotel Aak. Denne bygningen står fortsatt som en del av det nåværende Hotel Aak.

²⁸⁷ Denne bygningen ble for det mest kalt «Orgelhuset» og ble satt opp av H. O. Wills sannsynligvis kort tid etter at han kjøpte Aak. Bygningen inneholdt et orgel som H. O. Wills hadde kjøpt i Skottland, og som Peder Aak konstruerte en anordning til slik at orgelet ble drevet av vannkraft. Etter at brødrene Wills overtok har Orgelhuset sannsynligvis også blitt brukt til «billiardhus», en betegnelse som er registrert i korrespondansen på denne tida.

²⁸⁸ Kontrakt og skjøte av 3. august 1923.

Grytten skogutvalg enstemmig har anbefalt at det gis konsesjon, og til behandlingen i formannskapet den 15. september.

I en enstemmig beslutning sier Herredsstyret at man ikke kan anbefale engelsk undersått hr general Davenports andragende om tillatelse til å erverve Åk m. fl. eiendommer i Grytten. «Herredsstyret finner ikke, at kommunens interesser er tjent med, at så store arealer innen herredet samles på en enkelt utlendings hånd.»

Så vises det til at søkeren allerede har store eiendommer i kommunen. «Hvad særlig laksefisket angår, innsees det ikke, at elvens økonomiske nyttiggjørelse vil fremmes ved at altfor store deler av elven forbeholdes en enkeltmann til sportsfiske.»

I det neste punktet besluttet under henvisning til lov om erhvervelse av dyrket mark og skogkoncesjonsloven, at kommunen benytter seg av sin forkjøpsrett. Kjøpekontrakten som omhandler overdragelse av en del av eiendommen til Harald Gimnes, respekteres i det alt vesentlige. «Likeså er det herredsstyrets ønske at husmennene skal få anledning til å kjøpe sine plasser».

I det siste punktet beslutter herredsstyret å oppta et midlertidig lån inntil kr 110 000,- for å finansiere kjøpesummen med omkostninger.²⁸⁹

Under herredsstyrets møte den 1. november 1923 går det fram at saken har fått en annen vending enn lokalpolitikere kanskje hadde tenkt seg. Generalen vil ikke gi seg uten kamp. I sak nr 14 og 15 behandles «Ad Aak», og det refereres til en skrivelse fra O. R. Sakfører H. Chr. Parelius av 19. oktober «hvori meddeles at general Davenport og Br. Wills ikke vil overdra til herredsstyre noen eiendom løst eller fast av nogen art eller rettigheter som ikke med loven i hånd kan tvinges til at overdra til herredsstyret».

I tillegg blir det referert et skriv fra advokat Holm hvor han anbefaler at det påstevnes skjønn etter loven for å få fastsatt hvor stor del av kjøpesummen som svarer til det forkjøpsretten omfatter. Her fatter herredsstyret et enstemmig vedtak om å påstevne skjønn «uopholdelig» for å ivareta kommunens interesser.

I neste sak foretas en enstemmig beslutning «ad Aak». Her vises det også til innholdet i brevet fra Parelius. Deretter bemyndiges formannskapet til å innlede forhandlinger med Davenport om en minnelig ordning. Herredsstyret legger her føringer i sitt vedtak ved å si at en minnelig ordning kan være at mr Davenport frivillig overdrar sin kjøpekontrakt til kommunen, mot at

²⁸⁹ Møtebok for Grytten formannskap 15. september 1923 og Grytten herredsstyre 21. september 1923. Side 7–11.

han for sin levetid får leie all den elv som kontrakten omfatter for en årlig leie av minst 5 000 kroner pluss den fastsatte avgift for de leide parseller.²⁹⁰

Så går det mer en ett år før Grytten herredsstyre igjen må behandle saken om salg av Aak.

Den 13. desember 1924 kommer saken til fornyet behandling i herredsstyre som sak nr 10.

Her blir det vist til en kjennelse av 1. mai samme år avsagt av sorenskriveren i Romsdal, der det blir avgjort at «det påstevnede skjønn ikke blir å fremme».

«Som følge herav er Grytten kommunes forkjøpsrett bortfalt. Saken er derved kommen i en noget annen stilling enn den var før denne kjendelse.»

I en enstemmig beslutning finner herredsstyret «efter omstendighetene» å kunne anbefale konsesjonssøknadene, men det er en betingelse knyttet til vedtaket – et servitutt påheftet elven «hvorved rovfiske utelukkes». I praksis ville det si at fiske med not eller garn skal være forbudt uten herredsstyrets samtykke.²⁹¹

Men enda er ikke siste ordet sagt i denne saken. Etter ti måneder kommer saken igjen opp i herredsstyret. Imellomtiden må vi tro at det har pågått forhandlinger om en minnelig ordning slik herredsstyret vedtok i sak 15 den 1. november 1923. Slike forhandlinger må nødvendigvis også ha pågått for å få Davenport til å godkjenne servituttet om at rovfiske utelukkes, slik det blir vist til i protokollen.

Men fortsatt var det altså ikke enighet om hva som skulle skje med Det nye hus og Orgelhuset med tomt og hage. Både Davenport og Grytten kommune var interessert i å tilegne seg disse eiendommene.

Sak nr 35 i Grytten herredsstyres møte den 16. oktober 1925 består av en kort redegjørelse og en svært kortfattet enstemmig beslutning.

Det blir referert til et gavebrev datert 25. juli samme år, der general W. Bromley Davenport skjenker som gave til Grytten kommune Det nye hus og Orgelhuset på Aak med tomter og hage. I tillegg skal kommunen få kjøpe innbo og løsøre til en pris av kr 2 500,-.

«Enstemmig beslutning: Herredsstyret mottar med takk den tilbudte gave»

Det ble også i tillegg besluttet å kjøpe inventaret til denne prisen.²⁹²

Det som imidlertid ikke ble referert i herredsstyret var den fullmakten som Bromley Davenport ga til Overrettssakfører Chr. Parelius til å utferdige dette gavebrevet. Denne fullmakten er datert 26. mai 1925 og her slås det fast at:

²⁹⁰ Møtebok for Grytten herredsstyre 1. november 1923 sak 14 og 15. Side 19–20.

²⁹¹ Møtebok for Grytten herredsstyre av 13. Desember 1924. Sak 10. Side 103.

²⁹² Møtebok for Grytten herredsstyre av 16. oktober 1925.

Denne retsfuldmakt er uten betydning, hvis jeg ikke får consesion på Aak og på de elveparceller, som jeg har kjøpt av D. hr. Wills, og likeledes er selvfølgelig gavebrevet uten virkning, hvis jeg ikke får concessionen stadfestet. (THL Fuldmagt av 26. Mai 1925, framlagt på Ekstratinget den 24. november 1925.)

Nå er det bare formalia som gjenstår, men det tar også sin tid.

Den 10. oktober 1925 holdes skylddelingsforretning for overdragelse av en del av eiendommen Aak fra Bromley Davenport til Grytten kommune.

Den 7. juni 1926 utstedes skjøte fra brødrene Wills til general W. Bromley Davenport.

Harald Gimnes får overta resten av Aak gård etter skylddelingsforretning den 4. august 1926 og med skjøte av 7. august samme år fra Bromley Davenport. I skjøtet vises det også til at selgeren har beholdt «den til gaarden tidligere tilhørende elv».²⁹³

Slik endte altså britenes 42-årige eierskap til Aak gård, og Grytten kommunes treårige kamp om å tilegne seg det som ble oppfattet som de største verdiene knyttet til eiendommen.

Kommunen fikk bygningene til sitt «Alders Hvile» gratis, og Harald Gimnes fikk kjøpe den gården han hadde vært gårdsbestyrer for i 26 år under engelsk eie, til en rimelig pris. Men den største seierherren var nok generalen på Fiva som vant slaget om den verdifulle elva. Grytten kommune tapte kampen om å sikre kommunens interesser i elva, etter at de beste fiskeplassene ble samlet på én enkel utlendings hånd.

6.7 Analyse

Det vi opplever i de «maskuline» kulturmøtene har en viss kontrast til den mer styrte og feminine opplevelsesturisme. Nå får vi være vitne til kulturmøter i et samarbeid om å nå viktige mål: fange den største fisken, felle den største bukken, nå de høyeste tinder. Dette skjer gjennom et spill i et maskulint felt hvor de to hovedpartene, den utenlandske «lederen» og de lokale hjelpesmenn, må samarbeide for å få resultat.

Men partene opptrer med ulik habitus. Den ene parten er påvirket av sin overklassehabitus som hersker og leder. Han gir ordre til sin roer og klepper, han synliggjør hvor viktig denne kampen er for ham og at det har stor symbolverdi å vinne over den største: «Row for life, for

²⁹³ Skylddelingsforretning gården Aak av 10. oktober 1925 framlagt på Ekstratinget 27. oktober 1925. Skjøte av 7. Juni 1926 framlagt på Sommertinget for Romsdal 8. Juni 1926. Skylddelingsforretning over gaarden Aak av 4. August 1926. Skjøte datert 7. August 1926 fra W. Bromley Davenport til hr. Harald Gimnes.

now he means mischief!» «Quick! do you hear?» Og hvorfor skulle han ikke kunne gi ordre, stille krav og leve ut sine drømmer? Han betaler jo for denne opplevelsen – både i form av penger og fritid.

Den andre parten får betalt for å bidra til at opplevelsen blir maksimal. Han gjør sitt beste, men klarer ikke å mobilisere den største glede verken når de lykkes eller når de mislykkes. Når han har gjort jobben sin, slapper han av og tømmer en wiskydram rett ned uten seremoni. I jakthistorien som Bromley-Davenport beskriver, opptrer to lokale ledsagere. Den ene er sin herres trofaste hjelpesmann og forpakter av hans gård. Ole Fiva er helt og holdent avhengig av engelskmannen. Dette markerer han også ved å tilkjennegi sin motvilje mot Bromley-Davports dristige planer, men at «han vil gjøre som Bromley».

Den andre ledsageren – den gamle jeger og profet – har tydeligvis ikke de samme bindingene til engelskmannen. Han sier sin opprinnelige mening bygd på sin lokale erfaring, og han argumenterer mot jaktlederens uttrykte vilje. Her opplever vi at forskjellig individuell habitus avsløres mellom disse to fra den samme lokale kultur. Årsaken ligger i at doxa er utfordret gjennom kulturpåvirkninger. Oles virkelighetsoppfatning er påvirket fra å handle etter «sunt bondevett» til å justere seg etter den som har mest makt. Den gamle jegeren forsvarer sin doxa med ortodoksisk argumentasjon: fare, sult, respekt for fjellet. Alt han har erfaring med som normal oppførsel i denne ugjestmilde naturen.

Men hva skjer når den gamle jegerens argumentasjon viser seg å være feil? Geværet er faktisk godt nok, bukken er dødelig såret og det går an å få tak i den og skaffe seg mat. Den gamle endrer oppførsel. Han viser engelskmannen stor ære fordi han klarte å utføre en bragd som ikke skulle kunne utføres. Han hedrer mannen og geværet, og han utfører en gledesdans til deres ære.

Kanskje får de lokale ledsagerne med denne opplevelsen et viktig innblikk i en annen jaktkultur enn de selv står for. Det at en hard fysisk påkjenning kan oppleves å ha stor verdi når du lykkes, at målet kan være noe mer enn bare matauk. Dette er også erfaringer som ble utviklet blant andre ledsagere til engelskmenn gjennom fjellporten. Å nå en topp fyller ikke opp spiskammeret, men fyller hjertet med stolthet over å ha oppnådd noe stort.

I utøvelsen av «den ædle fjellspport» er vi over i en enda mer maskulin og krevende form for naturbruk. I tillegg er dette en måte å bruke naturen på som ikke på noen måte kan knyttes opp mot matauk. Lokalbefolkningen har ingen naturlig tilknytning til denne formen for fjellvandring. Det handler om å «sette livet på spel til inga nytte», slik A. O. Vinje beskriver det. Men for de utenlandske hovedpersonene er det å bestige et fjell, helst et «ubestigelig», en meningsfull handling. Slik Bjarne Rogan kaller et overgangsrite for den personen som

gjennomfører reisen ved at «den gir konkrete kunnskaper, opplevelser og erfaringer, og dermed også gjør noe med den reisendes indre landskap».²⁹⁴

Carl Hall oppnådde «uforfalskede møter med det fremmede», slik Rogan beskriver det, også i form av et godt innblikk i fattigdom, sykdom og manglende kunnskaper blant annet dokumentert gjennom tiggerbrev fra en analfabet. Den danske aristokraten ser nøden på nært hold og bidrar med pengehjelp til en god kamerat. Men Hall var jo også avhengig av at Matias Soggemoen overlevde vinteren på anstendig vis. Han ville jo bruke hans tjenester når sommeren kom.

John Venge ble beskrevet som en god kamerat, men Hall presiserte at dette kameratskapet var viktig i den situasjonen de var sammen om: «dag etter dag udelukkende er henvist til hindanden». Og slik var det tydeligvis også mellom Bromley-Davenport og hans jakt-, fiske-, og turkamerater. De kunne være kamerater der og da, men det var et situasjonsbetinget kameratskap. Vi har ingen eksempler på at dette var kameratskap som ble videreført inn i noen av partenes privatliv.

Bjørn Ivar Vasaasen skriver i sin hovedoppgave i historie om «Lordly sport of fishing» at «britiske aristokrater i enkelte tilfeller ble personlige venner med norske bønder».²⁹⁵

I denne perioden og med disse eksemplene på kulturmøter i elv og fjell i Romsdalen, kan det ikke dokumenteres noen tilfeller av personlig vennskap slik dette utsagnet kan tolkes som.

Det var mer slik som Vasaasen beskriver et annet sted i oppgaven: «Turistene og de innfødte møttes ikke som enkeltpersoner, men som rolleinnhavere med et sett retter og plikter.»²⁹⁶

Også i denne oppgaven har vi eksempler på at representanter fra lokalbefolkningen ble invitert til England. Vasaasen beskriver noen slike tilfeller, men konkluderer med at vennskapsbånd som resulterte i private besøk neppe var representativt for de mange kontaktene som oppsto. Han viser også til at slike besøk ofte var knyttet opp mot oppgaver nordmennene utførte for britene i England, slik som oppasser i oberstens garnison, opplæring i språk og husarbeid, og som jaktkamerater.²⁹⁷

I denne oppgaven ser vi at en lojal følgesvenn, Peder Aak, og en like lojal gårdsbestyrer, Harald Gimnes, får komme på besøk til England. Mye tyder på at de også der måtte spille sine roller.

²⁹⁴ Rogan:136

²⁹⁵ Vasaasen:176

²⁹⁶ Vasaasen:150

²⁹⁷ Vasaasen:150–153

Det er svært viktig i dette kapittelet å være klar over at vi bare har ressurssterke menneskers beskrivelser av hendelsene. Bromley-Davenport og Carl Hall har all makt i sin virkelighetsbeskrivelse. De maler ut med bred pensel sitt syn på opplevelsene, sine tanker og følelser, og han tillater seg også å tolke ledsagernes følelser ut fra ansiktsuttrykk og handlinger. Alt ut fra sin doxa, sin virkelighetsoppfatning fra en vesentlig forskjellig kultur enn den de operer i. De lokale hjelpesmenn er taperne i kampen om å bli forstått. De er helt i andre fortolkeres vold.

Etter noen år som eiere og brukere av Aak gård, kommer ikke Wills-familien lenger til Aak som «turister» for å oppleve noe nytt, eller for å «endre sitt indre landskap». De har sett fjellene og elva før, de har møtt lokalbefolkningen før. Det er intet nytt å se. De unge vil demonstrere at de behersker naturens skremmende makt og vil ha anerkjennelse og ære for det motet de dokumenterer – slik det sømmer seg en ekte aristokrat.

Andre, spesielt de eldre, er mer på søk etter anerkjennelse fra sine venner som de inviterer med, og fra en gruppe reisende som tilhører en høyere stand – representanter for adel og de kongelige. Felles, uansett alder og interesse, er ønsket om å leve i fred og harmoni – som de aristokrater de er. Det betyr også at de skal opptre moralsk og med et forhold til andre mennesker slik deres kristne livssyn forplikter. Det er ikke noe stort offer så lenge det bare handler om ord og penger. Men når lokalbefolkningen kommer for nær, da kan grensene overskrides.

Lokalbefolkningen på Aak er ikke lenger «det fremmede», som de reisende søker ekte, uforfalsket møte med, slik Rogan beskriver det. De er bare tjenere med eneste oppgave å legge forholdene best mulig til rette for de britiske eierne og deres gjester.

Språkbarrierene ble betydelig større i de lange relasjonene enn det var i hotelltida. Nå var det ikke nok med et enkelt, muntlig «turistengelsk» som de besøkende kunne tolke seg til betydningen av. Nå måtte et skriftlig og korrekt engelske språk, for det meste håndskrift, tolkes og besvares. Agronomen måtte tilegne seg helt andre kvaliteter enn han var utdannet til.

Så kom en ny tid med mange endringer som skapte uro i de tilsynelatende gode relasjonene mellom eier og lokalbefolkningen. Etter krigen begynner Wills-brødrene å se at Aak ikke lenger er så attraktiv for dem som det har vært. Hvem skal få kjøpe? Den trofaste gårdsbestyreren må få muligheten til å overta som eier. Men i denne eiendommen ligger det verdier som en annen britisk aristokrat gjerne skulle hatt. Elva med sine rike ressurser for sportsfiskere var ettertraktet av William Bromley Davenport som fra før eide tilgrensede elveparseller, og som hadde en eiendom lengre opp i dalen.

Kommunen ville sette foten ned. Nå var det nok utlendingseide verdier i Grytten. Men kommunen hadde også andre forpliktelser. Et gamlehjem sto høyt på ønskelista, og det kostet. Løsningen ble til slutt en gave de ikke kunne si nei til, mot at elva fortsatt forble på utenlandske hender. De lokale styresmaktene kunne ikke stå imot ressurssterke engelskmenn som ga med én hånd og tok med den andre.

7 Konklusjon

Jeg har i denne oppgaven dokumentert hvordan kulturmøter fungerte mellom representanter for en utenlandsk «high class» og den lokale allmuen i Grytten kommune i Møre og Romsdal, spesielt knyttet til Aak gård som hotell og britisk eid feriested i perioden 1860 til 1926.

I «de raske møtene» har de kvinnelige besøkende fått vesentlig mer oppmerksomhet enn mennene. Dette har sin årsak i tilgjengelig kildemateriale, men det dokumenterer også hva som var feministiske verdier knyttet til slike reiser. De britiske kvinnene er mest opptatt av å tilegne seg naturens skjønnhet, og å få noen inntrykk av de innfødtes språk, levesett, kosthold og moral. Det som kan dokumenteres av de mannlige besøkendes korte hotellopphold er at de synes å være mest opptatt av komforten og servicen ved hotellet. Når det er bra, prises vertskapet med dikt og honnørord – når kvaliteten begynner å svikte, markeres det med typisk britisk ironi.

Representanter for lokalbefolkningen som de reisende har sine raske møter med, er utelukkende beskrevet fra de ressurssterke britenes side. Mye tyder likevel på at de lokale hjelperne i alminnelighet og hotellvertskapet i særdeleshet var opptatt av å gi de besøkende den bistand de hadde behov for, og at dette ga en viss kjærkommen ekstrainntekt. I tillegg var spesielt de unge og hotellvertskapet interessert i å lære seg språk. Det er grunn til å tro at dette har sammenheng med at bedre kommunikasjon ville kunne gi bedre inntektsmuligheter fra de ressurssterke besøkende. De lokale «grindbarna» oppfattet neppe forskjellen på å skaffe seg inntekter fra grindåpning og å forestå hesteskyss for turistene. For en overklassedame fra England kunne denne form for «tiggings» kanskje oppfattes som om fattigdommen kom for nær.

I «langvarige forhold» er vi mer over på de maskuline kulturmøtene hvor det først og fremst er utnyttelsen av naturen som gjelder. Her skal aristokratene demonstrere og utfordre sitt mot, og de skal skape seg ære ved å fiske den største fisken, skyte den største bukken og bestige de ubestigelige fjell. Dette er ganske fjernt for den lokale mann, som først og fremst er opptatt av

å fø sin familie. Men han er sterk, trofast, tjenestevillig og har nødvendig geografisk kunnskap. Derfor blir han viktig som ledsager for de besøkende. Dette fører til gjensidig utveksling av kunnskap og ferdigheter. Den besøkende får kunnskap og bistand til å ferdes trygt i naturen og til å nå sine mål. Den lokale mann får oppleve og lære en helt annerledes måte å utnytte naturen på – og han tjener penger på det. Det utvikles et kameratskap og vennskapelige relasjoner som er nødvendig for at de skal nå sine mål. Men det er et situasjonsbetinget vennskap. Det snakkes aldri om personlige og private forhold som angår partenes familiære og yrkesmessige liv, i hvert fall ikke fra den besøkendes side.

Men også i disse relativt korte relasjonene kan vi merke at kulturforskjellene finnes. Det er tjener og herre, patron og klient. De utenlandske besøkende har som patronen fra Romertida en høyere status og større ressurser en den lokale «klienten» som kan utnytte dette uten at det har noen særlig betydning for patronen. Pengebistand til en hjelpesmann kan ytes uten at det betyr så mye for den ressurssterke hjelperen, men da sikres han seg også fjellfører til sommeren. Det er i brevene ingen antydning om at Carl Hall har vært hjemme på besøk hos Matias Soggemoen eller andre fjellførere. Hjelpen kunne ytes uten å komme for nær.

På gården Aak ble Wills-familien mer som innvandrere å regne enn som besøkende. Men de ville i stor grad leve sitt eget liv som de aristokratene de er, samtidig som de ønsket å ha et så godt forhold til lokalbefolkningen som det er mulig uten at deres stand blir tråkket på. Når eiendomsforhold til elva blir utfordret, når gårdsbestyreren ikke har full økonomisk oversikt, når en mor med to små barn kommer for tett innpå eller når anleggsarbeidere lager støy inn til husveggen – da kommer aristokraten fram fra kamouflasjen som den godmodige, rause engelskmann. Tråkk ikke vår stand for nær. I enda større grad kommer makta til syne når viktige verdier skal fordeles. Da tar også britene i bruk et press mot lokalsamfunnet for å sikre at det de anser som de viktigste verdiene forblir i britiske eie. Elveeiendommen på Aak skal overføres til Bromley Davenport, ellers er ikke gavebrevet på hus og tomt til kommunen gyldig. Heller ikke salget av resten av gården til den lokale gårdsbestyrer. Et gavebrev løser flokene. Den mest verdifulle delen av Rauma elv for laksefiskere flyter fortsatt gjennom dalen – i engelsk eie.

«The high class»-besøkende til Romsdalen bidro i denne perioden til at lokalbefolkningen fikk en større verden å forholde seg til. Mange lærte å beherske et annet språk, de fikk nærkontakt med en annen kultur, og det viktigste for dem; de fikk en kjærkommen ekstraintekt. Men de fikk også erfare at dette var mennesker de ikke skulle tråkke for nær. De måtte få leve som de aristokratene de var, og få de godene de ville ha.

8 Epilog

Denne oppgaven har synliggjort at verdifull lokalhistorie av allmenn interesse fortsatt kan graves fram fra delvis ukjente kilder etter 100–150 år. Innholdet kan brytes ned til flere forskningsobjekter som det er verdt å se nærmere på, f. eks.:

- Hotel Aaks historie som en viktig del av norsk reiselivshistorie.
- Wills-familiens forhold til Aak bygd på sannsynlige kilder i England.
- Romsdalens fjellklatrerhistorie bygd på kilder som er nevnt i denne oppgaven, samt det enorme upubliserte kildematerialet som finnes i Norsk Tindemuseum og Arne Randers Heens samlinger på Åndalsnes.
- Amtslanndbruksskolen på Aak som en viktig del av norsk landbruksskolehistorie.

I tillegg antas det at flere lokalsamfunn på Vestlandet med samme grunnlag som Romsdalen med lakseelver og annen attraktiv natur, og som har fått utenlandsk oppmerksomhet, kan skjule viktige kilder. Disse kan finnes lokalt i kjeller eller loft, eller i utenlandske hjem eller arkiver. Det er verdt å gjøre noen forsøk. Hele historien om kulturmøter på Vestlandet er langt fra fortalt.

9 Kilder og litteratur

9.1 Utrykte kilder

Brev av 24. april 1891 fra Matias Soggemoen til «Hr. Carl Hall». Norsk Tindemuseum – Arne Randers Heens Samlinger, Åndalsnes.

Brev av 30.1.1892 fra Matias Soggemoen til «Bedste Hr. Hall». Norsk Tindemuseum – Arne Randers Heens Samlinger, Åndalsnes.

Brev av 29. juni 1892 fra Matias Soggemoen til «Bedste Hr. Hall. Norsk Tindemuseum – Arne Randers Heens Samlinger, Åndalsnes.

Brevsamling. Harald Gimnes Aak gård. Åndalsnes. *Udaterte brev og kladder. Daterte brev og kladder 1901–1914*. Tilgjengelig hos Romsdalsmuseet i Molde.

Dagbog over Reisende der have logeret paa Gaarden Aak i Romsdalen. Hotellbok nr 1. 1860–1865. Kopi hos Romsdalsmuseet i Molde.

Dagbog over Reisende der have Logeret i Hotel Aak i Romsdalen. Hotellbok nr 2. 1866–1880. Kopi hos Romsdalsmuseet i Molde.

Dagbog over Reisende der have logeret i Hotel Aak i Romsdalen. Hotellbok nr. 3. 1879–1914. Denne hotellboka fungerte som, og benevnes i teksten også som hyttbok etter 1885.

Digitalarkivet 1900-tellingen for 1539 Gryttens. Lastet ned 29/5-13.

Farsslekta mi. Udatert stilkkladd fra en av døtrene til Harald Gimnes.

Folketellingen Gryten 1865:102

Folketellingen Gryten 1875 p.263

Gimnes, Harald: *Stilbog*, udatert.

Haugen, Arnt og Anne. *Brev datert Oslo 26. 6. 1985*. Anna Haugen var barnebarn til Erik Norahagen, og brevet er sendt til Per Øverland i Trondheim.

Hovden, Jan Fredrik: *Habitus, sosiale rom og sosiale felt*. Forelesning ved Høgskulen i Volda 7. september 2011.

Justisprotokoll No 16. 1775–1778 for Romsdal. *Afældings Forretning paa Gaarden Aag 13. sept 1776 i anledning skade ved Elvebrud*.

Langseth, Bjarne 2006: *Et internasjonalt bygdehotells etablering, vekst og fall.*

Fordypningsoppgave i lokalhistorie ved Høgskulen i Sogn og Fjordane.

Langseth, Bjarne 2013: Notat etter møte med Sigrud Ruud 14. august 2013 i Aakeshagen i Rauma kommune.

Langseth, Bjarne 2013: Notat etter møte 15. august 2013 med Harald Brøste, Aak Rauma kommune, født 1945.

Langseth, Bjarne 2014: Notat etter telefonsamtale den 2. mars 2014 med Alf Hanekamhaug, bor Hanekamhaug i Rauma kommune, født 1924.

Langseth, Bjarne 2014: Samtale per telefon 3. mars 2014 med Harald Brøste, Aak Rauma kommune, født 1945.

Langseth, Per Einar 1967: *Hotell Aak*. Særøppgave Molde gymnas.

Møtebok for Grytten herredstyre fra 18. 08. 1923 Til 02.02. 1928.

Politipass for Gaardsbestyrer Harald Gimnes uestedt 2. juni 1920 av Bergens Politikammer.

Befinner seg hos Bjarne Langseth, Asker.

Romsdal Pantebog 7 fol. 886. Nr 3 1826: *No 18 Fredlysning*.

Romsdals pantebog 10 pag 44 og pag 94. 2/11-1841. *No 12 Forlig*.

Øverland, Per: Perm med innsamlede og kopierte kilder ang. Aaks historie. Befinner seg hos

Bjarne Langseth i Asker.

Brev fra Harald Gimnes' brevsamling som per dags dato ikke inngår i en registrert samling. Originalene finnes hos Bjarne Langseth i Asker og det finnes ingen kopier:

Brev av 10. januar 1915 til Harald Gimnes.

Brev av 10. mars 1915 til Harald Gimnes.

Brev av 16. juli 1915 til Harald Gimnes.

Brev av 9. juni 1920 til Harald Gimnes c/o A. Wills, Blagdon, Bristol fra E. Savage.

Brev av 14. januar 1921 til Harald Gimnes.

Brevkladd av 25. januar 1921 av Harald Gimnes.

Brev av 21. mars 1921 fra Powel på vegne av George Wills.

Brevkladd datert 3. april 1921 av Harald Gimnes.

Brev av 21. juli 1922 fra George A. Wills til Overettsakfører H. Chr. Parelius, Molde.

Brev av 1. november 1922 fra George Wills til Gimnes og kopi av brev av 1. november 1922 fra George Wills til H. Chr. Parelius i Molde.

Brevkladd datert 9. november 1922 av Gimnes.

Dokumenter i forbindelse med kjøp og salg av Aak gård i perioden 1923 til 1926:

Disse dokumentene er kopiert og/eller avskrevet av Vidar Skiri, Fiva House, Fiva i Rauma, ved Statsarkivet i Trondheim mars 1991.

Ekstratinget den 27 oktober 1925 TGL Skylddelingsforretning. Gjelder overdragelse av parcel av gården Aak tilhørende General W. Bromley Davenport til Grytten kommune.

Ekstratinget den 24 november 1925 THL Gavebrev til Grytten kommune det såkalte nye hus med orgelhuset. THL Fuldmagt til o. r. sakfører Chr. Parelius.

Sommertinget for Romsdal 8 juni 1926. THL Kontrakt og skjøte. Kjøp av Aak gård fra Wills-brødrene. Det går fram av dokumentet at kontrakten er datert 3. august 1923. Skjøtet er datert 7. juni 1926.

Skylddelingsforretning datert 1/8 1926 i anledning av at gården Aak er solgt til Harald Gimnes, og sælgeren har undat en parcel som herved fraskilles.

Skjøte av 7. august 1926 fra general William Bromley Davenport til Harald Gimnes

Internettkilder:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036770000055>. Lastet ned 31. mars 2013

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01038293002308>. Lastet ned 31. mars 2013

<http://www.thepeerage.com/p1169.htm#i11688>. Lastet ned 30.03.2013

<http://no.wikipedia.org/wiki/Xylografi> Lastet ned 26. 04.2013

[http://en.wikipedia.org/wiki/William_Bromley-Davenport_\(1821-1884\)](http://en.wikipedia.org/wiki/William_Bromley-Davenport_(1821-1884)) Lastet ned 09.08.13

http://no.wikipedia.org/wiki/William_Cecil_Slingsby Lastet ned 18.04.13

http://no.wikipedia.org/wiki/Carl_Hall Lastet ned 20.09.2013

9.2 Trykte kilder

Romsdals Amt. Til Kongen! Jeg tillader mig herved underdanigst at afgive *Beretning om Romsdals Amts oekonomiske Tilstand i Femaaret 1856–1860.*

Romsdals Amt. Underdanigst *Beretning om Romsdals Amts oekonomiske Tilstand i Femaaret 1861–1865.*

Romsdals Amt. Underdanigst *Beretning om Romsdals Amts økonomiske Tilstand i Femaaret 1866–1870.*

Romsdals Amt. Underdanigst *Beretning om Romsdals Amts økonomiske Tilstand m. v. i Femaaret 1896–1900.*

Vinje, Aasmund Olavsson 1868: Dølen Sondag 12. Juli.

9.3 Referert litteratur

Alford, B. W. E. 1973: *W. D. & H. O. Wills and the Development of the U. K. Tobacco Industry. 1786 – 1965.* London.

Aasen, John A. 2012: Blad av Setnesmoens historie. I *Årbok for Rauma 2012. Rauma historielag.* Side 122–131. Åndalsnes.

Aubry, Octave 1941: *Eugénie. Franskmennenes keiserinne.* Oslo.

Beauclerk, Lady Di 1868: *A Summer and Winter in Norway.* London

Beckett, Samuel 1980: *The Fjords and Folk of Norway.* First Published in 1915. London.

Bjørnland, Dag (red) 1977: *Innenlands samferdsel i Norge siden 1800. Del 1: Demring (1800–1850-tallet).* Oslo

Bourdieu, Pierre 1995: *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften.* Oslo

Bromley Davenport, William/Newton 1885: *Sport.* London.

Dahl, Bastian Anastasius 1892: *Molde og Romsdalen. En reisehåndbog udgivet af Molde og Romsdals Turistforening.* Kristiania.

Døssland, Atle 1990: *Fylkeshistorie for Møre og Romsdal 1. 1671–1835. Med lengt mot havet.* Oslo.

Døssland, Atle 2011: Romsdalsmarknaden som møtestad. I *Årbok 2011 Romsdalsmuseet.* Side 9–27. Molde.

- Fink, Hans 1988: Et hyperkomplekst begrep. Kultur, kulturbegreb og kulturrelativisme. I Hauge, Hans og Horstbøll, Henrik (red): *Kulturbegrepets kulturhistorie*. Side 9–23. Aarhus.
- Fjågesund, Peter, Symes, Ruth A. 2003: *The Northern Utopia. British Perception of Norway in the Nineteenth Century*. Amsterdam – New York, NY.
- Gierløff, Chr. 1925: *Thomas Bennett*. Oslo
- Gjelstenli, Iver 1995: Til fjells for moro skuld. I *Romsdalen natur og kultur. Romsdalsmuseet Årbok 1995*. Molde.
- Hagemann, Gro 2007: *Aschehougs norgeshistorie. Det moderne gjennombrudd 1870–1905*. Oslo.
- Hall, Carl 1881: Turistminder fra Romsdalen. I *Den norske turistforenings årbog for 1881*. Side 120–163. Kristiania.
- Heen, Arne Randers 1968: Fjellførere i Romsdalen. I *Norsk Fjellsport. Utgitt av Norsk Tindeklub*. side 83–87.
- Holm, Poul 1991: *Kystfolk. Kontakter og sammenhænge over Kattegat og Skagerrak ca 1550–1914*. Esbjerg.
- Kjeldstadli, Knut 2003: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo.
- Klungnes, Einar (red) 2004: *Grytten kirke 175 år*. Utgitt av Grytten menighetsråd. Åndalsnes.
- Landes, David 1998: *The Wealth and Poverty of Nations*. London.
- Løken, Sverre 1949: Folketyper og folkekarakterer i Romsdal. I *Molde og Romsdals turistforening 1889–1949*. Side 78–82. Molde.
- Løseth, Arnljot 2004: Region, kultur og økonomi – Nord-Vestlandet 1850–1975. I Gammelsæter, Hallgeir / Bukve, Oddbjørn / Løseth, Arnljot (red) 2004: *Nord-Vestlandet – liv laga?* Side 22–51. Ålesund.
- May, Tim 2001: Intervjuer – metoder og prosesser. I Tim May og David Lyon: *Samhällsvetenskaplig forskning*. Side 148–177. Lund.
- Meringdal, Odd 1974: *Fiva. Bromley Davenport's eldorado siden 1849*. Åndalsnes.
- Meringdal, Odd 1977: *Aak. Turisthotell. Landbruksskole. Engelsk sommersted*. Åndalsnes.
- M. f. D. 1870: *Norway and the Vöring-Fos*. Dublin.
- Mork, Peder 1990: Lekmannsrørsla. I *Ei bok om Rauma. Rauma kommune*. Side 214–217. Åndalsnes.
- Mølmen, Øystein 1987: *Fra dyregraver til geværjakt i Rauma*. Rauma kommune. Åndalsnes.
- Nerbøvik, Jostein 2007: *Norsk historie 1860–1914. Eit bondesamfunn i oppbrot*. Oslo.

- Nordang, P BR 1912: *Historisk oversigt. Romsdals Amts Landbruksskole 1845–1912*. Aalesund.
- Nordborg, Lars-Arne 2007: *Aschehougs verdenshistorie. Det sterke Europa. 1815–1870. Bind 11*. Oslo.
- Olden-Jørgensen, Sebastian 2003: *Til kilderne! Introduktion til historisk kildekritik*. København.
- Palmer, R. R., Colton, Joel, Kramer, Lloyd 2007: *A History of the Modern World*. New York, NY.
- Perkin, Harold 2002: *The Origins of Modern English Society*. London and New York.
- Pryser, Tore 2006: *Norsk historie 1814–1860. Frå standssamfunn mot klassesamfunn*. Oslo
- Rogan, Bjarne 2006: Traveller chic. Et kulturhistorisk blikk på reiser og turisme, ritual og ekspressivitet. I Amundsen/Hodne/Ohrvik (red): *Ritualer. Kulturhistoriske studier*. Oslo. Side 118–137.
- Rygh, Oluf 1908: *Norske Gaardnavne. Opplysninger samlede til brug ved matrikelens revisjon. Bind 14*. Kristiania.
- Røvig, Henrik O. 2005: Noen familier og ætter av *Raumadalsfolket*. 2. Opplag. Utgitt av Romsdal sogelag. Molde.
- Said, Edward W. 2001: *Orientalismen. Vestlig oppfatninger av Orienten. Med et innledende essay av Berit Thorbjørnsrud*. Oslo
- Sandnes, Jørn 1994: *Handbok i lokalhistorie. Faget og metodene*. Oslo
- Scheen, Erland 1956: *Bidrag til Norges turisthistorie*. Oslo.
- Setnes, Johan J. 1995: *Turisttrafikken i Molde og Romsdal gjennom 100 år 1847–1947*. Molde.
- Skotheim, Svein 2011: *Keiser Wilhelm i Norge*. Oslo.
- Stenseth, Bodil 2006: Innledende essay side VII–XLIV. I Sundt, Eilert 2006: *Om Sædelighets Tilstanden i Norge. Med et innledende essay av Bodil Stenseth*. Oslo.
- Stone, Olivia M. 1882: *Norway in June*. London
- StormP 1974: *Aktuelle StormP*. Oslo
- Sundt, Eilert 2006: *Om Sædelighets-Tilstanden i Norge. Med et innledende essay av Bodil Stenseth*. Oslo. Faksimileutgaver fra 1857, 1864 og 1866.
- Svendsen, Sigrid 1931: *Kristenliv i Romsdalen. 1809–1864*. Oslo.
- Sæter, Turid 1990: Romsdalsmartnan. I *Ei bok om Rauma. Rauma kommune*. Side 123–128. Åndalsnes.

- Thon, Sverre 1993: *Vertskap i Norge. Norsk hotell- og restaurantvirksomhet gjennom tidene*. Oslo
- Thorbjørnsrud, Berit 2001. Innledende essay. I Said, Edward W: *Orientalismen. Vestlig oppfatninger av Orienten. Med et innledende essay av Berit Thorbjørnsrud*. Side VII–XLIII. Oslo
- Tvinnereim, Jon 1992: *Fylkeshistorie for Møre og Romsdal 1835–1920. Grotid i grenseland*. Oslo.
- Tønnesson, Kåre 2007: *Aschehougs verdenshistorie. To revolusjoner 1750–1815. Bind 10*. Oslo.
- Viken, Arvid 2001: Turismens tid. I Viken, Arvid (red): *Turisme. Tradisjon og trender*. Side 11–34. Oslo.
- Vinje, Aasmund Olavsson 1873: *Bretland og Britarne*. Kristiania.
- Vinje, Aasmund Olavsson 2010: *Ferdaminne frå sumaren 1860*. Oslo.
- Watson, S. J. 1991: *Furnished with Ability. The lives and times of Wills families*. London.
- Williams 2005: *Til fots i Norge for hundre år siden*. Oslo.
- Wyndham, Francis M. 1970: *Villmarksliv i norske fjell for hundre år siden*. Oslo